

ΕΠΟΠΤΗΣ: Κ. ΣΑΡΓΕΝΤΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Α. ΑΛΕΞΑΚΗ

Α. Μ. 129

**ΘΕΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: Η ΑΝΤΙΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ
ΛΟΓΟΥ ΣΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ (IMMANUEL KANT)**

Π. Μ. Σ . ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, ΓΝΩΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

ΣΥΝΟΨΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (ΠΕΡΙΛΗΨΗ).....	ΣΕΛ. 2-13
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	ΣΕΛ.14-15
ΕΙΣΑΓΩΓΗ(ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ-ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ)..	ΣΕΛ. 15-19
ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ	
Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ.....	ΣΕΛ. 20-30
Η ΑΝΤΙΝΟΜΙΑ(ΚΟΣΜΟΣ).....	ΣΕΛ. 30-34
ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ.....	ΣΕΛ. 34-40
ΑΝΤΙΘΕΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ.....	ΣΕΛ. 40-55
ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ-ΔΥΝΑΜΙΚΩΝ ΑΝΤΙΝΟΜΙΩΝ.....	ΣΕΛ. 55-59
Ο ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΟΣ ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΣ	
ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ.....	ΣΕΛ. 59-66
ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΜΑΧΗΣ	
ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΤΟΥ.....	ΣΕΛ. 66-73
Η ΣΚΕΠΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ.....	ΣΕΛ. 73-76
ΟΙ ΛΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΝΟΜΙΩΝ.....	ΣΕΛ. 76-95
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	ΣΕΛ. 95-96

‘Η Αντινομία του Καθαρού Λόγου στη Κριτική του Καθαρού Λόγου’ (Immanuel Kant)

Αντικείμενο μελέτης είναι η Αντινομία του Καθαρού Λόγου στο έργο του Kant ‘η Κριτική του Καθαρού Λόγου. Το έργο διαιρείται σε δύο ενότητες, την Στοιχειολογία και την Μεθοδολογία. Η στοιχειολογία διαιρείται στην Υπερβατολογική Αισθητική και στην Υπερβατολογική Λογική. Η τελευταία διακλαδίζεται στην Υπερβατολογική Αναλυτική και στην Υπερβατολογική Διαλεκτική. Η Αναλυτική συνιστά ένα θεμελιώδες κεφάλαιο του έργου, εντός του οποίου εξετάζεται ο τρόπος πρόσληψης της εξωτερικής πραγματικότητας, δηλαδή των φαινομένων. Αντιθέτως, η Διαλεκτική επικεντρώνεται στο πώς οι ιδέες του Λόγου προσεγγίζουν ή ορίζουν τον εσωτερικό αλλά και υπεραισθητό κόσμο. Βασικός στόχος του Kant στο συγκεκριμένο έργο είναι να θέσει το ερώτημα ‘από πού προέρχεται η γνώση της αντικειμενικής πραγματικότητας’. Δηλαδή, αν η πηγή εντοπίζεται στον Λόγο ή στην εμπειρία. Ο Λόγος από μόνος του είναι μια ικανότητα και λειτουργία του υποκειμένου εν γένει που του επιτρέπει να αναγνωρίσει και να αποδώσει μορφή στα πράγματα που υπάρχουν γύρω του. Από την άλλη πλευρά, για τον Kant, η εμπειρία και οι αισθήσεις προσδίδουν ύλη και φαινομενικότητα. Κατά αυτόν τον τρόπο, η γνώση παράγεται μόνο μέσα από τον συγκερασμό των δύο αυτών πεδίων.

Η διάκριση του έργου σε Υπερβατολογική Αναλυτική και Υπερβατολογική Διαλεκτική στηρίζεται πάνω στην αρχέγονη οριοθέτηση ανάμεσα στη Διάνοια και στον Λόγο, σύμφωνα με την οποία οι έννοιες της Διανοίας διαφοροποιούνται σε δυνατότητα και λειτουργία από τις ιδέες του Λόγου. Και στις δύο περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με έννοιες στη καθαρή τους μορφή που είτε εφαρμόζονται πάνω στα εμπειρικά αντικείμενα είτε υπερβαίνουν την ίδια την εμπειρία, παρέχοντας ειδικούς προσδιορισμούς στην απόλυτη ολότητα της.

Τοιουτοτρόπως, ο Kant εισάγει τις έννοιες του εμπειρικού, του υπερβατικού και του υπερβατολογικού. Ουσιαστικά, αυτό στο οποίο ασκεί κριτική είναι η ίδια η διαδικασία υπέρβασης της εμπειρίας από τον λόγο, ενώ η γνωσιολογία που υιοθετεί στο έργο του θέτει αυστηρά κριτήρια ορισμού της γνώσης μέσα από τον συνδυασμό νόησης- εμπειρίας και όχι εκ του λόγου. Αυτό διαπραγματεύεται στο κεφάλαιο της Υπερβατολογικής Αναλυτικής, συνοψίζοντας τις έννοιες της Διανοίας σε κατηγορίες δεδομένες άμεσα στο υποκείμενο εν γένει, οι οποίες στην Υπερβατολογική Διαλεκτική λαμβάνουν καθαρή μορφή, όπως για παράδειγμα η αιτιότητα της αιτίας. Αν η αιτία ενός φυσικού φαινομένου παρατηρείται μέσω των αισθήσεων και κατανοείται διαμέσου της νόησης, τότε ο Λόγος αναζητάει την απόλυτη αιτία της αιτίας.

Η Αντινομία του Καθαρού Λόγου ως βασικό κεφάλαιο της Διαλεκτικής καθίσταται ο πρωτεργάτης του πρακτικού λόγου και της ηθικής φιλοσοφίας του Kant. Συγχρόνως, εντός αυτής επιλύεται το επιστημολογικό πρόβλημα της γνώσης μέσα από έναν μεθοδολογικό συμβιβασμό εμπειρίας, νόησης και λόγου. Για τον Kant, τα καθαρά «προϊόντα» του Λόγου δεν αποφέρουν γνώση, όπως για παράδειγμα η έννοια του Θεού, διότι δεν νοούνται άμεσα άλλα έμμεσα (αναγωγή σε όρους), καθώς δεν εφάπτονται των αισθήσεων. Επίσης, οι εμπειρικά κατασκευασμένοι όροι (φυσικές αιτίες-όροι πίσω από κάθε αποτέλεσμα, φαινόμενο) δεν πρέπει να επεκτείνονται προς τα πράγματα καθαυτά αλλά να περιορίζονται στο πεδίο των φαινόμενων. Όλο το θέμα της Αντινομίας εστιάζει στην αντιπαράθεση μεταξύ ορθολογισμού και εμπειρισμού πάνω στη πηγή γνώσης του Απόλυτου. Παρατίθενται τέσσερις συνθετικές προϋποθέσεις για το πώς συγκροτούνται τα εμπειρικά αντικείμενα και ο κόσμος στην πληρότητα του, όπου σε καθεμία υφίσταται μία θέση και μία αντίθεση.

Ο Kant μέσω της Αντινομίας αντιτίθεται στον δογματισμό του ορθολογισμού και στην αθέμιτη μετάβαση των εμπειρικά εφαρμοσμένων όρων προς τους νοητούς διά του εμπειρισμού. Αποκαλεί δογματικούς τους ορθολογιστές, διότι η υπέρβαση της εμπειρίας από τον Λόγο προκαλεί κενά σοφίσματα χωρίς περιεχόμενο, ενώ ο ίδιος ο Λόγος περιπίπτει σε μία αντιφατική κατάσταση και διαμάχη με τον εαυτό του που ονομάζεται Αντινομία του καθαρού Λόγου.

Σκοπός του είναι να αντιτάξει τον Υπερβατολογικό ρεαλισμό προς τον εμπειρικό ιδεαλισμό και να προτάξει ως μέση λύση στην αντιθετική φύση της σύνθεσης του κόσμου τον Υπερβατολογικό Ιδεαλισμό παράλληλα με τον εμπειρικό ρεαλισμό. Συνεπώς, καθιστά σαφή τον διαχωρισμό ανάμεσα στις κατηγορίες του δυνατού, πραγματικού και πιθανού.

Η Υπερβατολογική Διαλεκτική και η σημασία της στο έργο.

Τα μαθηματικά και η φυσική καθιερώνονται ως βασικές μορφές γνώσης της εξωτερικής πραγματικότητας, καθώς χαρακτηρίζονται για την αξιοπιστία τους και την βεβαιότητα τους. Μολονότι πηγάζουν από καθαρές πηγές του νου και κάνουν χρήση της Μεταφυσικής «υπόστασης» των κατηγοριών, ωστόσο στηρίζονται στην εμπειρική επικύρωση. Η σημασία της Υπερβατολογικής Διαλεκτικής στο έργο του Kant συνίσταται στο ερώτημα 'αν η Μεταφυσική εν γένει είναι δυνατή' και 'αν οι ιδέες του Λόγου είναι δυνατές προς επιβεβαίωση' όπως συμβαίνει στις μαθηματικές και κατασκευασμένες έννοιες. Κάτι τέτοιο όμως καθίσταται κατηγορηματικά αδύνατο λόγω της φύσεως τους.

Πάνω στην επιταγή του Λόγου για εύρεση του Απόλυτου των εμπειρικών όρων, οι κατηγορίες της Αναλυτικής λαμβάνονται σε ένα καθαρό πλαίσιο. Επισημαίνοντας, ο Kant θα έλεγε πως μόνο οι κατηγορίες της Αναφοράς υφίστανται αυτή την μεταλλαγή, καθότι παραπέμπουν σε όρους πέραν του εμπειρικού, όπως πρόκειται για τις έννοιες της υπόστασης, της αιτιότητας και της ολότητας. Τα κεφάλαια της Διαλεκτικής που είναι η ψυχολογία, η κοσμολογία και η Θεολογία αντιστοιχούν σε αυτές τις κατηγορίες και τις αναπαράγουν σε υπερβατολογική μορφή μέσα από διαλεκτικούς συλλογισμούς, οι οποίοι αναλογικά είναι ο κατηγορικός, ο υποθετικός και ο διαζευκτικός.

Μέσα από την διαίρεση του έργου σε Υπερβατολογική Αναλυτική και Υπερβατολογική Διαλεκτική, ο Kant στόχευε να ανατρέψει την δεδομένη Γενική Λογική, η οποία μέσω των κανόνων της τυπικής λογικής και των συλλογισμών οδηγούσε στον Δογματισμό και στην ψευδαίσθηση, χωρίς την απαραίτητη διάκριση ανάμεσα στον κόσμο των νοουμένων και στον κόσμο των φαινομένων.

Πρέπει να διακρίνεται αυτό που γνωρίζεται άμεσα από αυτό που εξάγεται μονάχα κατόπιν συλλογισμού. Σε κάθε όμως συλλογισμό, όσον αφορά την επέκταση των κατηγοριών της αναφοράς, εφαρμόζεται και η θεμελιώδης ρυθμιστική αρχή του Λόγου (κανόνας), σύμφωνα με την οποία, στη σειρά των όρων δεδομένων φαινομένων επιτάσσει μία αναγωγή, όπου δεν είναι ποτέ επιτετραμμένο να σταματά σε ένα παντελώς Απόλυτο. Πρώτα, νοώ έναν κανόνα (μείζων πρόταση) διά μέσου της νοήσεως. Δεύτερον υπάγω μία γνώση κάτω από τον όρο του κανόνος (ελάσσων πρόταση) διά μέσου της κριτικής δυνάμεως. Τέλος προσδιορίζω την γνώση μου διά μέσου του κατηγορήματος του κανόνος και κατά συνέπεια την προσδιορίζω διά μέσου του λόγου a priori.

Αυτό που διαφοροποιεί την κοσμολογία από την ψυχολογία και την θεολογία στην Διαλεκτική του Kant, είναι το γεγονός ότι οι ιδέες της έχουν χρήση εμμενή προς την εμπειρία και παρίστανται ως υπέρ-εμπειρικές αφού αναφέρονται σε μία συλλογική ενότητα ολόκληρης της μορφετικής εμπειρίας. Κατά συνέπεια, η οριοθέτηση ανάμεσα στα φαινόμενα και στα νοούμενα είναι δυσδιάκριτη.

Από πού προκύπτει η Αντινομία του Καθαρού Λόγου. Το Διαλεκτικό επιχείρημα.

Ο Kant ισχυρίζεται ότι όλη η απατηλή φαινομενικότητα του καθαρού λόγου εδράζεται πάνω σε διαλεκτικούς συλλογισμούς, το σχήμα των οποίων προσφέρει η Λογική στα τρία κατά τη μορφή είδη συλλογισμών του λόγου εν γένει, όπως οι κατηγορίες βρίσκουν το λογικό τους

σχήμα στις τέσσερις λειτουργίες όλων των κρίσεων. Το διαλεκτικό επιχείρημα από το οποίο προκύπτει η Αντινομία του Καθαρού Λόγου έχει ως περιεχόμενο την, κατ' αναλογίαν προς τους υποθετικούς συλλογισμούς του λόγου, απόλυτη ενότητα των αντικειμενικών όρων στο πεδίο του φαινομένου. Στις κοσμολογικές ιδέες γίνεται η επέκταση της σύνδεσης του εξαρτημένου με την ανεξάρτητη συνθήκη μέσα από τον υποθετικό συλλογισμό, ο οποίος έχει ως εξής: «Εάν είναι δεδομένο το υποκείμενο σε όρους, τότε είναι επίσης δεδομένη ολόκληρη η σειρά πάντων των όρων αυτού».

Εξ' αυτής της πρότασης συνάγεται το συμπέρασμα ότι το ανεξάρτητο καθίσταται δυνατό αλλά όχι ως πρόβλημα δεδομένο, μόνο όταν το υπαγόμενο σε όρους είναι δεδομένο. Φαίνεται πως το γενικό υπάγεται στο ειδικό και πως το υποκείμενο σε όρους προς τους όρους του μέσα στον χρόνο μεταφέρεται σε ένα άχρονο πεδίο, με την σύγχυση ανάμεσα στο πράγμα καθαυτό και στο φαινόμενο να επικρατεί. Αυτό συνεπιφέρει όλες τις κοσμολογικές ιδέες σε μία αντιμαχία ανάμεσα στην εμπειρία και στον Καθαρό Λόγο.

Οι τέσσερις συνθετικές προτάσεις των Αντινομιών είναι αποτέλεσμα αυτής της αναγωγής του υποκειμένου σε όρους προς τους όρους του και βασίζονται στην αντιπαράθεση μεταξύ εμπειρισμού και ορθολογισμού. «Η θέση χρησιμοποιεί ιδέες μη εμπειρικών αντικειμένων (το κοσμικό χώρο-χρονικό όριο, αρχή, απλά μέρη, η αιτία εξ' ελευθερίας, μία απόλυτη αναγκαία ύπαρξη) για να φέρουν τον κόσμο της εμπειρίας σε ένα τέρμα, ενώ η αντίθεση τον αναπαριστά ως μία ολότητα συντιθέμενη από σειρές αιτιών που είναι άπειρες ή ανολοκλήρωτες. Επίσης, είναι εμφανές ότι η θέση διατυπώνει (προβάλλει) μία περιορισμένη ολότητα και η αντίθεση μία μη πεπερασμένη (άπειρη) ολότητα. Όλες οι Αντινομίες έχουν ως πλαίσιο αναφοράς την κατηγορία της αιτιότητας, η οποία υπάρχει ως δυνατή μόνο διά της αλληλουχίας των όρων μέσα στα φαινόμενα.

Σύστημα Κοσμολογικών Ιδεών.

Ο Λόγος σε αντίθεση με την Διάνοια δεν παράγει υπερβατολογικές έννοιες αλλά στην ουσία τις απελευθερώνει και τις αποδεσμεύει από τα όρια μίας δυνατής εμπειρίας, καθώς τις διευρύνει πέρα από αυτό. Η αναγωγική διαδικασία από το υποκείμενο σε όρους προς τους όρους του ονομάζεται παλινδρομική, ενώ προς την πλησιέστερη συνέπεια, προοδευτική σύνθεση. Οι κοσμολογικές ιδέες με τις οποίες καταπιάνεται το κεφάλαιο της Αντινομίας, είναι κυρίως αυτές που οδηγούν σε μία σειρά όρων, όπως οι έννοιες του χώρου και του χρόνου που συνιστούν τις καθαρές μορφές εποπτείας αλλά και σύνθεσης, η ύλη που

διαίρειται σε απλά μέρη, η κατηγορία της αιτιότητας και του τυχαίου, καθ' όσον αυτό εκλαμβάνεται στην ύπαρξη ως εξαρτημένο από όρους.

Απεναντίας, οι έννοιες του δυνατού, πραγματικού και αναγκαίου δεν προσδιορίζουν καμία σειρά όρων, καθώς υφίστανται ως ο τελικός ή ο απόλυτος όρος των όρων. Συνάμα, η έννοια του ουσιαστικού συνιστά το απόλυτο στη σειρά των φαινομένων, αλλά ενυπάρχει σε αυτά μόνο ως άθροισμα όρων.

Τέσσερις είναι οι κοσμολογικές ιδέες σύμφωνα με τους τέσσερις τίτλους των κατηγοριών που καθορίζονται από μια σειρά στη σύνθεση του πολλαπλού. Πρόκειται για την απόλυτη πληρότητα της συνθέσεως, της διαιρέσεως, της γενέσεως και της εξαρτήσεως της υπάρξεως του μεταβλητού μέσα στο φαινόμενο.

Η Αντιθετική του Καθαρού Λόγου.

Ο Καθαρός Λόγος σε συνάρτηση με τις ιδέες του κόσμου επιφέρει τέσσερα σοφιζόμενα θεωρήματα, τα οποία προκύπτουν, όχι όταν εφαρμόζουμε τον Λόγο μας, προς χρήση των θεμελιωδών αρχών της νοήσεως, πάνω σε αντικείμενα της εμπειρίας, αλλά όταν την χρήση του Λόγου τολμάμε να την επεκτείνουμε πέρα από τα όρια αυτής.

Η Αντιθετική του Καθαρού Λόγου λαμβάνεται ως ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια της Αντινομίας αλλά και της Διαλεκτικής, εντός του οποίου εκτίθενται οι προτάσεις και οι ιδέες που την απαρτίζουν μαζί με τις αντίστοιχες παρατηρήσεις (αποδείξεις) του Kant.

Πρώτη Αντινομία.

Θέση: Ο κόσμος ως προς το χρόνο και το χώρο έχει ένα ξεκίνημα(όριο).

Αντίθεση: Ο κόσμος ως προς το χρόνο και το χώρο είναι απέραντος.

Απόδειξη πάνω στη Θέση: Αν υποθεθεί πως ως προς το χρόνο και το χώρο ο κόσμος δεν έχει ένα ξεκίνημα, τότε έχει διαρρεύσει μία αιωνιότητα και αυτή η σειρά καταστάσεων είναι αδύνατο να έχει συμπληρωθεί με διαδοχική σύνθεση. Άρα, ο κόσμος έχει όρια.

Απόδειξη πάνω στην Αντίθεση: Αν υποθεθεί ότι ο κόσμος ως προς το χρόνο και το χώρο έχει ένα ξεκίνημα, τότε έχει προηγηθεί ένας κενός χρόνος και χώρος, πριν τις καθαρές μορφές εποπτείας και σύνθεσης, και συνεπώς απουσιάζουν οι συνθήκες γένεσης ή ύπαρξης

των φαινομένων. Ο περιορισμός του κόσμου από έναν κενό χώρο είναι μηδενικός, άρα ο κόσμος είναι απεριόριστος.

Δεύτερη Αντινομία.

Θέση: Κάθε τι μέσα στον κόσμο συνίσταται από το απλό.

Αντίθεση: Δεν υπάρχει τίποτε απλό. Όλα είναι σύνθετα.

Απόδειξη πάνω στη θέση: Αν υποθεθεί πως οι σύνθετες υποστάσεις δεν αποτελούνται από απλά μέρη, τότε απουσιάζει κάθε είδους σύνθεση απλών μερών. Χωρίς όμως την διαδικασία σύνθεσης, αίρονται και τα σύνθετα μέρη. Άρα όλα τα πράγματα μέσα στον κόσμο είναι απλές ουσίες, και η σύνθεση είναι μία τυχαία σχέση των απλών.

Απόδειξη πάνω στην Αντίθεση: Αν υποθεθεί ότι οι σύνθετες υποστάσεις αποτελούνται από απλά μέρη, τότε κάθε απλό μέρος καταλαμβάνει ένα χώρο. Ο χώρος όμως είναι διαιρετός και κάθε απλό μέρος διαιρείται εξίσου μέσα στον χώρο. Άρα όλα τα πράγματα μέσα στον κόσμο είναι σύνθετα.

Τρίτη Αντινομία.

Θέση: Υπάρχουν μέσα στον κόσμο αιτίες που ενεργούν ελεύθερα.

Αντίθεση: Δεν υπάρχει ελευθερία. Όλα είναι φύση (φυσική αναγκαιότητα).

Απόδειξη πάνω στη Θέση: Αν υποθεθεί πως μέσα στον κόσμο δεν υπάρχει άλλα αιτία εκτός από τη φυσική αιτιότητα, τότε προϋποτίθεται μία αδιάκοπη αλληλουχία αιτιών. Αν όμως κάθε αιτία που συνέβη μέσα στον χρόνο, ήταν αιώνια, συνεπώς και το αποτέλεσμα θα ήταν αιώνιο. Οπότε, πρέπει να υπάρχει ένα πρώτο ξεκίνημα ως προς την αλυσίδα των υπάλληλων αιτιών με a priori επάρκεια που να μην αντιφάσκει προς το νόμο της φύσης και αυτό είναι η αρχή εξ' ελευθερίας.

Απόδειξη πάνω στην Αντίθεση: Αν υποθεθεί ότι υπάρχει ελευθερία, η αυτενέργεια μίας αλυσίδας συμβάντων αντιφάσκει στο νόμο της αιτιότητας, καθώς το ξεκίνημα αυτό θα πρέπει να γίνεται χωρίς να έχει μεσολαβήσει κανένα άλλο αίτιο. Η παραδοχή αυτή διασπά την ενότητα της εμπειρίας ως σύνδεση διαδοχικών δρώντων αιτιών. Δεν μπορεί λοιπόν να υπάρχει ελευθερία.

Τέταρτη Αντινομία.

Θέση: Ανάμεσα στα αίτια του κόσμου υπάρχει κάποιο αναγκαίο όν.

Αντίθεση: Ανάμεσα στα αίτια του κόσμου δεν υπάρχει τίποτε αναγκαίο. Όλα τους είναι τυχαία.

Απόδειξη πάνω στη θέση: Κάθε εξαρτημένο προϋποθέτει μία πλήρη σειρά συνθηκών, η οποία καταλήγει ως πλήρης σε μία απόλυτα αναγκαία ανεξάρτητη συνθήκη. Πρέπει λοιπόν να υπάρχει ένα αναγκαίο όν. Αν υποτεθεί πως αυτό το όν βρίσκεται έξω από τον αισθητό κόσμο, τότε μία αλυσίδα κοσμικών μεταβολών παράγεται χωρίς το αναγκαίο τους αίτιο να ανήκει καν στην ίδια κοσμική ή χρονική σειρά, πράγμα αδύνατο.

Απόδειξη πάνω στην Αντίθεση: Αν υποτεθεί ότι μέσα στον κόσμο υπάρχει ένα αναγκαίο όν, η αλυσίδα των κοσμικών μεταβολών έχει ένα απόλυτα αναγκαίο ξεκίνημα χωρίς δικό του αίτιο, πράγμα που αντιφάσκει προς τον δυναμικό νόμο του χρονικού καθορισμού όλων των φαινομένων. Αν υποτεθεί ότι υπάρχει έξω από τον κόσμο το αναγκαίο όν, αυτό θα είναι το πρώτο μέλος μέσα στην αλυσίδα των αιτιών των κοσμικών μεταβολών, πράγμα που αντιφάσκει στην προϋπόθεση ότι βρίσκεται έξω από τον κόσμο. Δεν υπάρχει λοιπόν αναγκαίο όν ούτε μέσα, ούτε έξω από τον κόσμο. Άρα οι εξαρτημένες κοσμικές μεταβολές προκαλούνται τυχαία.

Διάκριση Μαθηματικών-Δυναμικών Αντινομιών.

Οι δύο πρώτες Αντινομίες ονομάζονται από τον Kant Μαθηματικές ενώ οι δύο τελευταίες Δυναμικές. Οι μαθηματικές αναφέρονται στο μέγεθος, στην έκταση και στην διαίρεση του κόσμου ως προς το χώρο και το χρόνο. Οι έννοιες του απέραντου ή του πεπερασμένου, του απλού ή του σύνθετου προσδιορίζουν ειδικά τις μορφές σύνθεσης των φαινομένων που είναι ο χώρος, ο χρόνος και η ύλη. Αυτές με τη σειρά τους αφήνουν αδύνατο το ενδεχόμενο να επιβεβαιώσουν τους ορισμούς αυτούς, διότι περιέχονται μέσα στην εμπειρία και η εμπειρία ενός κατά το μέγεθος ολοκληρωμένου κόσμου είναι αδύνατη. Δεν υπάρχει η δυνατότητα να νοείται ένας χώρος και χρόνος ή το φαινόμενο του σώματος πριν τον κόσμο των παραστάσεων. Αυτό υποδηλώνει πως δεν μπορεί να φθάσει η γνώση μας στις απόλυτες αιτίες που καθόρισαν τον κόσμο των φαινομένων είτε σε απλό είτε σε σύνθετο. Συνεπώς το μέγεθος του κόσμου, καθορισμένο κατά τον ένα ή άλλο τρόπο θα έπρεπε να υφίσταται εν εαυτώ, ξέχωρα από κάθε εμπειρία. Ο ένας όρος αναγκαστικά αναιρεί τον άλλο ή τον ορίζει και ο Kant καλεί αυτή την αντίφαση αναλυτική εναντιότητα, αλλά στον κόσμο των παραστάσεων Διαλεκτική, εφόσον υπάρχει πάντα κάτι παραπάνω από αυτό που καθορίζεται απαγωγικά εκ Λόγου.

Στη μαθηματική τάξη των αντινομιών, παριστάνεται το φαινόμενο ως πράγμα καθαυτό και στην ουσία αυτό που είναι εκ διαμέτρου αντίθετο και αντιφατικό παρουσιάζεται ως συμβιβάσιμο με μία έννοια. Αντιθέτως, στη δυναμική τάξη εμφανίζεται ως αντιφατικό κάτι που είναι συμβιβάσιμο. Αυτό οφείλεται στη προϋπόθεση ότι η μαθηματική σύνδεση χαρακτηρίζεται από μία αναγκαία ομοιογένεια των συνδεδεμένων στοιχείων της μέσα στην έννοια του μεγέθους. Ο ένας όρος είναι απαραίτητα δεδομένος μέσα στον άλλο και δυνατός σε σχέση με τον προηγούμενο. Η δυναμική σύνδεση δεν το απαιτεί κατά κανένα τρόπο, αφού υπάρχει ετερογένεια στα στοιχεία της, αν και η ομοιογένεια στη σύνδεση αιτίας-αποτελέσματος μπορεί να βρεθεί, χωρίς να είναι ουσιαστική. Εδώ ο ένας όρος είναι δεδομένος εν σχέσει προς έναν προηγούμενο, με την μόνη διαφορά ότι μία προηγούμενη δεδομένη κατάσταση δεν καθίσταται αναγκαία για την γένεση ή ύπαρξη μίας αιτίας μέσα στα φαινόμενα. Η σχέση αιτίας-αποτελέσματος δεν αποτελεί έκταση μέσα στο χώρο και στο χρόνο. Στις δυναμικές αντινομίες, ο ένας ορισμός μπορεί να ιδωθεί ως πράγμα καθαυτό και ο άλλος ως σκέτο φαινόμενο, οπότε η αντίφαση αποκλείεται.

Ο Υπερβατικός Ιδεαλισμός ως το κλειδί προς λύση της κοσμολογικής Διαλεκτικής.

Η θεωρία του Υπερβατικού Ιδεαλισμού συνοψίζεται στο εξής: κάθε τι που εποπτεύεται στον χώρο και στον χρόνο, κατά συνέπεια όλα τα αντικείμενα μίας δυνατής για εμάς εμπειρίας, δεν είναι τίποτε άλλο από φαινόμενα, δηλ. απλές παραστάσεις, οι οποίες έτσι όπως παριστάνονται, ως όντα εκτεταμένα ή ως σειρές μεταβολών, δεν έχουν έξω από τις σκέψεις μας, καμία καθεαυτό θεμελιωμένη ύπαρξη.

Ο Υπερβατικός Ιδεαλισμός παρέχει ή προβάλλει μία έμμεση απόδειξη των δύο πρώτων μαθηματικών αντινομιών που αφορά την επίλυση τους σε αντίθεση προς την αντιφατική φύση των επακόλουθων (συμπερασμάτων) του Υπερβατολογικού Ρεαλισμού. Ο Ρεαλιστής μετατρέπει απλές παραστάσεις σε πράγματα αυτά καθαυτά, όπως συμβαίνει στον τρόπο διαχείρισης των εννοιών του χώρου και του χρόνου. Η πρόοδος της εμπειρίας μας είναι αναγκαστικά κίνηση και έκταση μέσα στον χρόνο και στον χώρο, οπότε είναι αδύνατο να εποπτεύσουμε την μη αισθητή αιτία των παραστάσεων μας, καθώς είναι εξ' ολοκλήρου άγνωστη.

Ο Ιδεαλισμός αντιστρέφει τους όρους που θέτει ο Ρεαλισμός και μας επιτρέπει να εντάξουμε την ισχύ των μαθηματικών αντινομιών σε δύο παράλληλα πεδία, τον κόσμο ως παράσταση και τον κόσμο ως πράγμα καθαυτό. Αν εκλάβουμε τον κόσμο ως φαινόμενο, τότε και οι δύο

ισχυρισμοί είναι ψευδείς, ειδάλλως οι εναλλακτικές προτάσεις επικρατούν ως πιθανές και όχι ως δυνατές ή δεδομένες, κάτι για το οποίο αποφαίνεται ο Ρεαλιστής.

Ο Υπερβατικός Ιδεαλισμός δεν ενδείκνυται ως απαραίτητος για την λύση των δυναμικών αντινομιών, για τον λόγο ότι έχουμε να κάνουμε με την έννοια της φύσης ως ένα όλο και της αιτίας ως μονάδα αυτενέργειας, με αποτέλεσμα τα στοιχεία να συνδέονται δυναμικά και όχι μέσα σε μία αναπόσπαστη μαθηματική ενότητα. Γενικά, ο βασικός ρόλος του Ιδεαλισμού είναι να ανατρέψει την υλιστική, φαινομενική εφαρμογή των αρχών του Λόγου και συγχρόνως να κρίνει αρνητικά την χρήση του διαλεκτικού επιχειρήματος ως μία αρχή υλικής γνώσης.

Οι Λύσεις των Αντινομιών.

Η Λύση της κοσμολογικής ιδέας της συνθέσεως των φαινομένων.

Πάσα αρχή (έναρξη) είναι στον χρόνο και πάν όριο του εκτεταμένου είναι στον χώρο. Κατά συνέπεια μόνο φαινόμενα στον κόσμο είναι περιορισμένα κατά τρόπον εξαρτώμενα από όρους, ο κόσμος όμως ο ίδιος δεν είναι πεπερασμένος, ούτε κατά τρόπον απόλυτο μη υποκείμενο σε όρους.

Δεδομένου ότι ο κόσμος δεν μπορεί να δίδεται ολόκληρος, η έννοια του μεγέθους του κόσμου είναι μόνο διά της αναγωγής και όχι πριν από αυτήν μέσα σε μία συλλογική εποπτεία δεδομένη. Η αναγωγή αυτή συνίσταται μόνο στον προσδιορισμό του μεγέθους και όχι στον ορισμό μίας έννοιας του κοσμικού μεγέθους σε ολική μορφή. Το ακαθόριστο (αόριστο) (in indefinitum) πρέπει να διακρίνεται από το άπειρο, το ανολοκλήρωτο (in infinitum), καθώς μόνο διά της ακαθόριστης αναγωγής μία έκταση του κόσμου γίνεται πραγματική.

Η Λύση της κοσμολογικής ιδέας της διαιρέσεως.

Η άπειρη διαίρεση χαρακτηρίζει μονάχα το φαινόμενο ως quantum continuum και είναι από την πλήρωση του χώρου αξεχώριστη, γιατί ακριβώς μέσα σε αυτήν υπάρχει ο αιτιώδης λόγος (αρχή) της απείρου διαιρετότητας. Αμέσως, όμως αφού γίνει δεκτό ως quantum discretum, το πλήθος τότε των ενότητων μέσα σε αυτό είναι προσδιορισμένο. Για αυτό άλλωστε είναι προς έναν αριθμό ίσο. Σε πόση έκταση, μπορεί να χωρέσει η οργάνωση ενός διαρθρωμένου σώματος, μόνο η εμπειρία δύναται να το καθορίσει, αλλά σε πόση έκταση εκτείνεται η υπερβατική διαίρεση ενός φαινομένου εν γένει, αυτό δεν είναι καμία υπόθεση της εμπειρίας. Ένα σώμα μπορεί να διαιρεθεί απείρως, όμως σε σχέση προς τον χρόνο και τον χώρο

διαίρειται σε έναν ακαθόριστο αριθμό μερών, ίσως και καθόλου, που ωστόσο είναι δεδομένο (πραγματικό) μέσα στην εμπειρία.

Η Λύση της κοσμολογικής ιδέας της παραγωγής των κοσμικών γεγονότων.

Η αιτία εξ' ελευθερίας είναι η πρώτη αρχή μέσα στον χρόνο και όχι εξ' αρχής του χρόνου που δίνει την δυνατότητα στο υποκείμενο εν γένει να αυτενεργεί χωρίς την προτροπή των φυσικών κινήτρων. Γι' αυτό άλλωστε ο ηθικός νόμος και το δέον ταυτίζεται με την έννοια της ελευθερίας, διότι συνιστά κάτι νοητό που το αποδεσμεύει. Πάνω σε αυτή την αντίφαση και ιδέα γένεσης των κοσμικών γεγονότων θεμελιώνει ο Kant τον Πρακτικό λόγο και την ηθική του φιλοσοφία (θεωρία). Μέσω των Δυναμικών Αντινομιών καθιερώνεται ένας τρίτος δρόμος συμβιβασμού μεταξύ εμπειρισμού και ορθολογισμού, εφόσον αναθεωρείται ο επικουρικός, συμπληρωματικός ρόλος του Καθαρού Λόγου προς την γνώση της πραγματικότητας, αλλά δεν ορίζεται ως το απόλυτο μέσο γνώσης εκ μέρους του Kant.

Σε αντίθεση με τις Μαθηματικές Αντινομίες, όπου γίνεται συναίρεση και σύνθεση των αντίθετων εννοιών μέσα στον εκτεταμένο κόσμο των φαινομένων, στις Δυναμικές υπάρχει παράλληλη συνύπαρξη των όρων σε δύο διαφορετικά πεδία. Στη Τρίτη Αντινομία ο φυσικός νόμος έρχεται σε συμφωνία με την έννοια της ελευθερίας. Το λογικό υποκείμενο καθορίζει τις πράξεις του μέσα στον αισθητό κόσμο είτε βάσει λογικής, επομένως ελεύθερα, είτε βάσει της ανάγκης για ικανοποίηση των φυσικών του ροπών. Αν συμβαίνει το πρώτο, τότε η πράξη γίνεται σύμφωνα με γνώμονες και το αποτέλεσμα είναι πάντα σύμφωνο προς σταθερούς νόμους. Αν συμβαίνει το δεύτερο, η πράξη δεν γίνεται με λογικές αρχές αλλά στέκεται κάτω από τους εμπειρικούς νόμους της αισθητήριας ικανότητας, και τα αποτελέσματα και στις δύο περιπτώσεις συνάπτονται σύμφωνα με σταθερούς νόμους.

Η πρακτική ελευθερία θεμελιώνεται πάνω στην ιδέα της υπερβατικής ελευθερίας. Όσον αφορά την δεύτερη, πρέπει να διαχωρίζεται η αιτιότητα της αιτίας από την αιτία ως πράξη (αποτέλεσμα) μέσα στον αισθητό κόσμο. Ένα πρώτο ξεκίνημα μέσα στην τάξη των φαινομένων είναι μόνο ένα υπάλληλο ξεκίνημα της φυσικής διαδοχής των όρων, συνεπώς αυτό δεν έρχεται σε εναντιότητα με τους φυσικούς νόμους.

Η Λύση της κοσμολογικής ιδέας της ολότητας της εξαρτήσεως των φαινομένων.

Η τέταρτη Αντινομία αναιρείται με τον τρόπο που αναιρέθηκε και η διαφωνία της λογικής προς τον εαυτό της στην τρίτη Αντινομία. Γιατί αν η αιτία μέσα στο φαινόμενο διακριθεί από την αιτία των φαινομένων, κατά το μέτρο που αυτή μπορεί να νοηθεί ως πράγμα καθαυτό, μπορούν και οι δύο προτάσεις να υφίστανται η μία πλάι στην άλλη. Το ασυμβίβαστο αυτών των δύο προτάσεων έγκειται στην επέκταση προς τα πράγματα καθαυτά εκείνου που ισχύει

μόνο για τα φαινόμενα, και εν γένει συγγέονται σε μία και μόνο έννοια. Όταν αναφερόμαστε στο αναγκαίο όν, το εννοούμε ως την απόλυτη ύπαρξη της ίδιας της ουσίας και όχι ως την απόλυτη αιτιότητα. Η έννοια του τυχαίου καθορίζεται ως εκείνο που προσδιορίζεται από μόνο του μέσα στα φαινόμενα και χρίζεται ως πράξη, ως ένας εμπειρικός όρος.

Ο Kant στη Κριτική του Καθαρού Λόγου και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο της Αντινομίας δεν επιχειρεί να αμφισβητήσει και να αναιρέσει τις αρχές του λόγου αλλά να επαναδιαπραγματευθεί την διαδικασία εφαρμογής τους στον αισθητό κόσμο. Μέσα από την λύση της αντινομίας προσπαθεί να ρυθμίσει το επιστημολογικό πρόβλημα ως μεθοδολογικό, αναδεικνύοντας το γεγονός ότι ο Λόγος οργανώνει, δημιουργεί παραστάσεις και τις αξιοποιεί σε συνθετότερα γνωστικά στοιχεία, αλλά δεν παύει να είναι αλληλένδετος με την εμπειρική ύλη, ώστε να δώσει βεβαιότητα και περιεχόμενο στην γνώση του εξωτερικού κόσμου. Άμεσος στόχος του Kant στη Κριτική το Καθαρού Λόγου ήταν να προάγει το αίτημα χειραφέτησης της επιστήμης από την φιλοσοφία και την Μεταφυσική εν γένει. Η αντίθεση ορθολογισμού και εμπειρισμού οφείλεται σε δογματικές τοποθετήσεις που αντιμετώπισαν μονόπλευρα το πρόβλημα και αγνόησαν την επιστήμη ως βασικό φορέα γνώσης.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία εντάσσεται στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης. Το αντικείμενο της Μελέτης είναι: «Η Αντινομία του Καθαρού λόγου στην Κριτική του Καθαρού λόγου».

Θεωρώ υποχρέωση μου να ευχαριστήσω όλους αυτούς που με τη βοήθεια τους συνέβαλλαν στην εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Παράλληλα, τις θερμές μου ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στον επιβλέποντα καθηγητή κύριο Σαργέντη Κωνσταντίνο για τις κατευθυντήριες γραμμές και τη βοήθεια που μου προσέφερε προκειμένου να φέρω εις πέρας την συγγραφή της μελέτης αυτής.

Επίσης, θερμά ευχαριστήρια απευθύνω και προς τα υπόλοιπα μέλη της τριμελούς επιτροπής τον κύριο Καβουλάκο Κωνσταντίνο και τον κύριο Θεοδώρου Παναγιώτη που έκαναν δεκτή την πρόταση που τους έγινε, ώστε να συμμετέχουν σε αυτή την εργασία.

Το έργο του Kant, η Κριτική του Καθαρού Λόγου διαιρείται σε δύο ενότητες, την Στοιχειολογία και την Μεθοδολογία. Η πρώτη διακλαδίζεται στην Υπερβατολογική Αναλυτική, εντός της οποίας εξετάζεται ο τρόπος πρόσληψης της εξωτερικής πραγματικότητας, αλλά και στην Υπερβατολογική Διαλεκτική, όπου προσεγγίζεται η απόλυτη (υπεραισθητή) πραγματικότητα. Η Αντινομία συνιστά ένα θεμελιώδες κεφάλαιο της Υπερβατολογικής Διαλεκτικής, μέσω της οποίας ο Kant θέτει το ερώτημα ‘πώς ο εμπειρικός κόσμος συγκροτείται στην απόλυτη ολότητα του’ αλλά και ‘αν έχουμε την δυνατότητα να την γνωρίσουμε’. Όλο το κεφάλαιο της Αντινομίας συντίθεται από αντιθετικούς ισχυρισμούς που έχουν την βάση τους στην αντιπαράθεση μεταξύ ορθολογισμού και εμπειρισμού.

Στο θέμα της Αντινομίας, ο Kant παραθέτει τέσσερις συνθετικές προϋποθέσεις των εμπειρικών αντικειμένων, όπου σε καθεμία υφίσταται μία θέση και μία αντίθεση. Στην *Κριτική του καθαρού Λόγου*, ο Kant μάς εξηγεί πως « μεταξύ των ισχυρισμών της Αντιθέσεως παρατηρεί κανείς... μίαν αρχή του καθαρού εμπειρισμού, όχι μόνο στην εξήγηση των φαινόμενων μέσα στον κόσμο, αλλά και στην επίλυση επίσης των υπερβατικών ιδεών για το ίδιο το σύμπαν. Οι ισχυρισμοί, αντίθετα της θέσεως, εκτός

από τον εμπειρικό τρόπο εξηγήσεως μέσα στην σειρά των φαινομένων, θέτουν επιπλέον ως υπόβαθρο και αρχές νοητικές. Το αξίωμα αυτό όμως θέλω να το ονομάσω Δογματισμό του Καθαρού λόγου». ¹

Στο κεφάλαιο της Αντινομίας ο Kant, επιχειρεί να απορρίψει την εμπειρική επικύρωση των καθαρών προϊόντων του Λόγου τόσο από τις αρχές του εμπειρισμού όσο και από τον ορθολογισμό. Στην μία πλευρά, δεν συγχωρεί την διαδικασία υπέρβασης της εμπειρίας και προέκταση των εμπειρικών δεδομένων μέχρι την αριστοτική τους μορφή μέσα από την δύναμη της συνήθειας να παρατηρεί κανείς τις αιτίες των φαινομένων, ενώ στην άλλη πλευρά αναιρεί την παραδοσιακή Μεταφυσική που αναγνωρίζει τα πράγματα καθαυτά ως απόλυτες προσδιοριστικές αρχές των φαινομένων, αποδίδοντας ρεαλισμό, υπερβαίνοντας και πάλι την εμπειρία.

Αφού εξέθεσα αυτό το οποίο θεμελιώνει την Αντινομία του Καθαρού λόγου, στην συνέχεια της εργασίας αναφέρομαι στην ιδιαίτερη σημασία της Υπερβατολογικής διαλεκτικής μέσα στο έργο του Kant και έπειτα αναλύεται από ποιο διαλεκτικό επιχείρημα προκύπτει η Αντινομία, δηλαδή τι είναι η Αντινομία, καθώς και ποιες κοσμολογικές ιδέες την επιφέρουν, σύμφωνα με τις τέσσερις τάξεις κατηγοριών που ο Kant αναλύει στο κεφάλαιο Υπερβατολογική Αναλυτική της Κριτικής του καθαρού λόγου. Βασικό τμήμα της Αντινομίας του Καθαρού Λόγου είναι το κεφάλαιο Αντιθετική του καθαρού λόγου όπου ο Kant παρουσιάζει αναλυτικά και τις τέσσερις αντινομίες στη σειρά με τις ανάλογες παρατηρήσεις. Μετά θα γίνει ένας μικρός ορισμός της μεθόδου με την οποία ο Kant επανεξετάζει τις προϋποθέσεις της Αντινομίας καθώς και ποιο είναι το κλειδί προς λύση της Κοσμολογικής Διαλεκτικής. Εν τέλει, θα αναφερθώ επίσης, στην κοσμολογική διαμάχη του λόγου με τον ίδιο του τον εαυτό δυνάμει της ρυθμιστικής του αρχής. Ενώ στη συνέχεια, αφού αρχικά έχω παραπέμψει στην διάκριση που κάνει ο Kant ανάμεσα στις μαθηματικές και στις δυναμικές αντινομίες, θα εκθέσω την λύση που δίδει ο ίδιος σε καθεμία αντινομία και ποια είναι η σημασία, ειδικά της τρίτης αντινομίας.

---

¹ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, β', σ. 161

ΕΙΣΑΓΩΓΗ (ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ- ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ)

Κατά κύριο λόγο, στόχος του Kant στην Κριτική του Καθαρού Λόγου είναι να αναδείξει το γεγονός πως μόνο μέσα από τον μονόδρομο της συνεργασίας και του συνδυασμού νόησης-αισθητήριας ικανότητας φθάνουμε στην γνώση των εμπειρικών αντικειμένων. Δηλαδή, μόνο όταν προσδιορίσουμε με λεπτότητα και σύνεση τα όρια του κάθε πεδίου, οτιδήποτε το οποίο είναι καθαρό παράγωγο του Λόγου δεν επιφέρει γνώση. Στο κεφάλαιο της Αντινομίας, σκοπός του είναι να αντιτάξει τον Υπερβατολογικό ρεαλισμό προς τον εμπειρικό ιδεαλισμό και να προτάξει ως μέση λύση στην αντιφατική φύση της κοσμολογίας, τον Υπερβατολογικό Ιδεαλισμό παράλληλα με τον εμπειρικό ρεαλισμό. Η λύση που προτείνει, στηρίζεται πάνω στην αποκάλυψη της πλάνης που επιφέρουν οι αρχές του Λόγου, όταν εφαρμόζονται στα εμπειρικά δεδομένα, αλλά και όταν διασταυρώνονται με τους κανόνες της Νοήσεως, προκειμένου να ικανοποιήσουν την τάση του υποκειμένου για ολοκλήρωση της γνώσης του απόλυτου. Για τον Kant, αυτό καθίσταται απολύτως αδύνατο, ενώ η ίδια η Υπερβατολογική ερμηνεία του κόσμου που είναι αποτέλεσμα αυτής της πλάνης, υποκινεί και προτρέπει την έρευνα του Kant προς μία μεθοδολογική αντιμετώπιση και επίλυση του επιστημολογικού προβλήματος, πράγμα το οποίο υλοποιείται συγκεκριμένα στο ζήτημα της Αντινομίας.

Ο Λόγος απαιτεί την επέκταση της γνώσης πέραν του φυσικού, κάτι το οποίο υφίσταται ως απίθανο από τον Kant, πόσο μάλλον αδύνατο. Δυστυχώς, το Μεταφυσικό πεδίο είναι δυσδιάκριτο σε σχέση με το φυσικό λόγω του ότι οι αρχές του Λόγου λογίζονται ως συνέχεια των κανόνων της νοήσεως κατά την πραγμάτωση τους πάνω στα εμπειρικά αντικείμενα. Συνεπώς, η γνώση των εμπειρικών δεδομένων υφίσταται ως δυνατή διά της νοήσεως, όχι όμως διά του Λόγου.

Για αυτόν τον βασίμο λόγο, εκείνο που κάνει ο Kant είναι η διάκριση ανάμεσα στην διάνοια(νόηση) και στον Λόγο. Με την διάνοια παράγονται a priori έννοιες που είναι δεδομένες μέσα στο υποκείμενο εν γένει, είτε αυτές ανταποκρίνονται στην εμπειρική πραγματικότητα, είτε όχι. Ο Kant στην *Κριτική του καθαρού Λόγου* και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο της Αντινομίας αναφέρει πως « η διάνοια (η νόηση) είναι εκείνη, από την οποία μπορούν να εκπηγάσουν καθαρές και υπερβατικές έννοιες, και ότι ο λόγος

κατ' ουσίαν δεν παράγει καμμίαν απολύτως έννοια, αλλά το πολύ ελευθερώνει μονάχα την έννοια της διανοίας (νοήσεως) από τους αναπόφευκτους περιορισμούς μίας δυνατής εμπειρίας και έτσι επιζητεί να τη διευρύνει πέρα από τα όρια του εμπειρικού αλλά παρ' όλα αυτά σε συσχετισμό προς αυτό το εμπειρικό»² Για τον Kant, η κατανόηση είναι μία ικανότητα(λειτουργία) σύστοιχη με την διάνοια και τις κρίσεις, προκειμένου να διαγνωσθεί ένα εμπειρικό αντικείμενο. Οι έννοιες που παράγονται από την νόηση, ο Kant τις ονομάζει κατηγορίες και θεωρούνται a priori δεδομένες. Στην ουσία, « ο λόγος είναι μία λειτουργία που συνεργάζεται και συσχετίζεται με την κατανόηση και προκαλεί a priori έννοιες, διακριτές σε λειτουργία ,αλλά δεν έχουν διαφορετική φύση απ' ότι έχουν οι κατηγορίες».δηλ.βλ.³

Ένα βασικό λοιπόν ζήτημα που επιλύει ο Kant στην Κριτική του καθαρού λόγου είναι η διάκριση ανάμεσα στις κατηγορίες του νου και στις καθαρές ιδέες του λόγου. Στα Προλεγόμενα, αυτό αναφέρεται ευκρινώς. « Η διάκριση των ιδεών, δηλαδή των καθαρά λογικών εννοιών από τις κατηγορίες ή καθαρά νοητικές έννοιες ως γνώσεις εντελώς διαφορετικού είδους, διαφορετικής καταγωγής και χρησιμοποίησης, είναι τόσο σπουδαίο στοιχείο για την θεμελίωση μίας επιστήμης, η οποία πρόκειται να περιλάβει όλες αυτές τις απριωρικές γνώσεις»⁴ Επίσης στο ίδιο έργο μας αναφέρει πως αυτός είναι ο έμμεσος στόχος της Κριτικής του καθαρού λόγου. «Αν η Κριτική της καθαρής λογικής είχε κατορθώσει έστω και μόνο αυτό, δηλαδή να φανερώσει για πρώτη φορά αυτή την διάκριση, θα συντελούσε ήδη με αυτό στο να διαφωτίσει το νόημα της μεταφυσικής..... από όλες τις άκαρπες προσπάθειες που έγιναν μέχρι τώρα για να λυθούν τα υπερβατικά προβλήματα της καθαρής λογικής».⁵

Οι κατηγορίες, όπως για παράδειγμα οι έννοιες της αιτιότητας, της εξάρτησης ή του μεταβλητού, εκτός από το γεγονός ότι έχουν καθαρή απριωρική φύση και υφίστανται μόνο μέσα στον νου του ανθρώπου, θα λέγαμε επίσης πως εφαρμόζονται, παρατηρούνται στην εμπειρία ή ακόμα συγκροτούν την ίδια την εμπειρία. Πρόκειται για έννοιες, κατηγορίες προ της υπερβατολογικής εφαρμογής τους και μορφοποίησης μέσω του λόγου.

---

² Κ. Κ. Α. KANT, 1985, β', σ.109

³ Κ. C. P. R, Norman Kemp Smith, 2003, σ. 426

⁴ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ.129

⁵ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ.129

Με λίγα λόγια, για τον Kant, οι ιδέες σε αντίθεση με τις κατηγορίες, αποτελούν καθαρά ενεργήματα του νου που δεν βρίσκουν καμία ανταπόκριση στην εμπειρία. Για παράδειγμα οι έννοιες του χώρου και του χρόνου υφίστανται αναμφισβήτητα σε a priori μορφή, διότι αρχικά συλλαμβάνονται σε αυτή την μορφή, συνθέτουν όμως επιπλέον και οργανώνουν τον κόσμο των φαινομένων. Δηλαδή, υπάρχουν πριν από αυτόν και μέσα σε αυτόν. Οι ιδέες του λόγου, για τον Kant, απλώς συνιστούν ένα είδος προσδιορισμού και ορισμού των κατηγοριών. Όπως για παράδειγμα, ότι ο κόσμος ως προς τις κατηγορίες του χώρου και του χρόνου που ωστόσο αποτελούν καθαρές μορφές εποπτείας, είναι απέραντος, πράγμα το οποίο διατυπώνεται στο κεφάλαιο της Αντινομίας. Οι κατηγορίες για τον Kant αποφέρουν γνώση σε συνδυασμό με τα εμπειρικά δεδομένα, οι ιδέες όχι. Γι' αυτό, το κύριο ερώτημα είναι: πως είναι δυνατά τα συνθετικά ενεργήματα του νου χωρίς να πλανώμεθα, κάτι στο οποίο είχε αποτύχει η γενική και τυπική λογική. Η πλάνη βέβαια, προκύπτει από την επέκταση των κατηγοριών προς τις ιδέες του λόγου. Σύμφωνα με τον Kant, « οι υπερβατολογικές ιδέες δεν θα είναι, πρώτον, τίποτε άλλο ουσιαστικά παρά κατηγορίες διευρυμένες μέχρι το απόλυτο. »⁶

Το έργο του *Κριτική του Καθαρού λόγου*, διαιρείται στην Υπερβατολογική Αναλυτική και την Υπερβατολογική Διαλεκτική, όπου στο καθένα ο Kant διαχειρίζεται την διαφοροποίηση των κατηγοριών σε μορφή και λειτουργία. Η πρώτη αφορά τις κατηγορίες ή τις a priori μορφές του νου, ενώ η δεύτερη τις απελευθερωμένες από τα όρια της εμπειρίας καθαρές ιδέες του λόγου. Στο πρώτο κεφάλαιο της Διαλεκτικής αναλύει την ψυχολογία που παραπέμπει στην κατηγορία της υπόστασης, στο δεύτερο την κοσμολογία, με βάση την κατηγορία της αιτιότητας και στο τρίτο την θεολογία που αφορά την κατηγορία της ολότητας. Γενικά σε όλο το έργο του, απορρίπτει και αναιρεί την Μεταφυσική οντολογία, δηλαδή, την θεωρία περί του 'είναι', καθώς το οντολογικό συνάπτεται με αυτό που έχει υπόσταση, το πραγματικό. Βασική προϋπόθεση είναι ότι ακόμα και οι καθαρές έννοιες ή αλλιώς οι κατηγορίες της διανοίας δεν φέρουν γνώση αν δεν γίνει μία λεπτή οριοθέτηση ανάμεσα στην κατανόηση και την εμπειρία. Εν ολίγοις, η γνώση απαιτεί την συνεργασία και των δύο λειτουργιών. Για τον Kant, δεν είναι δυνατόν να αποφανθούμε με βεβαιότητα για τα αντικείμενα των καθαρών ιδεών του νου, όπως η έννοια του θεού. Θα παραμένει για εμάς ένα άγνωστο χ εφόσον δεν μπορεί να δοθεί

---

⁶ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, β', σ.110

σε καμία αισθητηριακή εποπτεία. Ο Kant επισημαίνει πως οι κατηγορίες έχουν υπερβατολογική φύση όπως οι ιδέες και υπάρχουν a priori δεδομένες μέσα μας, όμως είναι γεγονός πως βρίσκουν απάντηση μέσα στην εμπειρία.

Η Υπερβατολογική Αναλυτική είναι ένα a priori σχήμα που στηρίζεται στην σύνθεση μίας υπερβατικής κατάληψης των πραγμάτων και πραγματώνει την συγκρότηση των εξωτερικών αντικειμένων ως φαινόμενων σε συνάρτηση με την αισθητηριακή κατάληψη. Αντιθέτως, μέσα από την Υπερβατολογική Διαλεκτική, οδηγούμαστε σε μία μορφή διαλεκτικής υπερβάσεως του κόσμου της εμπειρίας από έναν υπεραισθητό κόσμο. « Στην Αναλυτική, ο Kant έχει αποδείξει ότι όλη η γνώση περιορίζεται στην αισθητή εμπειρία και ότι μία μεταφυσική ερμηνεία της πραγματικότητας είναι αδύνατη. Αλλά, όπως φαίνεται το ανθρώπινο μυαλό διακατέχεται από μία έμφυτη ανάγκη μεταφυσικής αναζήτησης, αναπαράστασης και αυτό το συμπέρασμα δεν μπορεί να εξασφαλίσει την ανάλογη ικανοποίηση μέχρι οι πηγές της μεταφυσικής τάσης εντοπισθούν και απογυμνωθούν. Η Διαλεκτική πρέπει να παράγει μία ψυχολογία της Μεταφυσικής τόσο καλά όσο και μία λογική της πλάνης». Δηλ. βλ.⁷

Ο Cassirer, εξηγεί ότι « έτσι έχει εκφραστεί η πρώτη χαρακτηριστική αντίθεση, η οποία διακρίνει την θεωρία του Kant από τα συστήματα του παρελθόντος. Η παλιά Μεταφυσική ήταν οντολογία: Ξεκινούσε με συγκεκριμένες γενικές πεποιθήσεις περί του 'είναι' γενικά και ζητούσε από εδώ να εισχωρήσει στην γνώση των ειδικών προσδιορισμών των πραγμάτων». ⁸ Αυτό είναι άλλωστε και η θέση της Αντινομίας μέσα στην Υπερβατολογική Διαλεκτική, δηλαδή η αναζήτηση του πράγματος καθ' αυτό ή του απόλυτου των φαινόμενων μέσα από ειδικούς προσδιορισμούς και ειδικότερα αντίθετους μεταξύ τους που αναγκάζουν τον λόγο να έλθει σε ένα τέλμα μέσα στην θεώρηση του κόσμου ως προς την ολότητα του. Το αντικείμενο που εξετάζουν τόσο οι εμπειριστές όσο και οι κλασικοί ορθολογιστές στην περίπτωση της Αντινομίας, αφορά την σύνθεση, την διαίρεση, την γένεση και την μεταβολή του κόσμου στην ολότητα του, πράγμα το οποίο δεν δίδεται σε καμία εμπειρία και άρα για τον Kant θα συνεχίζει να συνιστά κάτι άγνωστο και αβέβαιο προς εμάς.

---

⁷ C. C. K. P. R, NORMAN KEMP SMITH, 2003, σ.426

⁸ Κ. Ζ. Ε ΚΑΣΣΙΡΕΡ, 2001, σ. 225

ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ- Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

Στο έργο της Κριτικής του Καθαρού Λόγου, ο Kant αναδεικνύει ότι η λογική αυτή καθαυτή έχει από μόνη της καθαρά υπερβατολογικό χαρακτήρα, αγγίζοντας το πεδίο της Μεταφυσικής. Αυτό σημαίνει πως η Μεταφυσική ως επιστήμη είναι αδύνατη, ερχόμενη σε αντίθεση με την επιστήμη των μαθηματικών και της φυσικής, οι οποίες αν και βασίζονται σε καθαρές απριορικές μορφές συλλογισμού, ωστόσο διακρίνονται για την εμπειρική τους αξιοπιστία, εγκυρότητα και βεβαιότητα. Δηλαδή, φέρουν ασφαλή και αληθινά δεδομένα ως προς την πραγματιστική τους υπόσταση, με λίγα λόγια, ό,τι βρίσκεται σε συνάρτηση με το πραγματικό ή το φαινομενικό. Σαφώς, είναι γνωστό για τον Kant πως κάθε επιστήμη είναι υποχρεωμένη να επιτελεί τον συνδυασμό εμπειρικής παρατήρησης και νοητικής αναγνώρισης προκειμένου να επιφέρει μία ολοκληρωμένη γνώση των πραγμάτων ή των φαινομένων. Στο επίπεδο της Μεταφυσικής, μέσα από την διαδικασία υπέρβασης της εμπειρίας, αυτού του είδους ο συνδυασμός είναι σχεδόν απίθανος και η γνώση ελλιπής.

Όσον αφορά τις μαθηματικές αρχές, ο Kant αναφέρει στην Κριτική του Καθαρού Λόγου ότι «τα μαθηματικά αξιώματα (π.χ. μεταξύ δύο σημείων μπορεί μία και μόνο ευθεία να αχθεί) αποτελούν καθολικές γνώσεις a priori και ως εκ τούτου δίκαια ονομάζονται, εν σχέσει με τις περιπτώσεις που υπάγονται κάτω από αυτά, αρχές. Ωστόσο, δεν μπορώ για αυτόν τον λόγο να πω ότι γνωρίζω καθόλου και καθαυτή εξ' αρχών αυτή την ιδιότητα των ευθειών γραμμών, αλλά μόνο στην καθαρή εποπτεία». ⁹ Επίσης, στα Προλεγόμενα ο ίδιος λέει ότι «τα καθαρά μαθηματικά και η καθαρή φυσική για χάρη της αξιοπιστίας τους και της βεβαιότητας τους δεν θα είχαν ανάγκη από καμία τέτοια παραγωγή, όπως την εκθέσαμε και για τις δύο επιστήμες. Γιατί η πρώτη στηρίζεται στον προφανή της χαρακτήρα. Όσο για την δεύτερη, μολονότι πηγάζει από καθαρές πηγές του νου, στηρίζεται όμως στην εμπειρία και στην αδιάκοπη εμπειρική επικύρωση». ¹⁰

Σύμφωνα με την ερμηνεία του Sebastian Gardner, έχοντας ως αφετηρία το πρόβλημα της Μεταφυσικής, αναφέρεται ότι «το αποτέλεσμα στην σφαίρα της Μεταφυσικής είναι το γεγονός ότι κυμαινόμαστε ανάμεσα στον Δογματισμό, τον

⁹ Κ.Κ.Λ. KANT, 1985, Α', σ.7

¹⁰ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 127

Σκεπτικισμό και την αδιαφορία. Η συγκεκριμένη αστάθεια της Μεταφυσικής συνίσταται σε μία καθαρή αντίθεση(αντιπαράθεση) προς την ασφάλεια των μαθηματικών και της φυσικής επιστήμης, και δεν μας αφήνει καμία επιλογή παρά να συμπεράνουμε ότι η Μεταφυσική μέχρι τούδε υπήρξε απλώς ένα τυχαίο κατασκεύασμα. Ενάντια σε αυτή την βάση θεώρησης του κόσμου, ο Kant κάνει διάσημη την ανακοίνωσή του περί της Κοπερνίκειας επανάστασης στην φιλοσοφία».

¹¹ Διότι, επανεξετάζοντας ο Kant το επιστημολογικό πρόβλημα, στόχος είναι να προσαρμόζουμε τα εμπειρικά αντικείμενα στην όλη μας γνώση και όχι την γνώση μας στα εμπειρικά αντικείμενα. Κατά τον Αυγελή, « ταυτίζοντας συμβολικά ο Heine τον λόγο με τον ήλιο, θέλει να τονίσει ότι το φως της γνώσης δεν εκπορεύεται από τα πράγματα αλλά από τον λόγο». ¹² Αυτό ακριβώς κάνει ο Kant μέσα από την διαίρεση της λογικής σε Αναλυτική και Διαλεκτική, έχοντας ως κεντρικό άξονα τον Λόγο.

Όμως, για τον Kant, ο υπερβατολογικός χαρακτήρας του λόγου ωθεί τον ίδιο να κάνει διαίρεση της υπερβατολογικής λογικής σε Αναλυτική και Διαλεκτική, η οποία αντιστοιχεί στη διαίρεση της ικανότητας της σκέψης σε διάνοια και λόγο με την στενή έννοια. Η διάνοια συνδέει και τακτοποιεί το αισθητηριακό υλικό, ενώ ο λόγος αναφέρεται στην ίδια την διάνοια, όπου συνδέει και τακτοποιεί την ίδια την διανοητική γνώση μέσα από απόλυτους και ειδικούς προσδιορισμούς. Τι γίνεται όμως με τις κατηγορίες, παραδείγματος χάριν, της αιτιότητας ή της ουσίας, οι οποίες βρίσκονται πριν από και μέσα στον κόσμο των φαινομένων; Για τον Kant, αυτό απλώς σημαίνει πως οι κατηγορίες έχουν έναν διττό χαρακτήρα σε αντίθεση με τις ιδέες του λόγου που έχουν καθαρή νοητική φύση. Δηλαδή, διαθέτουν a priori μορφή, ενώ παράλληλα εφαρμόζονται στην εμπειρία και συγκροτούν τον κόσμο των φαινομένων.

Ως εκ τούτου, είμαστε σε θέση να μιλάμε για μία Μεταφυσική της εμπειρίας σύμφωνα με τις γενικές έννοιες και τις γενικές αρχές της φυσικής επιστήμης. Συνεπώς η Μεταφυσική μπορεί να οριστεί ως επιστήμη, αφού οριοθετήσουμε την κατανόηση σε σχέση με την εμπειρία. Όταν όμως, επεκτείνουμε τις κατηγορίες της Νόησης προς το απόλυτο, τότε ο λόγος παράγει υπερβατολογικές ιδέες, όπως εκείνες της ψυχής, του κόσμου και του θεού που δεν βρίσκουν καμία ανταπόκριση στην εμπειρία. Η σημασία της Διαλεκτικής στο έργο Κριτική του Καθαρού Λόγου,

---

¹¹ K. C. P. R, GARDNER. 1999, σ. 1

¹² Εισαγωγή στην Φιλοσοφία, ΑΥΓΕΛΗΣ, 2001, σ.323

συνίσταται στο ερώτημα αν η Μεταφυσική εν γένει είναι δυνατή. Η μέση λύση που προτείνει ο Kant, προκειμένου να θέσει ένα τέρμα σε αυτό το γνωσιοθεωρητικό πρόβλημα, είναι ο Υπερβατολογικός Ιδεαλισμός, αφού μόνο σε επίπεδο ιδεών μπορούμε να προβαίνουμε σε έλλογους ισχυρισμούς για τα πράγματα καθαυτά και όχι σε επίπεδο περιεχομένου τους. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση της Διαλεκτικής.

Ο λόγος από την φύση του είναι υπερβατολογικός, μόνο που στην περίπτωση χρήσης του, δηλαδή όταν θέλουμε να παράγουμε γνώση, διαφοροποιείται σε λειτουργία κατά τον Kant, ανάμεσα στην διαδικασία εφαρμογής του πάνω στην εμπειρία και στην διαδικασία περάτωσης του στα πράγματα καθαυτά. Γι' αυτό, κατά τον Κάντ, η Υπερβατολογική λογική οφείλει να διαιρείται σε Υπερβατολογική Αναλυτική που αναφέρεται στις έννοιες και στις θεμελιώδεις αρχές της νόησης και σε Υπερβατολογική Διαλεκτική που αναφέρεται στις ιδέες του Λόγου. Επειδή όμως οι θεμελιώδεις αρχές της νόησης, σύμφωνα με τις οποίες συγκροτούμε τα εμπειρικά αντικείμενα, είναι συνθετικές και η σύνθεση υπόκειται σε όρους μέχρι το απόλυτο, θεωρείται πολύ δελεαστικό να συνθέσουμε και να προσδιορίσουμε υπέρ-εμπειρικά αντικείμενα με κάποια αληθοφάνεια. Ο Kant στο έργο του, αποκαλεί την Διαλεκτική εν γένει που είναι συνέχεια αυτών των αρχών, « Λογική της απατηλής φαινομενικότητας». ¹³

Όσον αφορά αυτές τις αρχές της νοήσεως, ο Kant αναφέρει ότι «μία τέτοια όμως θεμελιώδης αρχή του καθαρού λόγου είναι φανερά συνθετική γιατί το εξαρτημένο αναφέρεται μεν αναλυτικά προς κάποιον όρο, όχι όμως και προς το Απόλυτο. Από την ίδια αυτή αρχή πρέπει να πηγάζουν επίσης διάφορες συνθετικές προτάσεις, για τις οποίες η καθαρή νόηση δεν έχει καμμία γνώση και που σαν τέτοια δεν καταπιάνεται παρά μόνο με αντικείμενα μίας δυνατής εμπειρίας, των οποίων η γνώση και η σύνθεση υπόκειται πάντα σε όρους. Το Απόλυτο όμως είναι δυνατόν, να εξετάζεται ιδιαίτερος κατά το σύνολο των προσδιορισμών του που το διακρίνουν από κάθε σχετικό». ¹⁴

Για τον Kant, η διάκριση του σχετικού από το Απόλυτο, θεωρείται βασική για την διαφορετική αντιμετώπισή τους ως προς το γνωσιοθεωρητικό πρόβλημα, διότι το πρώτο έχει εμμενή χαρακτήρα εν σχέσει προς τα εμπειρικά αντικείμενα, ενώ το

---

¹³ Κ. Κ. Λ., KANT, 1985, Α', σ. 1

¹⁴ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Α', σ.12-13

τελευταίο κατέχει έναν καθαρά Υπερβατολογικό χαρακτήρα. Οι θεμελιώδεις αρχές της νόησης καθιστούν το σχετικό, πάντα ως υποκείμενο σε όρους και άρα μερικώς παρατηρημένο στην εμπειρία έως ότου βρει τον απόλυτο προσδιορισμό του, πράγμα το οποίο συμβαίνει στις ιδέες του λόγου και στην Διαλεκτική. Αυτό είναι ευδιάκριτο στην Κριτική του Καθαρού Λόγου. «Άρα η αντικειμενική χρήση των καθαρών εννοιών του λόγου είναι πάντοτε υπερβατική, ενώ εκείνη των καθαρών εννοιών της νοήσεως πρέπει σύμφωνα με την φύση της να είναι πάντα έμμονη, αφού περιορίζεται μόνο στον χώρο της δυνατής εμπειρίας».¹⁵ Το ίδιο αναφέρει και στα Προλεγόμενα. «Η λογική χρειάζεται εντελώς άλλες έννοιες από εκείνες τις καθαρά νοητικές έννοιες, των οποίων η χρησιμοποίηση είναι μόνο εμμενής, δηλαδή αναφέρεται στην εμπειρία κατά το μέτρο που μπορεί αυτή να δοθεί, ενώ οι λογικές έννοιες αναφέρονται στην πληρότητα, δηλαδή στην συλλογική ενότητα ολόκληρης της μορρετής εμπειρίας».¹⁶

Ο λόγος δεν εξαντλείται και δεν περιορίζεται μόνο στην εμπειρική χρησιμοποίηση του, όπως συμβαίνει το νου στο πλαίσιο της Αναλυτικής για τις τέσσερις τάξεις κατηγοριών. Στα Προλεγόμενα, ο Kant λέει πως « η εμπειρική χρησιμοποίηση, στην οποία η λογική περιορίζει τον καθαρό νου, δεν εξαντλεί όλο τον προορισμό της λογικής. Κάθε ιδιαίτερη εμπειρία είναι μόνο ένα μέρος του όλου κύκλου, στον οποίο εκτείνεται η εμπειρία. Αλλά η απόλυτη ολότητα όλης της μορρετής εμπειρίας δεν είναι εμπειρία και όμως για την λογική είναι αναγκαίο πρόβλημα».¹⁷ Επίσης στην Κριτική του Καθαρού Λόγου αναφέρεται το γεγονός ότι « οι θεμελιώδεις όμως αρχές που πηγάζουν από αυτή την υπέρτατη αρχή του καθαρού λόγου θα είναι, εν αναφορά προς όλα τα φαινόμενα, υπερβατικές».¹⁸

Η μέχρι την εποχή του Κάντ μη διαιρετότητα της Γενικής Λογικής, καθώς και η ανύπαρκτη υποδιαίρεση της σε Υπερβατολογική Λογική, παρείχε πρόσφορο έδαφος στους εμπειριστές να αναθεωρούν και στην ουσία να αναιρούν και την ορθή απριορική φύση και χαρακτήρα του Λόγου, μέσα στην καταχρηστική επέκταση των αρμοδιοτήτων του από την περιοχή των εμπειρικών δεδομένων προς τα πράγματα εν γένει. Ο Kant αντιτίθεται σε αυτό και συγκεκριμένα στον Hume, ο οποίος είχε καταλήξει στο συμπέρασμα πως ακόμα και η έννοια της αιτιότητας είναι ένα εμπειρικό κατασκεύασμα, θεωρώντας κατηγορηματικά ότι ο λόγος αποτελεί την

¹⁵ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Α', σ.26

¹⁶ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 128

¹⁷ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ.128

¹⁸ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Α', σ.13

υπέρτατη αρχή γνώσεως ενός εμπειρικού αντικειμένου και συνάμα διαιρώντας την χρήση της λογικής σε Αναλυτική και Διαλεκτική. Ο Kant σαφώς αντικρούει αυτό το επιχείρημα μέσα στο έργο της Κριτικής, ανασκευάζοντας την έννοια της παράστασης. Σύμφωνα με την ερμηνεία του Strawson, « η Γενική Λογική μας προσφέρει... την ιδέα κάποιου πράγματος το οποίο εμφανίζεται ως υποκείμενο σε ένα κατηγορημα αλλά όχι αυτό καθαυτό ως κατηγορημα. Δεν μας λέει τίποτα για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες μπορούμε να κάνουμε χρήση της ιδέας (του πράγματος καθαυτό) σε κρίσεις για τα αντικείμενα γενικά».¹⁹ Με λίγα λόγια, η διαδεδομένη μέχρι τότε Γενική Λογική αποτελούσε ένα αναπόσπαστο κομμάτι κανόνων και αρχών της Νόησης, χωρίς την δυνατότητα διάκρισης ανάμεσα στις εφαρμόσιμες πάνω στην εμπειρία, έννοιες του Λόγου και στις ιδέες, οι οποίες μη έχοντας ανταπόκριση πάνω στην εμπειρία, θεωρούνται λογική συνέχεια αυτής, με τον κίνδυνο της ρεαλιστικής αντιμετώπισης του πράγματος καθαυτό να ελλοχεύει.

Γι' αυτό ο Kant επιτάσσει την ανάγκη διαχωρισμού του λόγου σε Αναλυτική και Διαλεκτική διότι διαφορετικά συγχέονται τα πράγματα εν γένει με τα φαινόμενα μέσα σε μία δογματική ασάφεια και δεν δίδονται σε καμία περίπτωση οι διαφορετικές συνθήκες κάτω από τις οποίες είμαστε σε θέση να γνωρίσουμε τα αμιγώς καθαρά νοούμενα από τα νοούμενα που συγκροτούν την εμπειρία. Επίσης ο Strawson αναφέρει πως, «αν και η τυπική λογική αφαιρεί κατά αυτόν τον τρόπο όλη την σχέση των τύπων της (ιδέες) προς τα αντικείμενα της εμπειρικής κρίσεως, είναι σίγουρα πιθανό να σχηματίσουμε την ιδέα μίας άλλης παράλληλης λογικής (Υπερβατολογική Λογική), η οποία δεν κάνει καμία αφαίρεση από αυτή την σχέση».²⁰ Καθότι η τυπική λογική που συνιστά τους γενικούς κανόνες συλλογισμού και συναποτελεί μέρος της γενικής λογικής, δεν αφαιρεί και δεν διακρίνει τα κατηγορήματα αυτά καθαυτά από τα κατηγορήματα στα οποία υπόκεινται οι εμπειρικοί όροι, με αποτέλεσμα να επικρατεί μία σύγχυση.

Για τον Kant, η ανάγκη για μία χωριστή Υπερβατολογική Λογική ταυτίζεται με την ανάγκη για μία Μεταφυσική αναγνώριση κάποιων αντικειμένων έξω από τον κόσμο των φαινομένων με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση γνώσεως μίας ολόκληρης ενότητας όρων και πραγμάτων και όχι για μία εμπειρικάς συνεχόμενη αναγνώριση των αντικειμένων που βρίσκονται έξω από το πεδίο της εμπειρίας. Κατά την ερμηνεία

---

¹⁹ B. O. S , P.F. Strawson, 1993, σ.75

²⁰ B. O. S, P.F Strawson, 1993, σ.75

του Hartnack, «στην Υπερβατολογική Αναλυτική, ο Kant προσπαθεί να αποδείξει ότι υπάρχουν οι κατηγορίες και ότι οι κατηγορίες είναι απαραίτητες συνθήκες για γνώση. Επίσης, ότι είναι εφαρμόσιμες προς αυτό που μας έχει δοθεί στην κατ' αίσθηση αντίληψη. Στην Υπερβατολογική Διαλεκτική, ο Κάντ ισχυρίζεται ότι η φύση του λόγου είναι να χρησιμοποιεί και να εφαρμόζει τις κατηγορίες πέραν αυτού που έχει δοθεί στον χώρο και στον χρόνο και τοιουτοτρόπως να θέτει και να προσπαθεί να απαντήσει σε Μεταφυσικά ερωτήματα. Αλλά ακόμα και αν αυτά τα Μεταφυσικά ερωτήματα είναι μια έκφανση της ουσίας του λόγου, δεν συνιστούν τίποτα παρά ανυπόστατα και απρόσιτα σε γνώση». ²¹

Κατά τον Αυγελή, «στην Υπερβατολογική Αναλυτική, ο Kant έδειξε πως το πολλαπλό της εποπτείας βάσει των συνθετικών ενεργημάτων της νοήσεως (κατηγορίες, θεμελιώδεις αρχές) μορφούται. Στην Υπερβατολογική Διαλεκτική, δείχνει πως ο λόγος προσδίδει ενότητα στα ενεργήματα της Νόησης. Όπως η νόηση αναφέρεται σε εποπτείες και με τον τρόπο αυτό συγκροτεί τα αντικείμενα της εμπειρίας, έτσι και ο λόγος αναφέρεται στις εμπειρικές συνθέσεις της νόησης και τις οργανώνει σε μία καθολική ενότητα (η ολότητα της εμπειρίας)». ²²

Η νόηση λειτουργεί βάσει κανόνων και ο λόγος σύμφωνα με αρχές που λογίζονται ως συνέχεια των κανόνων της νοήσεως. Στην Κριτική του Καθαρού Λόγου, αναφέρεται το γεγονός πως, «αν η Νόηση είναι η δύναμη της ενότητας των φαινομένων διά μέσου των κανόνων, ο λόγος τότε αποτελεί την δύναμη της ενότητας των κανόνων της Νοήσεως που τελούν κάτω από αρχές». ²³ Αυτό σημαίνει ότι ο Λόγος στο σύνολο του, ολοκληρώνει μέχρι εσχάτων την ενότητα των φαινομένων. Στην ερμηνεία του Allison, παρουσιάζεται ο Kant να διακρίνει τις αρχές του Λόγου από τους κανόνες της Νοήσεως. Δηλαδή, «καθώς η λειτουργία της κατανόησης είναι να ενοποιεί το υλικό που δίδεται στην κατ' αίσθηση αντίληψη, φέρνοντας την σε μία αντικειμενική ενότητα, η λειτουργία του Λόγου είναι να ενοποιεί τα διακριτικά προϊόντα της κατανόησης (κρίσεις), φέρνοντας τα σε μία ολότητα, σε μία συνοχή (σύστημα)». ²⁴

---

²¹ K. T. K. Hartnack, 2001, σ. 97

²² Εισαγωγή στην Φιλοσοφία, ΑΥΓΕΛΗΣ, 2001, σ.337

²³ K. K. A. KANT, 1985, Α', σ.8

²⁴ K. T. I. ALLISON, 2004, σ.309

Επίσης, κατά τον ίδιο, «ο Kant κάνει μία σπουδαία προσπάθεια να εξηγήσει το υπερέχον status του Λόγου, χαρακτηρίζοντας το ως η λειτουργία των αρχών σε αντίθεση με την κατανόηση, η οποία είχε προηγουμένως (στην Αναλυτική) οριστεί ως η λειτουργία των κανόνων. Αλλά, εφόσον η διαφορά ανάμεσα στους κανόνες και στις αρχές δεν είναι άμεσα φανερή, ο Kant θεωρεί ως απαραίτητο, την διασαφήνιση αυτού του θέματος, κάνοντας μία διάκριση ανάμεσα σε μία ευρεία και μια αυστηρή αίσθηση των αρχών». ²⁵ Για τον Allison, «όμως αυτές οι αρχές με την ευρεία έννοια, επιφέρουν μία συνθετική αντίληψη μόνο σε σχέση προς μία δυνατή εμπειρία. Συνεπώς, οι αρχές με την αυστηρή έννοια, παράγουν μία συνθετική αντίληψη από τις ιδέες αυτές καθαυτές, χωρίς να προσφεύγουν σε καμία εμπειρική αίσθηση». ²⁶

Ο Kant, στο έργο του , αναφέρει ότι «οι έννοιες του λόγου χρησιμεύουν προς κατάληψη (κατανόηση) όπως οι έννοιες της νοήσεως προς σύλληψη (των κατ' αίσθηση αντιλήψεων). Όταν οι έννοιες αυτές περιέχουν το Απόλυτο, τότε αφορούν κάτι στο οποίο υπάγεται κάθε εμπειρία, παρ' όλο που αυτό το ίδιο δεν είναι ποτέ αντικείμενο της εμπειρίας». ²⁷ Για τον Norman Kemp Smith, «η κατανόηση αφαιρεί τους περιορισμούς προς τους οποίους οι καθαρές της έννοιες υπόκεινται στην αισθητή εμπειρία και προβαίνει στην χρήση τους μέσα σε μία ευρύτατη πιθανή εφαρμογή τους στα πράγματα εν γένει». ²⁸ Επίσης, «η Διαλεκτική παρουσιάζεται μέσα από τις αρνητικές και θετικές τάσεις της αντιστοίχως. Από την μία πλευρά, ο λόγος είναι απλώς η κατανόηση στην αυτό-προσδιοριζόμενη και αυτό-ρυθμιζόμενη χρήση της (εφαρμογή) και ο βασικός σκοπός της Διαλεκτικής είναι η προστασία ενάντια στην απατηλή δύναμη των φανταστικών αρχών. Από την άλλη πλευρά, ο λόγος είναι μία λειτουργία, διακριτή από την κατανόηση....Η μία όψη του επιχειρήματος συνδέεται με τις πιο σκεπτικές τάσεις του Kant, η άλλη, με την βαθειά ριζωμένη γνώμη στην απόλυτη εγκυρότητα των απόλυτων ισχυρισμών της καθαρής σκέψης». ²⁹

Σύμφωνα με την ερμηνεία του Gardner, «ο λόγος ορίζεται ως μία δύναμη, διακριτή σε λειτουργία από την κατανόηση. Ενώ νωρίτερα στην Κριτική, ο όρος λόγος χρησιμοποιείται για να εννοηθεί απλά ως μία διανοητική λειτουργία σε ένα όλο,

---

²⁵ K. T. I. ALLISON, 2004, σ. 309

²⁶ K. T. I. ALLISON, 2004, σ.309

²⁷ K. K. A. KANT, 1985, Α', σ.14-15

²⁸ C. K. C. P. R, Norman Kemp Smith, 2003, σ.429

²⁹ C. K. C. P. R, Norman Kemp Smith, 2003, σ. 426

συμπεριλαμβανομένης και της κατανόησης, αυτά τα δύο τώρα είναι ευκρινώς διαφοροποιημένα». ³⁰ Κατά τον Bennett, «όσον αφορά τον λόγο, έχουμε άλλη μία λειτουργία για να ενοποιήσουμε τα αντικείμενα της γνώσης, αναθεωρώντας έτσι την κατανόηση....Προσπαθώντας να ξεχωρίσει ο Kant, την κατανόηση από τον λόγο, αναφέρει ότι η πρώτη ενώνει το υλικό περιεχόμενο με το να εφαρμόζει τις έννοιες πάνω σε αυτό μέσω κανόνων και κρίσεων, και ο λόγος ενώνει τις κρίσεις, αλληλοσυνδέοντας τις μέσα σε τεράστια συστήματα αρχών». ³¹

Κατά τα λεγόμενα του Γιάννη Πίση, «στη Διαλεκτική, η γνώση φτάνει στην ίδια την πορεία της, ανατρέχοντας στις προϋποθέσεις της, σε ένα όριο». ³²

Όταν κρίνεις πάνω σε δεδομένα της εμπειρίας, λογικά έπεται η διαδικασία εξαγωγής συμπερασμάτων και υποθέσεων δια μέσου του συλλογίζεσθαι. Αυτό συνιστά τους κανόνες της τυπικής λογικής, όπου οι κανόνες της κατανόησης, οι κρίσεις και η εφαρμογή των κρίσεων πάνω στα εμπειρικά αντικείμενα ενώνονται με τις αρχές του λόγου με βάση τις οποίες ο συλλογισμός του υποκειμένου εν γένει αναφέρεται και παραπέμπει σε υπέρ-εμπειρικά. Η μέχρι τότε γενική και τυπική λογική, πριν τον διαχωρισμό του Λόγου σε Αναλυτική και Διαλεκτική από τον Kant, δεν έκανε σαφή αυτή την διάκριση ανάμεσα στους κανόνες της νόησης και στις αρχές του λόγου, ανάμεσα στις εφαρμόσιμες κρίσεις και στους υπερβατικούς συλλογισμούς.

Ο Kant αναφέρει ότι «γίνεται μία διάκριση ανάμεσα σε αυτό που γνωρίζεται άμεσα και σε εκείνο που εξάγεται μονάχα κατόπιν συλλογισμού. Το ότι σε ένα σχήμα που περικλείεται από τρεις ευθείες πλευρές, υπάρχουν τρεις γωνίες, αυτό το γνωρίζουμε άμεσα, το ότι όμως το άθροισμα των τριών αυτών γωνιών ισούται με δύο ορθές, αυτό είναι γνωστό μόνο κατόπιν συλλογισμού». ³³ Επίσης, «επειδή έχουμε πάντα ανάγκη από το συλλογίζεσθαι, και έτσι στο τέλος καταλήγει να μας γίνεται ολωσδιόλου συνήθεια, γι' αυτό στα τελευταία δεν παρατηρούμε πλέον αυτή την διάκριση, και θεωρούμε συχνά-όπως στην περίπτωση της λεγόμενης απάτης των αισθήσεων-κάτι που ωστόσο έχει προκύψει μόνο διά συλλογισμού, ως κάτι που το έχουμε άμεσα

---

³⁰ K. C. P. R. Sebastian Gardner, 1999, σ.216

³¹ K. Dialectic, Bennett, 1974, σ.261

³² www.philosophy.upatras.gr

³³ K. K. A. KANT, 1985, Α', σ.9

αντιληφθεί». ³⁴Σύμφωνα με τον Sebastian Gardner, «ο συλλογιστικός λόγος αφορά τις γενικές συνθήκες κάτω από τις οποίες ένα κομμάτι της γνώσης ακολουθεί κάτω από ένα άλλο, όπως για παράδειγμα η πρόταση, όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί, ακολουθείται από την πρόταση ο Σωκράτης είναι θνητός». ³⁵

Για τον Kant, «σε κάθε συλλογισμό του λόγου νοώ πρώτα έναν κανόνα (μείζων πρόταση) διά μέσου της νοήσεως. Δεύτερον υπάγω μία γνώση κάτω από τον όρο του κανόνος (ελάσσων πρόταση) διά μέσου της κριτικής δυνάμεως. Τέλος προσδιορίζω τη γνώση μου διά μέσου του κατηγορήματος του κανόνος και κατά συνέπεια διά μέσου του λόγου a priori». ³⁶Αυτός ο κανόνας της νοήσεως σε συνδυασμό με την κριτική δύναμη συναποτελούν την ρυθμιστική αρχή του λόγου με βάση την οποία μπορούμε να αποφανθούμε για υπερβατολογικά αντικείμενα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η εγκυρότητα και η αλήθεια των δεδομένων φαινομένων, δηλαδή η αφετηρία των συλλογισμών, επεκτείνεται μέχρι τις ιδέες του λόγου της Υπερβατολογικής Διαλεκτικής του Kant, ή αλλιώς μέχρι το άπειρο, το απόλυτο.

Κατά τον ίδιο, «η θεμελιώδης, άρα αρχή του λόγου είναι κατά βάθος ένας μόνο κανών, που στη σειρά των όρων δεδομένων φαινομένων επιτάσσει μία αναγωγή, στην οποία δεν είναι ποτέ, επιτετραμμένο να σταματά σε ένα παντελώς απόλυτο». ³⁷ Σύμφωνα με την ερμηνεία του Bennett, «ο Kant, στην ουσία λέει ότι οι ρυθμιστικές αρχές συμβάλλουν στην επέκταση της εμπειρικής γνώσης, χωρίς όμως την δυνατότητα να ανατρέξουν πίσω σε αυτήν. Αν η καθαρά αιτιοκρατική αρχή δεν είναι χώρο-χρονικά περιορισμένη, τότε η ποσότητα αιτιών καθιστά την εξαγωγή συμπεράσματος και απόδειξης απίθανη, ενώ η εκτεταμένη ποσότητα αιτιών έξω από τον χώρο και το χρόνο, εμποδίζει κάθε είδους συμπερασματικής ανασκευής. Για παράδειγμα, η ντετερμινιστική αρχή δεν μπορεί να αποδειχθεί, διότι αυτή θα απαιτούσε από εμάς να βρούμε μία αιτία για κάθε συμβάν. Και δεν θα μπορούσε να ανασκευαστεί, διότι θα απαιτούσε από εμάς να δείξουμε για κάθε συμβάν ότι κανένα άλλο γεγονός δεν ήταν επαρκώς συνδεδεμένο με αυτό από έναν οποιονδήποτε

---

³⁴ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Α', σ.9

³⁵ Κ. C. P. R. Sebastian Gardner, 1999, σ.216

³⁶ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Α', σ.10

³⁷ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.199

αιτιακό νόμο-και ο χώρος του λόγου συμπεριλαμβάνει πάρα πολλούς πιθανούς αιτιακούς νόμους». ³⁸

Στο κεφάλαιο της Αντινομίας, είναι σαφές πως ο λόγος παράγει πάρα πολλούς και πιθανούς αιτιακούς νόμους μέσα από ειδικούς προσδιορισμούς και μάλιστα αντιφατικούς ή αντίθετους μεταξύ τους. Όπως για παράδειγμα, η έννοια του απείρου και του πεπερασμένου, η έννοια του απλού και του σύνθετου και ούτω καθεξής. Κατά τον Αυγελή, «οι ιδέες αυτές είναι ρυθμιστικές. Η Υπερβατολογική Διαλεκτική δείχνει ότι η εμπειρία είναι μόνον τότε δυνατή, αν τα συνθετικά ενεργήματα της νόησης υπαχθούν στις ιδέες του λόγου. Μόνον έτσι εξηγείται η απόλυτη ενότητα του κόσμου της εμπειρίας. Τέτοιες a priori ιδέες είναι ο κόσμος, η ψυχή, ο θεός (κόσμος= η ιδέα της ολότητας της εξωτερικής εμπειρίας, ψυχή= η ιδέα ενός κοινού σημείου αναφοράς της ολότητας της εσωτερικής εμπειρίας, θεός= η ιδέα ενός κοινού σημείου αναφοράς της ολότητας εν γένει)». ³⁹

Στην Κριτική του Καθαρού Λόγου αναφέρεται το εξής : «Η σχέση άρα, την οποία παριστά η προκειμένη μείζων πρόταση-ως ο κανών-ανάμεσα σε μία γνώση και στον όρο της, συνιστά τα διάφορα είδη των συλλογισμών του λόγου. Τα είδη λοιπόν αυτά είναι τα ακόλουθα τρία: οι κατηγορικοί, οι υποθετικοί και οι διαζευκτικοί συλλογισμοί του λόγου, δηλ. ακριβώς τόσα όσα είναι και τα είδη των κρίσεων εν γένει». ⁴⁰ Κατά την ερμηνεία του Hartnack, «σε καθένα από αυτούς τους τύπους συμπερασμάτων ανταποκρίνονται και οι τρεις ιδέες του λόγου. Προς τον κατηγορικό τύπο συλλογισμού ανταποκρίνεται η ιδέα της ψυχής, προς τον υποθετικό, η ιδέα του κόσμου και προς τον διαζευκτικό, η ιδέα του θεού». ⁴¹

Στο κεφάλαιο της Αντινομίας θα μας απασχολήσει η ιδέα του κόσμου. Επειδή όμως σύμφωνα με τον υποθετικό συλλογισμό, ξεκινάμε από ένα δεδομένο της εμπειρίας και το επεκτείνουμε στη συνέχεια μέχρι το Απόλυτο, αναλύοντας τις αιτίες του, αρχικά η κοσμολογική ιδέα δεν λογίζεται ως υπερβατική αλλά μένει στην βάση της που είναι η εμπειρία. Στα Προλεγόμενα, αυτό αναφέρεται ξεκάθαρα. «Ονομάζω αυτή την ιδέα κοσμολογική, επειδή παίρνει το αντικείμενο της πάντα μόνο από τον αισθητό κόσμο και δεν χρειάζεται καμία άλλη ιδέα πέρα από εκείνη, της οποίας το

³⁸ K. DIALECTIC, Bennett, 1974, σ.271

³⁹ Ε. Φιλοσοφία, ΑΥΓΕΛΗΣ, 2001, σ.337

⁴⁰ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Α', σ.10

⁴¹ Κ. Τ. Κ. Hartnack, 2001, σ. 98

αντικείμενο είναι ένα αντικείμενο των αισθήσεων. Συνεπώς επειδή είναι εμμενής και όχι υπερβατική, άρα έως αυτό το σημείο δεν είναι ακόμη ιδέα...Μολαταύτα η κοσμολογική ιδέα επεκτείνει τη σύνδεση του εξαρτημένου με τη συνθήκη απ' όπου εξαρτάται (είτε είναι αυτή μαθηματική είτε δυναμική) τόσο πολύ, ώστε η εμπειρία δεν μπορεί ποτέ να την συναγωνιστεί, συνεπώς ως προς αυτό το σημείο είναι πάντα ιδέα, της οποίας το αντικείμενο δεν μπορεί ποτέ να δοθεί ταιριαστά σε κάποια εμπειρία».⁴²

Γενικά στη Διαλεκτική, σκοπός του Kant είναι να αναδείξει και να περισώσει την Μεταφυσική, η οποία προσδίδει μία ολοκληρωμένη ενότητα στην διαδικασία ανάλυσης αιτιών ενός φαινομένου, συμπληρώνοντας έτσι, τουλάχιστον σε γνωσιοθεωρητικό επίπεδο, την επιστήμη. Μέσα από τον Υπερβατολογικό Ιδεαλισμό που προτείνει ο Kant ως μέση λύση, επιτυγχάνεται η αποσαφήνιση της διάκρισης μεταξύ Λόγου και εμπειρικού πεδίου σε λειτουργία, όρια, αρχές και κανόνες, χωρίς βέβαια να αποκληρώνεται ο ίδιος ο Λόγος, αλλά να αποδίδεται κατά αυτό τον τρόπο, στην εμπειρική επαλήθευση το προνόμιο της γνώσης. Ο ρόλος του Λόγου συνίσταται ως καθαρά επικουρικός και εντός των ορίων του μπορούμε να αναφερόμαστε μόνο σε όρους πιθανοτήτων.

Η ΑΝΤΙΝΟΜΙΑ. (ΚΟΣΜΟΣ).

Διαιρώντας, ο Kant, την Υπερβατολογική Λογική σε Αναλυτική και Διαλεκτική, με την προϋπόθεση ότι ο Λόγος είναι πάντα Υπερβατολογικός, οριοθετεί την αξιοπιστία και την εγκυρότητα της γνώσης ανάμεσα στα φαινόμενα και στα πράγματα καθαυτά. Διαφοροποιεί την διαδικασία εφαρμογής του Λόγου πάνω στα αντικείμενα των αισθήσεων από την αναπόφευκτη επέκταση του προς τα πράγματα εν γένει. Αυτό δηλώνεται σαφέστατα στην ΚΚΛ «Τελείως διαφορετικά έχει το πράγμα, όταν εφαρμόζουμε τον λόγο πάνω στην αντικειμενική σύνθεση των φαινομένων, όπου αυτός έχει κατά νου να καταστήσει με πολύ βέβαια απατηλή φαινομενικότητα έγκυρη την αρχή του για την απόλυτη ενότητα...».⁴³

⁴² ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ.143

⁴³ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.108

Σύμφωνα με κείμενο του Πίσση, «η οριοθέτηση επιλύει κατά τον Kant το πρόβλημα της Αντινομίας, το σκάνδαλο της διχογνωμίας του Λόγου με τον εαυτό του. Ο πυρήνας της αντινομίας θα εντοπιστεί σε μία αντιδικία μεταξύ Λόγου και διανοίας, στην ασυμμετρία ανάμεσα στην απαίτηση του λόγου για την ολότητα από τη μία και τη σύνθεση των φαινομένων βάσει των κανόνων της διανοίας από την άλλη. Η Υπερβατολογική αρχή του Λόγου διχάζεται, καθώς εφαρμόζεται στη σύνθεση των φαινομένων, και οδηγεί σε αντιθετικούς ισχυρισμούς και στις απαγωγικές αποδείξεις τους».⁴⁴

Η Αντινομία για τον Kant, ως βασικό κεφάλαιο της Υπερβατολογικής Διαλεκτικής, θεμελιώνεται στη διαμάχη μεταξύ εμπειριστών και ορθολογιστών, οι οποίοι αναζητώντας την πηγή γνώσης για την ολότητα των φαινομένων, επιχειρούν να θέσουν το δικό τους όριο ως προς τον τρόπο κατανόησης της συγκρότησης του κόσμου και επικαλούνται έτσι τέσσερις αντιθετικούς ισχυρισμούς, σύμφωνα πάντα με την κατασκευή και την συγκέντρωση που κάνει ο ίδιος. Κατά την ερμηνεία του Πίσση, «γενικά, η αντινομία είναι ένα ζεύγος αντίθετων επιχειρημάτων που οδηγούν σε αντιφατικά συμπεράσματα (μία θέση και μία αντίθεση)».⁴⁵ Σύμφωνα με την ανάλυση του Gardner, «η θέση χρησιμοποιεί ιδέες μη-εμπειρικών αντικειμένων (το κοσμικό χώρο-χρονικό όριο, αρχή, απλά μέρη, η αιτία εξ' ελευθερίας, μία απόλυτη αναγκαία ύπαρξη) για να φέρουν τον κόσμο της εμπειρίας σε ένα τέρμα, ενώ η αντίθεση τον αναπαριστά ως μία ολότητα συντιθέμενη από σειρές αιτιών που είναι άπειρες ή ανολοκλήρωτες. Αυτό δείχνει ότι η θέση και η αντίθεση μεταξύ τους έχουν μία κοινή αρχή. Η πρώτη στηρίζεται πάνω στην αρχή του δογματισμού, επειδή προσφεύγουν σε νοητικά αντικείμενα προκειμένου να ερμηνεύσουν τις παραστάσεις, και η δεύτερη πάνω στον εμπειρισμό».⁴⁶

Συνεπώς, σύμφωνα με τον ίδιο, «είναι εμφανές το γεγονός ότι η θέση διατυπώνει (προβάλλει) μία περιορισμένη ολότητα και η αντίθεση μία μη-πεπερασμένη (άπειρη) ολότητα».⁴⁷ Λαμβάνοντας υπ' όψιν την οργάνωση του Kant, η θέση βασίζεται πάνω στις καθарές αρχές του Λόγου, ενώ η αντίθεση πάνω σε εμπειρικές αρχές ανάλυσης για το πώς συγκροτείται ο κόσμος στην ολότητα του, μία αντίφαση που συνιστά την περίφημη Αντινομία του καθαρού λόγου. Κατά τον Kant και συγκεκριμένα στην

⁴⁴ www.philosophy.upatras.gr

⁴⁵ www.philosophy.upatras.gr

⁴⁶ K. C. P. R. GARDNER, 1999, σ.234

⁴⁷ K. C. P. R. GARDNER, 1999, σ.234

ΚΚΛ, η Αντινομία προκύπτει από ένα διαλεκτικό επιχειρήμα, το οποίο στηρίζεται πάνω σε έναν υποθετικό συλλογισμό. Αυτός ο συλλογισμός αποτελεί μία από τις βασικές κρίσεις που αντιστοιχούν στις τέσσερις τάξεις κατηγοριών, κυρίως στην έννοια της αιτιότητας, τις οποίες ανέλυσε ο Kant στο κεφάλαιο της Υπερβατολογικής Αναλυτικής. Ειδικότερα, ο κατηγορικός, ο υποθετικός και ο διαζευκτικός συλλογισμός δημιούργησαν τα τρία βασικά κεφάλαια της Υπερβατολογικής Διαλεκτικής που είναι η ψυχολογία, η κοσμολογία και η θεολογία. Για τον Gardner, «το καθένα επιχειρεί να προσδιορίσει αντικείμενα για τις Υπερβατολογικές ιδέες μέσω της Υπερβατολογικής εφαρμογής των κατηγοριών».⁴⁸

Ο Kant στην Κ-Κ-Λ αναφέρει «ότι όλη η Υπερβατική απατηλή φαινομενικότητα του καθαρού λόγου εδράζεται πάνω σε διαλεκτικούς συλλογισμούς.....Το δεύτερο είδος του διαλεκτικού επιχειρήματος θα έχει, λοιπόν, ως περιεχόμενο του την, κατ' αναλογία προς τους υποθετικούς συλλογισμούς του λόγου, απόλυτη ενότητα των αντικειμενικών όρων εν τω φαινομένω (εις το πεδίο του φαινόμενου)».⁴⁹

Για τον Kant, το διαλεκτικό επιχειρήμα που αφορά την κοσμολογία, πραγματώνεται στον υποθετικό συλλογισμό σε Υπερβατολογική μορφή, ο οποίος ανήκει και υπάγεται στους κανόνες της τυπικής λογικής. Στο κεφάλαιο της Διαλεκτικής, στην Κ-Κ-Λ όλες οι κρίσεις που αντιστοιχούν στην τάξη των κατηγοριών της αναφοράς, εφαρμόζουν τις κατηγορίες Υπερβατολογικά και όχι εντός της εμπειρικής πραγματικότητας. Κατά λέξη ο Kant αναφέρει ότι «ολόκληρη η Αντινομία του καθαρού Λόγου βασίζεται στο διαλεκτικό επιχειρήμα: Εάν είναι δεδομένο το υποκείμενο σε όρους, τότε είναι επίσης δεδομένη ολόκληρη η σειρά πάντων των όρων αυτού. Τώρα μας είναι δεδομένα, ως υποκείμενα σε όρους, αντικείμενα των αισθήσεων, κατ' ακολουθίαν κ. λ. π.»⁵⁰

Εν ολίγοις, σύμφωνα με τον Kant, η διαδικασία έχει ως εξής: Συλλαμβάνεις με βάση την αισθητηριακή σου ικανότητα, αντικείμενα της εμπειρίας και κρίνοντας ή μέσα από συλλογισμούς εφαρμόζεις πάνω τους τις *a priori* κατηγορίες που είναι δεδομένες μέσα στο υποκείμενο εν γένει. Όμως, επειδή οι αρχές του Λόγου επιτάσσουν την ανάγκη για επέκταση των κατηγοριών μέχρι το απόλυτο, το υποκείμενο και πάλι μέσω του κρίνειν και του συλλογίζεσθαι, κάνει αναγκαία μία

⁴⁸ K. C. P. R, GARDNER, 1999, σ. 220

⁴⁹ K. K. Λ., KANT, 1985, Β', σ.107

⁵⁰ K. K. Λ., KANT, 1985, Β', σ.189

αναγωγή από όρους δεδομένους βάσει της εμπειρίας, σε προηγηθέντες όρους, θέτοντας άμεσα αυτούς τους όρους ως εξίσου δεδομένους.

Η διαδικασία αναζήτησης της ολότητας του κόσμου των φαινόμενων, έχοντας ως βάση την εμπειρία, μας ωθεί στο να αποφαινόμαστε για αντικείμενα Υπερβατολογικά με τέτοια αληθοφάνεια και απατηλή φαινομενικότητα, όπως την χαρακτηρίζει ο Kant, ώστε να παράγονται αναπόφευκτα αντιτιθέμενοι ισχυρισμοί ως προς τον τρόπο κατανόησης του κόσμου. Αυτό άλλωστε, σχηματίζει το δόγμα της Υπερβατολογικής παραίσθησης της κοσμολογίας, διότι αντικείμενο προς εξέταση και ανάλυση στη προκειμένη περίπτωση είναι η ιδέα του κόσμου ως ολότητα, δηλαδή ένα καθαρά μη-εμπειρικό αντικείμενο.

Κατά την ερμηνεία του Allison, «εφαρμόζοντας αυτό τον διαλεκτικό συλλογισμό πάνω στην ιδέα του αισθητού κόσμου, έχει ως αποτέλεσμα να παράγονται αντινομίες απ' ότι παραλογισμοί, διότι καταλήγουν να γίνουν δύο ασύμβατοι τρόποι σκέψης μίας τέτοιας ολότητας, καθένας από τους οποίους συμβαδίζει με την εκ λόγου ιδέα του μη-υποκειμένου σε όρους: η θέση αφορά έναν απόλυτο μη-υποκείμενο όρο, ενώ η αντίθεση, έναν άπειρο αριθμό από όρους, μόνο η ολότητα του οποίου λογίζεται ως μη-υποκείμενη».⁵¹ Στην εγκυκλοπαίδεια του Stanford, τονίζεται ότι «αυτά τα επιχειρήματα για τον κόσμο καταλαμβάνουν (κατέχουν) ένα ιδιαίτερα σημαντικό μέρος στην αναίρεση της Μεταφυσικής από τον Kant. Όχι μόνο ο Kant αναθέτει στον εαυτό του το ζήτημα απόρριψης των μεταφυσικών επιχειρημάτων στην κοσμολογία, αλλά η λύση σε μερικές από αυτές τις συγκρούσεις (αντιθέσεις) παρέχει, όπως ισχυρίζεται, ένα έμμεσο επιχειρήμα για τον δικό του Υπερβατολογικό Ιδεαλισμό».⁵²

Ο Kant στη K-K-L προσδιορίζει ότι το φαινόμενο είναι ένα υποκείμενο σε όρους, η αλληλουχία των οποίων συνθέτουν την ολότητα του. Τα αντιτιθέμενα επιχειρήματα τόσο των εμπειριστών όσο και των ορθολογιστών, ασχολούνται με αυτή την αναζήτηση που ο ίδιος ο λόγος επιτάσσει σύμφωνα πάντα με την θεμελιώδη αρχή του, επεκτείνοντας έτσι τις έννοιες της διανοίας προς το φανταστικό και το καθαρά Υπερβατολογικό. Στην K-K-L αυτό αναφέρεται ευκρινώς, όπου «τα φαινόμενα, λοιπόν, εδώ θεωρούνται ως δεδομένα και ο λόγος απαιτεί την απόλυτη πληρότητα των όρων της δυνατότητος των, καθ' όσον αυτά αποτελούν μίαν σειρά, συνεπώς μίαν

---

⁵¹ K. T. I., ALLISON, 2004, σ.359

⁵² Plato.Stanford.edu

καθ' ολοκληρίαν πλήρη σύνθεση, δια μέσου της οποίας το φαινόμενο μπορεί να εκτεθεί σύμφωνα με τους νόμους της διανοίας.....Αυτό το Απόλυτο, λοιπόν περιέχεται πάντοτε μέσα στην απόλυτη ολότητα της σειράς, όταν κανείς την παριστά στην φαντασία του.....Όταν κανείς παριστά τα πάντα δια μέσου καθαρών απλώς εννοιών της διανοίας χωρίς όρους της κατ' αίσθηση εποπτείας, τότε μπορεί κανείς ευθέως να πει: ότι σε ένα δεδομένο που εξαρτάται από όρους, είναι δεδομένη επίσης ολόκληρη η σειρά των αναμεταξύ τους υποτεταγμένων όρων....Και τούτο γιατί το εξαρτώμενο από όρους είναι δεδομένο μονάχα δια μέσου αυτής της σειράς». ⁵³

Σύμφωνα με άρθρο της Michelle Grier, «ο Kant θεωρεί ότι η Υπερβατολογική παραίτηση εδράζεται στην τάση του Λόγου να λαμβάνει μία υποκειμενική αναγκαιότητα ως προς την σύνδεση των εννοιών, η οποία καταλήγει να γίνει μία αντικειμενική αναγκαιότητα στον προσδιορισμό των πραγμάτων εν γένει. Αυτή η υποκειμενική αναγκαιότητα για την οποία ο Kant μιλάει, είναι η ορθολογική απαίτηση για μία ολοκληρωμένη, συστηματική ενότητα της σκέψης ή της εξήγησης». ⁵⁴

Κατά την ερμηνεία του Paul Guyer, «οι Αντινομίες στην ουσία απορρέουν από το εγχείρημα να εφαρμόσουμε την ιδέα του μη-υποκειμένου (σε όρους) πάνω στην αίσθηση του κόσμου, αλλά με δύο διαφορετικούς τρόπους που φθάνουν στο σημείο να γίνουν αντίθετοι». ⁵⁵

ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ

Οι τέσσερις αντίθετοι ισχυρισμοί που συνιστούν την Αντινομία του Καθαρού Λόγου και τους οποίους ο Kant αποδίδει στη διαμάχη μεταξύ εμπειριστών και ορθολογιστών, απευθύνονται εξίσου σε τέσσερις κοσμολογικές ιδέες. Η διαφορά ανάμεσα στην ιδέα του κόσμου και στα αντικείμενα των υπόλοιπων κεφαλαίων της Υπερβατολογικής Διαλεκτικής, δηλαδή της ψυχολογίας και της θεολογίας, έγκειται στο γεγονός ότι η ίδια η ιδέα παραμένει κατά κάποιον τρόπο ένα αισθητηριακό αντικείμενο προτού κάνει ο λόγος την επέκτασή του προς το μη-υποκειμένο-σε-

⁵³ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.115

⁵⁴ Companion to Kant, GRAHAM BIRD, GRIER, 2006, σ.196

⁵⁵ KANT, PAUL GUYER, 2006, σ.138

όρους. Αντιθέτως, η ιδέα περί ψυχής και θεού δεν βρίσκουν τέτοια ανταπόκριση σε εμπειρικά δεδομένα.

Κατά την εγκυκλοπαίδεια του Stanford, «το απόλυτο των παραστάσεων αναφέρεται συγκεκριμένα, σε χώρο-χρονικά αντικείμενα ή συμβάντα, σε αντίθεση με την έννοια της ψυχής που υποτίθεται ότι συνιστά μία καθαρά μεταφυσική οντότητα».⁵⁶ Συνεπώς, η κοσμολογική ιδέα, όπως την ονομάζει ο Kant, ξεκινάει με βάση το εμπειρικό και εν τέλει γίνεται υπερβατική, σύμφωνα με τους κανόνες του Λόγου. Συγκεκριμένα, στη K-K-Λ αναφέρεται το εξής: «Οι κοσμολογικές ιδέες έχουν μόνον το ιδιαίτον χαρακτηριστικό επάνω τους ότι μπορούν να προϋποθέτουν ως δεδομένο το αντικείμενο τους και την απαιτούμενη για την έννοια αυτού εμπειρική σύνθεση και η ερώτηση που απορρέει από αυτές αφορά την πρόβαση αυτής της συνθέσεως καθ' όσον αυτή οφείλει να περιέχει απόλυτην ολότητα, η οποία, τελευταία, δεν είναι τίποτα πλέον το εμπειρικό».⁵⁷

Σύμφωνα με την ερμηνεία του Allison, «αυτό κατ' επέκταση σημαίνει ότι ενώ οι ιδέες της ψυχής και του θεού μπορούν να ιδωθούν ως ψευδό-ορθολογικές, αφού αναφέρονται σε ένα μη-αισθητό αντικείμενο του καθαρού λόγου, η ιδέα του κόσμου μπορεί να ιδωθεί ως ψευδό-εμπειρική, αφού παραπέμπει σε ένα υψηλής τάξης αισθητό αντικείμενο».⁵⁸ Επίσης, «η ιδέα του κόσμου κυβερνάται από δύο αντικρουόμενες νόρμες (κανόνες), όπως εκείνος της κατανόησης (διάνοια) και του Λόγου. Τοιούτοτρόπως, καθώς δηλώνει ότι είναι εμπειρική, προσδιορίζεται από την διάνοια, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι είναι υποκείμενη στις συνθήκες της δυνατής εμπειρίας, ενώ, καθώς δηλώνει ότι είναι ιδέα, ορίζεται από τον Λόγο, το οποίο υπονοεί ότι ασχολείται με την σκέψη του μη-υποκείμενου σε όρους».⁵⁹

Αυτό, σύμφωνα με τα ερμηνευτικά σχόλια του Allison, σηματοδοτεί την δίπλευρη διαμάχη των εμπειριστών και των ορθολογιστών που στη πραγματικότητα συναποτελεί μία σύγκρουση ανάμεσα στους κανόνες της διανοίας και στους κανόνες του Λόγου, ένα θέμα το οποίο επιχειρεί να συγκεράσει ο Kant στο ζήτημα του Υπερβατολογικού Ιδεαλισμού.

---

⁵⁶ Plato.Stanford.edu

⁵⁷ K. K. A. KANT, 1985, Β', σ.172-173

⁵⁸ K. T. I. ALLISON, 2004, σ. 360

⁵⁹ K. T. I. ALLISON, 2004, σ. 360

Για τον Kant, οι τέσσερις αντινομίες αντιστοιχούν «σε τέσσερις κοσμολογικές ιδέες σύμφωνα με τους τέσσερις τίτλους των κατηγοριών, αν κανείς ξεχωρίσει εκείνες που συνεπιφέρουν αναγκαστικά μαζί τους μίαν σειρά στη σύνθεση του πολλαπλού. 1. Η απόλυτη πληρότης της συνθέσεως του δεδομένου όλου όλων των φαινομένων. 2. Η απόλυτη πληρότης της διαιρέσεως ενός δεδομένου όλου εν τω φαινομένω (στο πεδίο του φαινόμενου). 3. Η απόλυτη πληρότης της γενέσεως ενός φαινόμενου. 4. Η απόλυτη πληρότης της εξαρτήσεως της υπάρξεως του μεταβλητού (στο πεδίο του φαινόμενου)».⁶⁰

Κατά τον Kant, η θεμελιώδης αρχή του λόγου συνοψίζεται στο ακόλουθο επιχείρημα: «Εάν είναι δεδομένο το υποκείμενο σε όρους, τότε επίσης είναι δεδομένο και ολόκληρο το σύνολο των όρων, κατά συνέπεια και το παντάπασιν Απόλυτο, διαμέσου του οποίου μόνο ήταν δυνατό και το υποκείμενο σε όρους». ⁶¹ Αναζητώντας το Απόλυτο, ο Kant θέτει δύο όρους ως προς την χρήση των κατηγοριών της διανοίας. «Πρώτον, οι υπερβατολογικές ιδέες δεν θα είναι τίποτε άλλο ουσιαστικά παρά κατηγορίες διευρυμένες μέχρι το Απόλυτο και εκείνες θα μπορούν να συγκεντρωθούν σε έναν πίνακα σύμφωνα με τους τίτλους των κατηγοριών. Δεύτερον, όλες οι κατηγορίες δεν θα είναι ωστόσο πρόσφορες για κάτι τέτοιο, αλλά μονάχα εκείνες, στις οποίες η σύνθεση αποτελεί μία σειρά και μάλιστα μία σειρά των υποτεταγμένων αναμεταξύ τους όρων και όχι συντεταγμένων για ένα υποκείμενο σε όρους». ⁶²

Για τον Allison, «αφού αυτή η έκταση λαμβάνει χώρα μέσω της σύνδεσης μίας κατηγορίας με τον υποθετικό συλλογισμό, αυτό ισοδυναμεί με το ερώτημα ποιες κατηγορίες μπορούν (είναι σε θέση) να παρέχουν έναν κανόνα σύνθεσης με βάση τον οποίο τα αντικείμενα που συντίθενται, υπάγονται το ένα στο άλλο, ως υποκείμενα σε συνθήκες». ⁶³ Σε μία σειρά όρων που οδηγεί στην απόλυτη ολότητα, αυτό το οποίο μας ενδιαφέρει, αναφέρει ο Kant, είναι η ανιούσα σειρά των όρων και όχι η κατιούσα γραμμή των συνεπειών, δηλαδή οι όροι που προϋποτίθενται και όχι οι ήδη δυνατοί και δεδομένοι όροι, ούτε επίσης το άθροισμα των συντεταγμένων όρων προς ένα υποκείμενο, όπως για παράδειγμα είναι τα συμβεβηκότα.

---

⁶⁰ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 114

⁶¹ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.110

⁶² Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.110

⁶³ Κ. Τ. Ι. ALLISON, 2004, σ.362

Στη Κ-Κ-Λ, ο Kant προβαίνει σε μία διάκριση, όσον αφορά την σειρά σύνθεσης των όρων, όπου «τη σύνθεση μίας σειράς από την πλευρά των όρων...που είναι ο πιο κοντινός προς το δεδομένο φαινόμενο και προχωρεί έτσι στους πιο απομακρυσμένους θέλω να την ονομάζω παλινδρομική (αναγωγική), αλλά εκείνη που, από την πλευρά του υποκείμενου σε όρους, έχει ως αφετηρία της την πλησιέστερη συνέπεια και προχωρεί προς τις πιο απομακρυσμένες, προοδευτική σύνθεση. Η πρώτη χωρεί σε προηγούμενους όρους και η δεύτερη σε αποτελέσματα (συνέπειες). Οι κοσμολογικές, λοιπόν, ιδέες καταπιάνονται με την ολότητα της αναγωγικής συνθέσεως και χωρούν *in antecedentia*, όχι *in consequentia*. Εάν συμβαίνει αυτό το τελευταίο, τότε αυτό αποτελεί ένα αυθαίρετο και όχι αναγκαίο πρόβλημα του καθαρού λόγου».⁶⁴

Σύμφωνα με τον Allison, «δεδομένων αυτών των παραμέτρων, ο Kant συμπεραίνει ότι οι κατηγορίες της ποσότητας, της (πραγματικότητας) δυνατότητας, της αιτιότητας και της αναγκαιότητας καθιστούν δυνατούς τέτοιους κανόνες σύνθεσης ή τους προϋποθέτουν και επομένως, αποτελούν εν δυνάμει πηγές συγκεκριμένων κοσμολογικών ιδεών».⁶⁵ Ο Kant ονομάζει κοσμολογικές ιδέες όλες αυτές τις Υπερβατολογικές ιδέες, πάνω στις οποίες στηρίζεται η Αντινομία του Καθαρού Λόγου, για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί αναφέρονται στην έννοια της σύνθεσης του κόσμου και δεύτερον, γιατί συγκροτούν μία σειρά όρων και αιτιών ανάλογα με την κατηγορία, δηλαδή μία βασική προϋπόθεση για την αναζήτηση του Απόλυτου των φαινομένων. Ομολογουμένως, για τον Kant, οι κοσμολογικές ιδέες δεν παράγουν αυτές καθαυτές την Αντινομία του Καθαρού Λόγου αλλά συμβάλλουν στο να σχηματιστούν αντίθετοι ισχυρισμοί, διότι έχουν να κάνουν με την σύνθεση του κόσμου στην πληρότητα του, ενώ ο ίδιος ο κόσμος ως ιδέα υφίσταται ταυτόχρονα και εμμενής προς την εμπειρία και υπερβατική προς τα πράγματα εν γένει. Συνεπώς, τόσο ο εμπειριστής όσο και ο ορθολογιστής προσκολλημένοι στο μονοπώλιο των αρχών τους, δεν βρίσκονται στην ευμενή θέση να διακρίνουν την έννοια του κόσμου σε δύο μορφές και κατά αυτό τον τρόπο δημιουργούνται αντιφάσεις.

Ειδικότερα, στη Κ-Κ-Λ, ο Kant ξεκινάει με τα δύο βασικά *quanta* που είναι οι έννοιες του χώρου και του χρόνου. «ο χρόνος είναι αυτός καθ' εαυτόν μία σειρά (και ο ειδολογικός όρος όλων των σειρών) και μέσα σ' αυτόν ως εκ τούτου πρέπει, αναφορικά προς ένα δεδομένο παρόν, να διακρίνονται *a priori* τα *antecedentia* ως

⁶⁴ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.111

⁶⁵ Κ. Τ. Ι. ALLISON, 2004, σ.362

όροι από τα consequentia. Κατ' ακολουθίαν, η υπερβατική ιδέα της απόλυτης ολότητας της σειράς των όρων σε ένα δεδομένο που υπόκειται σε όρους, αναφέρεται μονάχα σε όλο τον παρελθόντα χρόνο. Σύμφωνα με την ιδέα του λόγου, ολόκληρος ο διαρρέυσας χρόνος, ως όρος της δεδομένης στιγμής, νοείται αναγκαία ως δεδομένος». ⁶⁶«Όσον αφορά όμως τον χώρο, σ' αυτόν, λοιπόν, αυτόν καθ' εαυτόν δεν υπάρχει καμία διαφορά μεταξύ progressus και regressus, γιατί ο χώρος αποτελεί ένα άθροισμα και όχι μία σειρά, αφού όλα τα μέρη του μαζί υπάρχουν ταυτοχρόνως». ⁶⁷

Αναφερόμενος ο Kant στις ποσοτικές κατηγορίες του χώρου και του χρόνου, ορίζει κάποιες εννοιολογικές διαφορές. Συγκεκριμένα, λέει ότι τα μέρη του χώρου δεν θεωρούνται υποτεταγμένα, όπως γίνεται στη περίπτωση του χρόνου, αλλά συντεταγμένα. Επίσης, η μετάβαση από το ένα χωρικό όριο στο άλλο συμβαίνει μέσα στον χρόνο, οπότε μόνο τότε θα μπορούσαμε να πούμε πώς γίνεται διαδοχή ορίων από το παρελθόν στο μέλλον. Στη K-K-Λ, ο Kant αναφέρει ότι «η σύνθεση των πολλαπλών μερών του χώρου, μέσω της οποίας τον συλλαμβάνουμε, είναι εν τούτοις διαδοχική, συμβαίνει συνεπώς μέσα στον χρόνο και περιέχει μία σειρά...Κατά συνέπεια μέσα στον χώρο regressus και progressus φαίνεται να είναι ένα και το αυτό πράγμα (ταυτόσημο)...και μπορώ εξίσου να θέσω το ερώτημα τόσο για την απόλυτη ολότητα του φαινομένου εις τον χώρο, όσο και για εκείνη μέσα στον διαρρέυσαντα χρόνο». ⁶⁸

Εν τέλει, «με αυτό τον τρόπο η πραγματικότητα στον χώρο, δηλ. η ύλη, είναι κάτι που υπόκειται σε όρους-σύνθεση η οποία δεν λαμβάνει κατ' άλλον τρόπο χώρα παρά με τη βοήθεια μίας πλήρους διαιρέσεως (μερισμού) δια μέσου της οποίας η πραγματικότης της ύλης, είτε αφανίζεται εις το μηδέν, ή πάντως καταλήγει σ' αυτό που δεν είναι πλέον ύλη δηλ. εις το Απλό. Εδώ, συνεπώς, υπάρχει επίσης μία σειρά από όρους και μία πρόοδος προς το Απόλυτο». ⁶⁹

Προχωρώντας στις κοσμολογικές ιδέες, «απομένει η κατηγορία της αιτιότητας, η οποία προσφέρει μία σειρά από αιτίες σε ένα δεδομένο αποτέλεσμα και στην οποία (αιτιότητα), το αποτέλεσμα, ως εξαρτώμενο από όρους, να υψωθεί έως εκείνες τις αιτίες, ως όρους των αποτελεσμάτων, και να δώσει απάντηση εις το ερώτημα του

---

⁶⁶ K. K. Λ. KANT, 1985, Β', σ.112

⁶⁷ K. K. Λ. KANT, 1985, Β', σ.112

⁶⁸ K. K. Λ. KANT, 1985, Β', σ.112-113

⁶⁹ K. K. Λ. KANT, 1985, Β', σ.113

λόγου». ⁷⁰ Όσον αφορά τις έννοιες του δυνατού, πραγματικού και αναγκαίου, ο Kant αναφέρει ότι, επειδή συνιστούν αποτέλεσμα, «δεν οδηγούν σε καμία σειρά, εκτός μόνο καθ' όσον το τυχαίο στην ύπαρξη πρέπει να εκλαμβάνεται πάντοτε ως εξαρτημένο από όρους και σύμφωνα με τον κανόνα της νοήσεως, νεύει προς έναν όρο, κάτω από τον οποίο είναι αναγκαίος: αυτός ο όρος να παραπέμπει σε έναν ακόμη υψηλότερο, μέχρις ότου ο λόγος ανεύρει την απόλυτη αναγκαιότητα στην ολότητα μόνο της σειράς αυτής». ⁷¹

Για τον Kant, υπάρχει ωστόσο μία κατηγορία που δεν ανήκει σε μία Υπερβατολογική ιδέα, δηλαδή δεν είναι κατάλληλη για μία Υπερβατολογική ιδέα. Πρόκειται για την κατηγορία της ουσίας με τα συμβεβηκότα της, καθώς και της απόλυτης ολότητας, τις οποίες ο Kant αποκλείει από την κατηγορία της αιτιότητας, συνδέοντάς τις αποκλειστικά με τις Υπερβατολογικές ιδέες της ψυχής και του θεού. Ο Kant ασχολείται με αυτές τις έννοιες στα υπόλοιπα δύο κεφάλαια της Υπερβατολογικής Διαλεκτικής.

Στην K-K-L, ο Kant αναφέρει ότι «ο λόγος δεν έχει αναφορικά προς αυτήν (την κατηγορία της ουσίας) καμμίαν αιτία να χωρεί αναγωγικά προς όρους. Γιατί τα συμβεβηκότα είναι συντεταγμένα αναμεταξύ τους και δεν αποτελούν καμμίαν σειρά. Αναφορικά δε προς την ουσία, τα συμβεβηκότα της δεν της είναι ουσιαστικά υποτεταγμένα, αλλά είναι ο τρόπος υπάρξεως της ίδιας της ουσίας. Ό, τι εδώ θα μπορούσε ακόμη να μοιάζει πώς είναι μία ιδέα του Υπερβατικού λόγου, θα ήταν η έννοια του ουσιαστικού (του υποστατικού). Μόνο που καθώς αυτό το ουσιαστικό δεν σημαίνει τίποτε άλλο παρά την έννοια του αντικειμένου καθ' όλου, το οποίο υπόκειται, καθ' όσον νοεί κανείς σ' αυτό το υπερβατολογικό απλώς υποκείμενο ανεξάρτητα από όλα τα κατηγορήματα, ενώ στη προκειμένη περίπτωση πρόκειται μόνο για το απόλυτο στη σειρά των φαινομένων». ⁷²

Επίσης, σύμφωνα με τα προαναφερθέντα στη K-K-L, «το ίδιο ισχύει και για τις ουσίες που βρίσκονται εν κοινωνία, ουσίες οι οποίες αποτελούν απλά αθροίσματα και δεν έχουν κανέναν εκθέτη μίας σειράς». ⁷³ Σαφώς κάτω από αυτή την προϋπόθεση, ο Kant διασαφηνίζει ότι, σύμφωνα με τις τέσσερις τάξεις των κατηγοριών που

---

⁷⁰ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.114

⁷¹ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.114

⁷² Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.113-114

⁷³ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.114

συγκεντρώνει στην Αναλυτική, μόνο οι κατηγορίες της Αναφοράς και όχι του τρόπου έχουν την δυνατότητα να παράγουν Υπερβατολογικές ιδέες, διότι προάγουν σειρές αιτιών προς το Απόλυτο. Αντίθετα, οι κατηγορίες της πιθανότητας και της δυνατότητας δεν δημιουργούν σειρές όρων λόγω ότι αποτελούν έναν δεδομένο όρο στην ίδια την σειρά. Για παράδειγμα, ουσίες που είναι έμφυτες σε ποσοτικές και ποιοτικές διαφορές ανάμεσα στα φαινόμενα, δεν θεωρούνται ως υποκείμενες σε όρους, αλλά ως αθροίσματα.

Κατά την ερμηνεία του Allison, «το ανησυχητικό είναι ότι, με το να απορρίπτει (αρνείται) οποιαδήποτε σύνδεση αυτών των κατηγοριών με τον υποθετικό συλλογισμό (το διαλεκτικό επιχείρημα), ο Kant στην ουσία τώρα διαψεύδει την πρώιμη ανάλυση του, πάνω στην οποία βασίζεται ολόκληρη η δομή της Διαλεκτικής.....Όσον αφορά την υπόθεση της διαμόρφωσης των Υπερβατολογικών ιδεών, όμως, δεν υπάρχει αντίφαση. Το κρίσιμο σημείο είναι ότι η παρούσα ενασχόληση έχει σχέση με την ολότητα των παραστάσεων (των φαινομένων), η οποία δεν αποτελεί την περίπτωση της ψυχολογικής και της θεολογικής ιδέας. Συνεπώς, το ερώτημα δεν είναι ποιες κατηγορίες είναι ικανές να επιφέρουν Υπερβατολογικές ιδέες με το να εκτείνονται μέχρι το μη υποκείμενο σε όρους. Αλλά μάλλον, ποιες κατηγορίες συνεπάγονται την σκέψη μίας απόλυτης ολότητας των παραστάσεων. Διαφορετικά, το πρόταγμα είναι να προσδιορίσουμε τους διαφορετικούς τρόπους κατά τους οποίους ο χώρο-χρονικός κόσμος μπορεί να νοηθεί ως ένα όλο, όχι τους τρόπους, σύμφωνα με τους οποίους το μη-υποκείμενο εν γένει μπορεί να ιδωθεί».⁷⁴

Η ΑΝΤΙΘΕΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

Έχοντας υπ' όψιν την έκθεση των κοσμολογικών ιδεών που κάνει ο Kant, θεωρούμε σίγουρο πώς ο καθαρός λόγος σε συνάρτηση (σχέση) με τις ιδέες του κόσμου επιφέρει τέσσερα «σοφιζόμενα θεωρήματα, τα οποία προκύπτουν, όχι όταν εφαρμόζουμε τον λόγο μας, προς χρήση των θεμελιωδών αρχών της νοήσεως, πάνω σε αντικείμενα της εμπειρίας αλλά όταν, την χρήση του (του λόγου) τολμάμε να την επεκτείνουμε πέρα από τα όρια της εμπειρίας».⁷⁵

---

⁷⁴ Κ. Τ. Ι. ALLISON, 2004, σ.363

⁷⁵ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ.118-119

Η Αντιθετική του καθαρού λόγου λαμβάνεται ως ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια της Αντινομίας αλλά και της Διαλεκτικής, εντός του οποίου εκτίθεται το θέμα των τεσσάρων Αντινομιών, δηλαδή οι προτάσεις και οι ιδέες που τις απαρτίζουν, μαζί με τις αντίστοιχες παρατηρήσεις του Kant. Εν σχέση με αυτή την διαλεκτική του καθαρού λόγου, στόχος είναι να προβληθούν δύο βασικά ερωτήματα, σύμφωνα με την κριτική του Kant. Δηλαδή, «1. Για ποιες ουσιαστικά προτάσεις είναι αναπόφευκτα υποτεταγμένος σε μίαν αντινομία ο καθαρός λόγος. 2. Πάνω σε ποιες αιτίες βασίζεται αυτή η αντινομία. 3. Αν και κατά ποιο τρόπο μένει κάτω από την αντίφαση αυτή ανοιχτός εν τούτοις για τον λόγο ένας δρόμος προς τη βεβαιότητα».⁷⁶

ΠΡΩΤΗ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑ

ΘΕΣΗ: «Ο κόσμος ως προς το χρόνο και το χώρο έχει ένα ξεκίνημα (ένα όριο)».

ΑΝΤΙΘΕΣΗ: «Ο κόσμος ως προς το χρόνο και το χώρο είναι απέραντος».⁷⁷

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΘΕΣΗ:

Αν άπειρο είναι ένα μέγεθος μεγαλύτερο του αριθμού, δηλαδή της οποιαδήποτε μονάδας και της διαιρέσεως των ορίων, τότε «ένα άπειρο δεδομένο μέγεθος και, επομένως, ένας άπειρος κόσμος (τόσο κατά την διαρρεύσασα σειρά όσο και κατά την έκταση) είναι αδύνατα»⁷⁸, ανύπαρκτα. Με λίγα λόγια, «άπειρο είναι ένα μέγεθος, πάνω από το οποίο κανένα άλλο μεγαλύτερο μέγεθος μίας δεδομένης ενότητας (την ποσότητα, το πλήθος) δεν είναι δυνατό».⁷⁹ Συνεπώς, θα μπορούσαμε να πούμε πως ο κόσμος είναι πεπερασμένος σε όρια, αλλά αυτό αντιτίθεται προς την έννοια της διαιρέσεως του πολλαπλού και προς τον όρο: «ένα άπειρο όλο. Διότι με αυτό νοείται μονάχα η σχέση του προς μίαν κατά το δοκούν επιλεγμένη ενότητα, εν αναφορά προς την οποία το ίδιο είναι μεγαλύτερο από κάθε αριθμό».⁸⁰

Επίσης, «η αληθινή (υπερβατική) έννοια της απειρίας είναι: ότι η διαδοχική σύνθεση της ενότητας στη διαμέτρηση ενός quantum δεν μπορεί ποτέ να ολοκληρωθεί (να είναι πλήρης)».⁸¹ Αυτό σημαίνει πως το κάθε παρόν (τωρινό)

⁷⁶ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.119

⁷⁷ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ,144

⁷⁸ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 126

⁷⁹ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.126

⁸⁰ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.128

⁸¹ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.128

χρονικό σημείο θα ήταν το τέλος μίας άπειρης σειράς ορίων του παρελθόντος, και συνάμα η εκκίνηση μίας άπειρης σειράς του μέλλοντος. Δηλαδή, στην ουσία εννοούμε πώς ο κόσμος δεν ξεκίνησε ποτέ. «Από αυτό εξάγεται, ότι μία αιωνιότης πραγματικών διαδοχικών καταστάσεων δεν μπορεί μέχρι μία δεδομένη χρονική στιγμή να έχει διαρρεύσει, και ότι ο κόσμος πρέπει να έχει μίαν αρχή».⁸²

Όμως, επειδή δεν μπορούμε να επικαλεσθούμε αυτή την άπειρη ολότητα των ορίων ως πράγματα αυτά καθαυτά, αλλά μόνο μέσα στην εποπτεία, η αντίθεση οφείλει να αποδείξει «τη δυνατότητα ενός όλου διά της διαδοχικής συνθέσεως των μερών. Γιατί η έννοια της ίδιας της ολότητας είναι στη περίπτωση αυτή η παράσταση μίας ολοκληρωμένης συνθέσεως των μερών, και αυτή η ολοκλήρωση (πληρότης), κατά συνέπεια επίσης και η έννοια της, είναι αδύνατη».⁸³

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΘΕΣΗ:

«Η απόδειξη για την απειρότητα της δεδομένης κοσμικής σειράς και του κοσμικού Συνόλου στηρίζεται σε αυτό: στο ότι στην αντίθετη περίπτωση ένας κενός χρόνος, όπως ακριβώς και ένας κενός χώρος, θα έπρεπε να αποτελέσουν το όριο του κόσμου.....Ο χώρος είναι απλώς η μορφή της εξωτερικής εποπτείας, όχι όμως ένα πραγματικό αντικείμενο, που μπορεί εξωτερικά να εποπτευθεί.....Ο χώρος, άρα, δεν μπορεί απόλυτα (αφ' εαυτού) να παρουσιάζεται ως κάτι το προσδιορίζον μέσα στην ύπαρξη των πραγμάτων, γιατί δεν είναι κάποιο αντικείμενο, αλλά η μορφή μόνο δυνατών αντικειμένων.....Ένας χώρος, κατά συνέπεια (είτε είναι πλήρης, είτε κενός), μπορεί κάλλιστα να περιορίζεται από φαινόμενα, φαινόμενα όμως δεν μπορούν να περιορίζονται από έναν κενό χώρο έξω από τα ίδια. Ακριβώς το ίδιο ισχύει επίσης και για τον χρόνο».⁸⁴

Για τον Kant, αν οι ορθολογιστές αποφαίνονται για ένα νοητικό όριο του κόσμου, τότε και εμείς θα ήμασταν υποχρεωμένοι να αναφερόμαστε σε έναν χώρο και χρόνο εν γένει αντί ενός αισθητού κόσμου, δηλαδή, σε έναν χώρο και χρόνο πριν τον χώρο και τον χρόνο των παραστάσεων, πράγμα το οποίο θεωρητικά και πρακτικά είναι αδύνατο, και να νοούμε φραγμούς του Σύμπαντος σε αντίθεση με την έννοια του

---

⁸² Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 128

⁸³ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.128

⁸⁴ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', 127-129

ορίου, διότι αυτή η έννοια από μόνη της δηλώνει όχι μόνο ότι είναι προϋπόθεση της αντίληψής μας, αλλά και προϋπόθεση ή διάσταση σύνθεσης ενός φαινομένου.

«Ο αισθητός κόσμος, όταν είναι περικλεισμένος σε όρια, έγκειται αναγκαστικά εις το άπειρο κενό.....Αλλά εδώ ο λόγος είναι μόνο για το *mundus phaenomenon* και το μέγεθος του, όπου με κανένα τρόπο δεν μπορεί κανείς να κάνει αφαίρεση από τους αναπτυχθέντες όρους της αισθητικότητας χωρίς να άρει την ουσία του.....Ο *mundus intelligibilis* δεν είναι τίποτε άλλο παρά η γενική έννοια ενός κόσμου καθ' όλου, εις τον οποίο κάνει κανείς αφαίρεση απ' όλους τους όρους της εποπτείας του και αναφορικά προς τον οποίο δεν είναι δυνατή κατ' ακολουθίαν καμμία απολύτως συνθετική πρόταση, ούτε καταφατική, ούτε αποφατική».⁸⁵

Όσον αφορά την πρώτη Αντινομία, στα *Προλεγόμενα* ο Kant τονίζει ότι «κανένας από τους δύο ισχυρισμούς δεν μπορεί να περιέχεται μέσα στην εμπειρία...Συνεπώς, το μέγεθος του κόσμου, καθορισμένο κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο θα έπρεπε να υφίσταται εν εαυτώ, ξέχωρα από κάθε εμπειρία. Αλλά αυτό αντιφάσκει προς την έννοια ενός αισθητού κόσμου, ο οποίος είναι μόνο ένα σύνολο φαινομένων.....Αυτό συνεπάγεται ότι αφού η έννοια ενός ανεξάρτητου αισθητού κόσμου αντιφάσκει προς τον εαυτό της, η λύση του προβλήματος που αφορά το μέγεθος του κόσμου θα είναι πάντα λαθεμένη».⁸⁶

Σύμφωνα με την ερμηνεία του Hartnack, για την έννοια του απείρου και του πεπερασμένου, «θεωρείται λογική η πιθανότητα να φανταστούμε ένα αντικείμενο συντιθέμενο από τα συστατικά του μέρη. Αλλά ο Kant ισχυρίζεται ότι αυτό το αντικείμενο θα αποκλειόταν ή θα ήταν σχεδόν ανύπαρκτο, αν υπήρχε ένας άπειρος αριθμός από συστατικά μέρη. Η έννοια της άπειρης έκτασης του μεγέθους μέσα στον χώρο είναι συνεπώς αδιανόητη, γεγονός το οποίο μας ωθεί να σκεφτούμε πως ο κόσμος είναι περιορισμένος (πεπερασμένος). Από την άλλη πλευρά, ο χώρος αποτελεί μία μορφή διαίσθησης μέσω της οποίας είμαστε ικανοί να πούμε ότι διαφορετικά αντικείμενα μπορούν να εντοπιστούν σε συγκεκριμένα μέρη (χώρους) αλλά ο χώρος αφ' εαυτού δεν μπορεί να βρεθεί σε κανέναν χώρο. Αυτό μας κάνει να

---

⁸⁵ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.131

⁸⁶ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ.149-150

σκεφτούμε ότι είναι ανούσια η σχέση μεταξύ του κόσμου και ενός κενού χώρου που τον περιβάλλει. Κατά συνέπεια, ο κόσμος δεν είναι πεπερασμένος». ⁸⁷

Αυτό ισχύει για τον Kant, διότι ο χώρος και ο χρόνος δεν συνιστούν πράγματα καθαυτά, αλλά υφίστανται μόνο ως όροι εξωτερικής εποπτείας. Κατά την ερμηνεία του Guyer, «παρ' όλο που κάθε επιχείρημα αρχικά φαίνεται πιθανό, φανερά, τα συμπεράσματα τους δεν μπορούν να είναι αληθινά. Ο Kant ισχυρίζεται ότι και η θέση αλλά και η αντίθεση είναι πραγματικά λάθος, διότι σε κάθε περίπτωση η ιδέα του μη υποκείμενου σε όρους αντικρούεται με τους όρους της αισθητικότητας αυτής καθεαυτής.....Δηλαδή, δεν είμαστε σε θέση, απλά, να συλλάβουμε μη υποκείμενες αρχές ή φραγμούς στον χρόνο και στον χώρο, αλλά ούτε και έναν άπειρο κόσμο σ' αυτές τις δύο διαστάσεις, διότι δεν έχουμε την δυνατότητα να συμπληρώσουμε μία άπειρη σύνθεση στιγμών στον χρόνο ή μερών ή αντικειμένων στον χώρο». ⁸⁸

ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑ

ΘΕΣΗ: «Κάθε τι μέσα στον κόσμο συνίσταται από το απλό».

ΑΝΤΙΘΕΣΗ: «Δεν υπάρχει τίποτε απλό. Όλα είναι σύνθετα». ⁸⁹

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΘΕΣΗ:

Αν υποθέσουμε ότι κάθε σύνθετη υπόσταση δεν αποτελείται από απλά μέρη, τότε πολύ εύκολα θα αρθεί η σκέψη κάθε σύνθεσης, διότι χάνεται η προϋπόθεση αυτής της διαδικασίας. Δηλαδή, «ο συλλογισμός μας που συμπεραίνει από το σύνθετο για το απλό, ισχύει μόνο για πράγματα τα οποία υφίστανται αφ' εαυτών (είναι αυθυπόστατα), ανεξάρτητα». ⁹⁰ Όταν όμως, μιλάμε για ένα όλο (Totum), εννοούμε την αμοιβαία σύνδεση δεδομένων απλών μερών, δηλαδή, την τυχαία ενότητα του πολλαπλού που συγκροτεί ένα ενιαίο συγκεκριμένο πράγμα (compositum), όπως για παράδειγμα η έννοια του χώρου που διαιρείται σε δεδομένα όρια ή σημεία. «Τον χώρο δεν θα έπρεπε κανείς να τον ονομάζει κυριολεκτικά compositum, αλλά Totum,

⁸⁷ Κ. Τ. Κ. HARTNACK, 2001, σ.114-115

⁸⁸ KANT, GUYER, 2006, σ.139

⁸⁹ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 144-145

⁹⁰ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.134

αφού τα μέρη του δεν είναι δυνατά παρά μόνον εν τω όλω και όχι το όλο διά των μερών». ⁹¹

Πραγματικά, ο Kant παρατηρεί πως, εφόσον ο χώρος δεν είναι ένα πράγμα που συντίθεται από ουσίες, όπως συμβαίνει στην ύλη, τα διαιρεμένα μέρη του καθίστανται δυνατά μόνο μέσα σε μία ολότητα αντικειμένων. Άλλωστε, μην ξεχνάμε ότι, για τον Kant, ο χώρος και ο χρόνος συνιστούν τα δύο βασικά *quanta* της εποπτείας μας, αλλά και της σύνθεσης των υλικών φαινομένων. Αντίθετα, η έννοια του συνθέτου στην ύλη, ως ένα όλο, είναι δυνατή μόνο διά των απλών μερών της, καθώς το ένα είναι δεδομένο μέσα στο άλλο, καταλαμβάνοντας έτσι κάποιον συγκεκριμένο χώρο.

Σύμφωνα με τον Kant, «κατά τα λοιπά, εδώ ομιλώ μόνο για το Απλό, καθ' όσον αυτό είναι αναγκαία δεδομένο μέσα στο Σύνθετο, αφού το Σύνθετο μπορεί να αναλυθεί στο απλό, ως εις τα συστατικά του μέρη. Η πραγματική σημασία της λέξεως μονάς (σύμφωνα με την χρήση του Leibniz) θα έπρεπε μάλλον να αναφέρεται εις το απλό μόνο, που είναι άμεσα δεδομένο ως απλή ουσία (π.χ. στην αυτοσυνείδηση), και όχι ως στοιχείο του Συνθέτου, το οποίο θα μπορούσε κανείς να το ονομάσει καλύτερα άτομο (*atomus*)». ⁹²

Ειδάλλως, θα λέγαμε πως η λέξη μονάς αποτελεί απλά και μόνο μία ολότητα μεγαλύτερη των διαιρεμένων στοιχείων της που οργανώνουν μία σύνθετη υπόσταση, αλλά υφίσταται μόνο ως πράγμα καθαυτό και όχι στο πεδίο του φαινομένου. «Θα μπορούσα να ονομάσω την θέση της δεύτερης Αντινομίας υπερβατικήν Ατομοκρατία, αλλά επειδή αυτή η λέξη έχει ήδη από μακρού χρησιμοποιηθεί για τον χαρακτηρισμό ενός ιδιαίτερου τρόπου εξηγήσεως σωματικών φαινομένων (μορίων) και, κατά συνέπεια, προϋποθέτει εμπειρικές έννοιες, έτσι μπορεί αυτή η θέση να ονομασθεί η διαλεκτική θεμελιώδης πρόταση (αρχή) της μοναδολογίας». ⁹³

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΘΕΣΗ:

Αν υποθέσουμε ότι οι σύνθετες υποστάσεις αποτελούνται από απλά μέρη, τότε πρέπει αναγκαία να θεωρήσουμε ότι το απλό ως ουσία μέσα στο εμπειρικό πεδίο, εκτείνεται μέσα στον χώρο. Όμως ο χώρος από μόνος του συνιστά κάτι το διαιρετό και άρα

⁹¹ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.134

⁹² Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.136

⁹³ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.136

σύνθετο. «Εδώ όμως δεν είναι αρκετό να βρει κανείς στην καθαρή του Συνθέτου έννοια της νοήσεως, την έννοια του Απλού, αλλά στην εποπτεία του Συνθέτου (της ύλης) την εποπτεία του Απλού. Μπορεί, λοιπόν, για ένα όλο από ουσίες που νοείται διά μέσου απλώς της διανοίας, να ισχύει πάντοτε, ότι πριν από κάθε σύνθεση του πρέπει να έχουμε το Απλό. Αυτό όμως δεν ισχύει για το *totum substantiale phaenomenon*, το οποίο, ως εμπειρική εποπτεία στον χώρο, φέρει μαζί του (συνεπιφέρει) την αναγκαία ιδιότητα, ότι δηλ. κανένα μέρος του δεν είναι απλό, δι' αυτό τον λόγο, γιατί δηλ. κανένα μέρος του χώρου δεν είναι απλό. Ωστόσο, οι Μοναδιστές προϋποθέτουν τον χώρο όχι ως έναν όρο της δυνατότητας των αντικειμένων εξωτερικής εποπτείας (σωμάτων), αλλά αυτά και τη δυναμική σχέση των ουσιών εν γένει ως τον όρο της δυνατότητας του χώρου. Εάν τα σώματα ήσαν πράγματα αυτά καθαυτά, η απόδειξη των Μοναδιστών θα ήταν ασφαλώς έγκυρη». ⁹⁴

Όταν αναφερόμαστε σε σύνθετες, διαιρεμένες ή απλές ουσίες, εννοούμε τα υλικά εκείνα σώματα, τα οποία υπάρχουν μόνο ως φαινόμενα και συντίθενται ή συγκροτούνται με βάση τις δύο μορφές σχηματισμού της εξωτερικής εποπτείας που είναι ο χώρος και ο χρόνος. Δηλαδή, και στις δύο περιπτώσεις των Αντινομιών, τα αντικείμενα που αναλύονται είτε από την πλευρά των εμπειριστών, είτε από την πλευρά των ορθολογιστών, εκτείνονται μέχρι εκεί που φθάνει η εμπειρία, με την μόνη διαφορά ότι ο χώρος και ο χρόνος δεν αποτελούν φαινόμενα προς θέαση στη συνείδηση του υποκειμένου εν γένει, αφού το ίδιο υπάρχει ως φαινόμενο ή ως αποτέλεσμα αυτών των δύο όρων ή διαστάσεων.

Φαίνεται πώς το δυστύχημα και στις δύο φιλοσοφικές αρχές είναι το γεγονός ότι υπερβαίνουν το εμπειρικό πεδίο και διαχειρίζονται αυτές τις έννοιες ως εάν ήταν αντικείμενα της εξωτερικής εποπτείας, ενώ στην ουσία συνιστούν όρους της δυνατότητας της. Ο Kant αναφέρει στα Προλεγόμενα ότι «το ίδιο ακριβώς ισχύει και για τη δεύτερη Αντινομία, η οποία αφορά τη διαίρεση των φαινόμενων. Γιατί αυτά είναι απλώς και μόνο παραστάσεις, και τα μέρη υπάρχουν μόνο μέσα στην παράσταση τους, επομένως μέσα στη διαίρεση, δηλαδή μέσα σε μία μορική εμπειρία, στην οποία αυτά δίνονται. Η διαίρεση εκτείνεται μόνο όσο φθάνει η εμπειρία. Το να δεχτούμε ότι ένα φαινόμενο π. χ. το φαινόμενο του σώματος περιέχει καθ' εαυτό πριν από κάθε εμπειρία όλα τα μέρη στα οποία μπορεί να φτάσει μία

---

⁹⁴ Κ. Κ. Α. ΚΑΝΤ, 1985, Β', σ.137

μπορετή εμπειρία.....είναι σαν να λέμε ότι σκέτες παραστάσεις υπάρχουν πριν φανερωθούν μέσα στην παραστατική τους δύναμη, αλλά αυτό είναι αντιφατικό και επομένως αντιφατική είναι και κάθε λύση τους».⁹⁵

Κατά την ερμηνεία του Guyer στο βιβλίο Kant, «η δεύτερη Αντινομία παρουσιάζει την ιστορική διαμάχη για τον ατομισμό. Γενικά, δεν μπορεί να μας δοθεί οτιδήποτε απλό και μη-διαιρετό μέσα από τις μορφές της αισθητικότητας μας, εντός των οποίων κάθε κομμάτι του χώρου και του χρόνου είναι πάντα περαιτέρω διαιρετό. Επίσης θεωρείται λάθος να υποθέτουμε ότι τα αντικείμενα μέσα στον χώρο και στον χρόνο είναι στην ουσία απείρως διαιρετά, επειδή δεν είμαστε σε θέση να ολοκληρώσουμε μία άπειρη σύνθεση διαίρεσης παραπάνω απ' ότι θα μπορούσε να επεκταθεί στην εμπειρία μας μία ολοκληρωμένη άπειρη σύνθεση. Στις δύο πρώτες Αντινομίες, ο Kant αντιμετωπίζει αντικείμενα, τα οποία δεν πρέπει να συλληφθούν ως μέρη μίας σειράς παραστάσεων στον χώρο και στον χρόνο και επομένως ως υποκείμενα στους όρους της μορφής τους, καθώς τοιουτοτρόπως η πιθανότητα εγείρει ότι και η θέση και η Αντίθεση μαζί, τουλάχιστον μπορούν να ισχύουν, αν κατανοηθούν ορθά».⁹⁶

Σύμφωνα με την ερμηνεία του Guyer στο βιβλίο Kant and the claims of knowledge, «η αδυναμία να οριοθετήσουμε μία πράξη αποσύνθεσης χωρίς απλά μέρη, απαραίτητα αναπαριστά το αδύνατο της ύπαρξης χωρίς απλά μέρη. Αυτό δείχνει την υπόθεση μίας συμφωνίας μεταξύ του τι μπορεί να αναπαρασταθεί και τι πρέπει να είναι αληθινό. Η θεώρηση ότι δεν μπορούν να υπάρξουν απλά μέρη που δεν μπορούν να συλληφθούν μέσα στον χώρο, μας προκαλεί να υποθέσουμε ότι αυτό που μπορεί να γνωσθεί, μπορεί επίσης να είναι και αληθινό, ειδικά, όπως προτάθηκε στην παρατήρηση της Αντίθεσης της πρώτης Αντινομίας, τα φαινόμενα δεν είναι τίποτε άλλο εκτός από αναπαραστάσεις που απαραίτητα χαρακτηρίζονται από τον χώρο ως την μορφή της διαίσθησης».⁹⁷

ΤΡΙΤΗ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑ

ΘΕΣΗ: «Υπάρχουν μέσα στον κόσμο αιτίες που ενεργούν ελεύθερα».

---

⁹⁵ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 150

⁹⁶ KANT, Guyer, 2006, σ. 140

⁹⁷ K. C. K, Guyer, 2003, σ. 410

ΑΝΤΙΘΕΣΗ: «Δεν υπάρχει ελευθερία. Όλα είναι φύση (δηλαδή φυσική αναγκαιότητα)».⁹⁸

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΘΕΣΗ:

Αν αναφερόμαστε σε ερωτήματα που αφορούν την ελευθερία της βουλήσεως, τότε μπορούμε εξίσου να διατυπώνουμε και ερωτήματα Υπερβατολογικά με θέμα ποιές αιτίες μέσα στον κόσμο ξεκινούν αφ' εαυτών εξ' ελευθερίας, έχοντας δηλαδή ως αρχή την ελευθερία. «Δεδομένου ότι και στην περίπτωση επίσης της αιτιότητας σύμφωνα με νόμους της φύσεως είμαστε υποχρεωμένοι να αρκούμεθα σ' αυτό, στο να γνωρίζουμε a priori, ότι μία τέτοια αιτιότης πρέπει να προϋποτίθεται, μολονότι δεν συλλαμβάνουμε με κανένα τρόπο την δυνατότητα, πώς δια μίας ορισμένης υπάρξεως τίθεται η ύπαρξη ενός άλλου πράγματος, και γι' αυτό τον λόγο αναγκαζόμαστε να περιοριζόμαστε αποκλειστικά στην εμπειρία».⁹⁹

Βέβαια, είμαστε σε θέση να θεωρούμε νοητικά ότι μέσα στη σειρά του χρόνου υπάρχει μία αρχή του κόσμου ως προς την έννοια της αιτιότητας, έχοντας υπ' όψιν την διαδοχή των αιτιών σύμφωνα με την φυσική αναγκαιότητα καθώς και την ακολουθία των όρων, σύμφωνα με τους φυσικούς νόμους, χωρίς να αφήσουμε να εννοηθεί μία παρεξήγηση: «ότι, επειδή δηλ. μία διαδοχική σειρά στον κόσμο μπορεί μονάχα μία συγκριτικά πρώτη αρχή να έχει, εφ' όσον προηγείται πάντοτε μία κατάσταση πραγμάτων στον κόσμο, δεν είναι ενδεχομένως δυνατή καμία απόλυτα πρώτη αρχή των σειρών κατά την πορεία του κόσμου. Γιατί εδώ δεν μιλάμε για την απόλυτα πρώτη αρχή ως προς τον χρόνο, αλλά ως προς την αιτιότητα. Όταν, παραδείγματος χάριν εγείρομαι από το κάθισμα μου εντελώς ελεύθερα και χωρίς την προσδιοριστική κατ' ανάγκην επίδραση των φυσικών αιτιών, τότε σ' αυτό το γεγονός μαζί με τις φυσικές του επ' άπειρον συνέπειες, αρχίζει απόλυτα μία νέα σειρά, μολονότι αυτό το γεγονός δεν είναι ως προς τον χρόνο παρά η συνέχιση μία προηγούμενης σειράς».¹⁰⁰

Προκειμένου να γίνει σαφής η διάκριση μεταξύ των εννοιών του χρόνου και της αιτίας, ο Kant ισχυρίζεται ότι η πρώτη αρχή του κόσμου μπορεί να ακολουθεί τις φυσικές αιτίες αλλά δεν συνάγεται από αυτές, «και γι' αυτό οφείλει να ονομάζεται

⁹⁸ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 145

⁹⁹ K. K. A. KANT, 1985, Β' σ. 144

¹⁰⁰ K. K. A. KANT, 1985, Β', σ. 144-146

απολύτως πρώτη αρχή μίας σειράς από φαινόμενα, όχι βέβαια ως προς τον χρόνο, αλλά οπωσδήποτε εν αναφορά προς την αιτιότητα».¹⁰¹

Άλλωστε, κάθε όριο το χρόνου γίνεται η προϋπόθεση για την εκκίνηση μίας νέας αιτίας, η οποία σαφώς δεν μπορεί να λογίζεται ως ένας απόλυτος πρώτος όρος μίας διαδοχικής σειράς αιτιών και αποτελεσμάτων, σύμφωνα με την αρχή της φυσικής αναγκαιότητας. Εν ολίγοις, η αρχή του κόσμου ως προς τις αιτίες δεν μπορεί να ταυτίζεται με την αρχή του κόσμου ως προς τον χρόνο, πράγμα για το οποίο διατείνονται οι ορθολογιστές στις μαθηματικές Αντινομίες. «Όλοι οι φιλόσοφοι της αρχαιότητας μίλησαν για ένα πρώτο κινούν.....Γιατί οι φιλόσοφοι αυτοί δεν αποτόλμησαν να εξηγήσουν μία πρώτη εξ' απλής μόνον φύσεως αρχή».¹⁰²

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΘΕΣΗ:

«Ο υπέρμαχος της υπερβατικής φυσιοκρατίας θα μπορούσε να υποστηρίξει την πρόταση του κατά τον ακόλουθο τρόπο: Εάν δεν δέχεσθε στον κόσμο τίποτε το μαθηματικά πρώτο ως προς τον χρόνο, τότε δεν έχετε επίσης ανάγκη να ζητήσετε ένα δυναμικό πρώτο ως προς την αιτιότητα».¹⁰³ Εδώ, ο Kant εννοεί τους ορθολογιστές, οι οποίοι ορίζουν για τον χρόνο και για τον χώρο ένα απόλυτα πρώτο νοητικό όριο, πράγμα το οποίο φαντάζει αδύνατο.

Σύμφωνα με την παρατήρηση που κάνει ο Kant, «καθώς οι ουσίες στον κόσμο υπήρχαν πάντοτε-η ενότητα της εμπειρίας κάνει τουλάχιστον αναγκαία μία τέτοια προϋπόθεση-, έτσι δεν υπάρχει καμία δυσκολία να δεχθεί κανείς επίσης, ότι η μεταβολή (διαδοχή) των καταστάσεων τους, δηλ. μία σειρά των μεταβολών τους, υπήρχε πάντοτε και, κατά συνέπεια, δεν χρειάζεται, ούτε μαθηματικώς, ούτε δυναμικώς, να ζητηθεί μία πρώτη αρχή».¹⁰⁴ Για τους εμπειριστές, ο Kant, θεωρεί πώς αν οι ίδιοι βρίσκονταν στη θέση να φανταστούν μία υπερβατολογική δύναμη της ελευθερίας, είναι σίγουρο ότι θα την εντόπιζαν έξω από τον κόσμο ως κάτι καθαρό και νοητό που δεν θα έβρισκε καμία ανταπόκριση στην εποπτεία, αλλά ούτε και θα μπορούσε να δοθεί σε μία δυνατή κατ' αίσθηση αντίληψη, διότι αντιφάσκει στον νόμο της αιτιότητας και στην φυσική, άπειρη αλληλουχία των όρων.

¹⁰¹ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 146

¹⁰² Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 146

¹⁰³ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ.145

¹⁰⁴ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 145

«Αν μέσα στον ίδιο τον κόσμο, αποδίδει κανείς στις ουσίες μία τέτοια δύναμη, αυτό δεν μπορεί ποτέ πλέον να γίνει επιτρεπτό, γιατί ευθύς τότε θα εξηφανίζετο σε μέγιστο βαθμό η συνεκτική ενότητα των κατ' αναγκαιότητα σύμφωνα με νόμους αλληλοπροσδιοριζόμενων φαινομένων, την οποία ονομάζουμε φύση, και μαζί μ' αυτήν θα εξηφανίζετο και το χαρακτηριστικό γνώρισμα εμπειρικής αλήθειας, που διακρίνει την εμπειρία από το όνειρο».¹⁰⁵

Αν εννοήσουμε μία αδέσμευτη από νόμους δύναμη της ελευθερίας, η οποία μεταβάλλει και επηρεάζει την κανονικότητα της φυσικής διαδοχής των όρων, τότε είναι δύσκολο να γίνει δυνατή και νοητή η φύση στο πεδίο των φαινομένων, εφόσον σπάει αυτή η ομοιομορφία ή συνοχή και γίνεται κάτι το συγκεκριμένο.

Κατά την ερμηνεία του Hartnack, «η θέση ισχυρίζεται ότι η έννοια της αιτιότητας, η οποία βρίσκεται σε συμφωνία (αρμονία) με τους νόμους της φύσης, δεν μπορεί να αποτελεί τον μοναδικό τύπο αιτιότητας. Οφείλουμε τότε, να υποθέσουμε μία δεύτερη μορφή αιτιότητας που να ονομάζεται ελευθερία. Αν παραμείνουμε στο γεγονός ότι υφίσταται μόνο το πρώτο είδος αιτιότητας, σύμφωνα με αυτό, κάθε συμβάν (φαινόμενο-όρος) προϋποθέτει μία προηγούμενη αιτία σε μία άπειρη ακολουθία αιτιών. Αλλά βάσει αυτής της αρχής δεν θα μπορούσαμε να φθάσουμε ποτέ σε μία πρώτη αρχή (αιτία). Δηλαδή, δεν υπάρχει μία αρχή σε αυτή την αιτιατή αλληλουχία, πράγμα το οποίο επομένως, είναι κάτι ατέρμονο και ανολοκλήρωτο. Συνεπώς, αυτό δεν μπορεί να συνιστά μία επαρκή συνθήκη για μία αιτιώδη εξήγηση (ερμηνεία), όταν βρίσκεται σε συμφωνία με τους νόμους της φύσης. Άρα, θεωρείται απαραίτητο να φανταστούμε την ύπαρξη μίας αιτίας που δεν είναι από μόνη της το αποτέλεσμα μίας προηγούμενης αιτίας. Μία τέτοια αιτία αντανακλά έναν απόλυτο αυθορμητισμό και αυτό τον αυθορμητισμό, ο Kant αποκαλεί υπερβατολογική ελευθερία.

Η αντίθεση ισχυρίζεται πώς δεν υφίσταται ελευθερία και ό, τι συμβαίνει στον κόσμο, έρχεται πάντοτε σε συμφωνία με τους νόμους της φύσης.....Αν υποθέσουμε ότι μία αιτιώδης αλληλουχία ξεκινά σε ένα συγκεκριμένο σημείο στον χρόνο, η οποία ακολουθεί στη συνέχεια την πορεία της διαδοχής των χρονικών ορίων, είναι σίγουρο πώς αυτό που συμβαίνει την στιγμή που η νέα αιτιώδης αλληλουχία ξεκινάει, αποτελεί κάτι το εντελώς ανεξάρτητο από αυτό που συμβαίνει ή δεν συμβαίνει την ακριβώς προηγούμενη στιγμή. Αλλά αυτό το συμπέρασμα έρχεται σε αντίθεση με την

---

¹⁰⁵ Κ. Κ. Λ. ΚΑΝΤ, 1985, Β', σ.145

δεύτερη αναλογία (όσον αφορά τους νόμους της εμπειρίας), στην οποία ο Kant έχει αποδείξει ότι κάθε γεγονός καθορίζεται (προσδιορίζεται) από ένα άλλο που άμεσα προηγείται αυτού, σύμφωνα με έναν κανόνα. Η Υπερβατολογική ελευθερία, επομένως, δεν μπορεί να έχει καμία ισχύ (δυνατότητα)». ¹⁰⁶

ΤΕΤΑΡΤΗ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑ

ΘΕΣΗ: «Ανάμεσα στα αίτια του κόσμου υπάρχει κάποιο αναγκαίο όν».

ΑΝΤΙΘΕΣΗ: «Ανάμεσα στα αίτια του κόσμου δεν υπάρχει τίποτε αναγκαίο. Όλα τους είναι τυχαία». ¹⁰⁷

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΘΕΣΗ:

Το να μπορέσει κανείς να αποδείξει την ύπαρξη ενός αναγκαίου όντος «ως την ιδέα ενός υπέρτατου όντος όλων των όντων εν γένει, ανήκει σε μίαν άλλη αρχή του λόγου». ¹⁰⁸ Δηλαδή, εδώ ο Kant παραπέμπει στην αναζήτηση των όρων που δεν έχουν ως αφετηρία την σειρά των φαινομένων προς το Απόλυτο, όπως συστηματοποιείται στη περίπτωση της Αντινομίας, αλλά οι οποίοι ανήκουν σε μία καθαρώς νοητή σειρά έξω από την ιδέα του κόσμου ως φύση ή ως φαινόμενο. Ωστόσο, εντάσσεται αυτός ο όρος του αναγκαίου όντος σε ένα κοσμολογικό επιχείρημα, «δηλαδή το οποίο υψώνεται από το υποκείμενο σε όρους εις το απόλυτο εν τη εννοία, καθ' όσον τούτο το Απόλυτο, το θεωρεί κανείς ως τον αναγκαίο όρο της απόλυτης ολότητας της σειράς». ¹⁰⁹

Όσον αφορά την κοσμολογικά απόδειξη περί αναγκαίου όντος, η ίδια μας αφήνει αμφίβολο το πεδίο αν πρέπει να προσιδιάσουμε αυτό το όν πάντα ως Απόλυτο όρο μίας ολότητας πραγμάτων, μέσα στον κόσμο ή έξω από αυτόν. «Πράγματι, για να εξεύρει κανείς το τελευταίο, απαιτούνται θεμελιώδεις προς τούτο αρχές, οι οποίες δεν είναι πλέον κοσμολογικές και δεν χωρούν συνεχώς στη σειρά των φαινομένων, αλλά είναι έννοιες τυχαίων όντων εν γένει (καθ' όσον αυτά εξετάζονται απλώς ως αντικείμενα της διανοίας)». ¹¹⁰

¹⁰⁶ Κ. Τ. Κ, HARTNACK, 2001, σ. 117-118

¹⁰⁷ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 145

¹⁰⁸ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 150

¹⁰⁹ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ.150

¹¹⁰ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 152

Όταν όμως, θέλεις να αποδείξεις την ύπαρξη ενός απόλυτα αναγκαίου όρου που είναι ο θεός με κοσμολογικούς όρους στη σειρά των φαινομένων, με βάση την εμπειρική αρχή της αιτιότητας, δεν μπορείς να μεταβαίνεις σε κάτι που δεν ανήκει στη χρονική σχέση του υποκειμένου σε όρους προς τους όρους του, δηλαδή στους νόμους της αισθητικότητας και να το αποσυνδέεις από όλη αυτή την κανονικότητα. «Επομένως, μόνο ως ανήκων στην χρονική σειρά, να κλείσει την αναγωγή, και το αναγκαίο όν πρέπει να θεωρείται ως το υπέρτατο μέλος της κοσμικής σειράς».¹¹¹

Παρ' όλα αυτά κάποιοι επιχειρήσαν να κάνουν μετάβαση εις άλλο γένος, κατά τον Αριστοτέλη, πράγμα το οποίο λογίζεται αθέμιτο. «Δηλαδή, συμπεράναν από τις μεταβολές στον κόσμο για την εμπειρική τυχαιότητα (την εξάρτηση του από εμπειρικά προσδιορίζουσες αιτίες), και έλαβαν μίαν ανιούσα σειρά εμπειρικών όρων, πράγμα που ήταν επίσης ορθό. Καθώς όμως σ' αυτό εδώ δεν μπορούσαν να εύρουν καμία πρώτη αρχή και κανένα υπέρτατο μέλος, έτσι απεμακρύνοντο ξαφνικά από την εμπειρική έννοια της τυχαιότητας και ελάμβαναν την καθαρή κατηγορία, που αυτομάτως έτσι προκαλούσε μία νοητή απλώς σειρά, η πληρότητα της οποίας βασιζόταν πάνω στην ύπαρξη μίας απολύτως αναγκαίας αιτίας».¹¹²

Αποτέλεσμα όλου αυτού ήταν η απελευθέρωση του απόλυτου όρου από τα δεσμά του χρόνου και της άπειρης διαδοχικής σειράς των όρων, ούτως ώστε ο αναγκαίος όρος από μόνος του να αρχίζει την αιτιότητα του, κάτι που είναι εντελώς αντίνομο, σύμφωνα με τον Kant, διότι εξαρτάται από ποια θεωρητική βάση ξεκινάς. Αν δηλαδή, θεωρείς ότι το αναγκαίο όν βρίσκεται έξω από τον κόσμο ως η απόλυτη αιτιότητα στην καθαρή της μορφή, είναι αδύνατο να υποθέτεις ταυτόχρονα ότι το ίδιο δρα μέσα στον χρόνο και πάνω στα φαινόμενα του κόσμου, γιατί αντιφάσκει στην βασική σου προϋπόθεση. Αν πάλι θεωρείς ότι είναι ο ίδιος ο κόσμος, χωρίς να μεταβαίνεις άμεσα από τον κόσμο των φαινομένων στον κόσμο των νοουμένων, αυτό το απόλυτα αναγκαίο ξεκίνημα, χωρίς δικό του αίτιο, αντιφάσκει προς τον δυναμικό χρονικό καθορισμό των φαινομένων, ο οποίος επιτάσσει την αναγκαία αναγωγή από αιτία σε αιτία, ενώ το αναγκαίο όν προσδίδει πληρότητα και συνεπώς μία πλήρης ανεξάρτητη συνθήκη δεν μπορεί να ενυπάρχει μέσα στην χρονική ακολουθία των αιτιών.

---

¹¹¹ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 152

¹¹² Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 154

Αν τώρα, λάβουμε το τυχαίο στη καθαρή του μορφή, ταυτίζεται άμεσα με το αντίθετο του απόλυτου και αναγκαίου όρου, δηλαδή ως κάτι που αυτό-προσδιορίζεται, όπως συμβαίνει στη περίπτωση της φυσικής και χρονικής αναγκαιότητας, αλλά ωστόσο, έχει ανάγκη για να υπάρξει από έναν πλήρη νοητό όρο που είναι ο θεός, δημιουργώντας έτσι ταυτόχρονα μία νοητή σειρά προς τα πράγματα εν γένει. Με λίγα λόγια, το τυχαίο δεν έχει την δυνατότητα να ορίζει όπως ο απόλυτος όρος, αλλά έχει την ιδιότητα του αφ' εαυτού καθορισμένου μέσα σε μία σειρά αιτιών και φαινομένων.

«Τυχαίο, υπό την καθαρή έννοια της κατηγορίας, είναι αυτό, το αντιφατικό ενάντιο του οποίου είναι δυνατό. Τώρα όμως δεν μπορεί κανείς καθόλου από την εμπειρική τυχειότητα να συμπεράνει για εκείνη την νοητή. Ό, τι μεταβάλλεται, το ενάντιο της καταστάσεως του είναι πραγματικό σε έναν άλλο χρόνο, συνεπώς επίσης δυνατό.... Η διαδοχή, επομένως, αντίθετων προσδιορισμών, δηλ. η μεταβολή, δεν αποδεικνύει με κανέναν τρόπο την τυχειότητα σύμφωνα με έννοιες της καθαρής νοήσεως, και δεν μπορεί, άρα, επίσης να οδηγήσει στην ύπαρξη ενός αναγκαίου όντος σύμφωνα με καθαρές έννοιες της διανοίας».¹¹³

Η μεταβολή γενικά εν τω φαινομένω, είναι αποτέλεσμα μίας διαδοχής καταστάσεων (αιτιών) μέσα στον χρόνο και είναι δυνατή λόγω αυτού. «Η αιτία αυτή, και όταν ακόμη γίνει δεκτή ως απολύτως αναγκαία, πρέπει κατ' αυτόν τον τρόπο να απαντά πραγματικά μέσα στον χρόνο και να ανήκει στη σειρά των φαινομένων».¹¹⁴

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΘΕΣΗ:

Αν υποθέσουμε ότι «κάθε εξαρτημένο προϋποθέτει μία πλήρη σειρά συνθηκών, η οποία ως πλήρης καταλήγει αναγκαία σε μία απόλυτα ανεξάρτητη συνθήκη»¹¹⁵, αυτό σημαίνει πώς ο ίδιος ο απόλυτος όρος υπόκειται υποχρεωτικά στην αέναη χρονική αλληλουχία των όρων των φαινομένων και συνεπώς, αντιφάσκει στην ίδια την υπόθεση ότι αποτελεί μία εντελώς ανεξάρτητη συνθήκη.

«Πρέπει δηλ. να δειχθεί ότι το ανιέναι στη σειρά των αιτιών (στον αισθητό κόσμο) δεν μπορεί να τερματισθεί ποτέ σ' έναν εμπειρικά απόλυτον όρο, και ότι το κοσμολογικό επιχείρημα εκ της τυχειότητας των κοσμικών καταστάσεων δυνάμει

¹¹³ Κ. Κ. Α. ΚΑΝΤ, 1985, Β', σ. 154-156

¹¹⁴ Κ. Κ. Α. ΚΑΝΤ, 1985, Β', σ. 156

¹¹⁵ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, ΚΑΝΤ, 1982, σ. 147

των μεταβολών τους, αποβαίνει εναντίον της αποδοχής μίας πρώτης και τη σειρά απολύτως το πρώτον αρχίζουσας αιτίας». ¹¹⁶

«Αλλά σ' αυτή την αντινομία εμφανίζεται μία παράδοξη αντίθεση: ότι δηλ. από τον ίδιο ακριβώς αποδεικτικό λόγο, από τον οποίο συνεπεραίνεται στην θέση η ύπαρξη ενός πρωταρχικού όντος, συνάγεται στην Αντίθεση η μη ύπαρξη αυτού». ¹¹⁷ Οι ορθολογιστές λένε: «υπάρχει ένα αναγκαίο όν, γιατί ολόκληρος ο παρωχημένος χρόνος εμπερικλείει μέσα του τη σειρά όλων των όρων και μαζί μ' αυτό, άρα, και το Απόλυτο Αναγκαίο επίσης. Τώρα όμως λέγεται: δεν υπάρχει κανένα αναγκαίο όν, γιατί ολόκληρος ο διαρρέυσας χρόνος εμπερικλείει μέσα του τη σειρά όλων των όρων (οι οποίοι, κατά συνέπεια, υπόκεινται πάλι σε όρους). Το πρώτο επιχείρημα αποβλέπει μόνο στην απόλυτη ολότητα της σειράς των όρων, που ο ένας προσδιορίζει τον άλλο μέσα στον χρόνο, και λαμβάνει κατ' αυτόν τον τρόπο ένα Απόλυτο και Αναγκαίο. Το δεύτερο, αντίθετα, επιχείρημα λαμβάνει υπ' όψη του την τυχαιότητα όλου αυτού που προσδιορίζεται μέσα στην χρονική σειρά (αφού πριν από κάθε τι προηγείται ένας χρόνος, κατά τον οποίο ο ίδιος ο όρος πρέπει να προσδιορίζεται πάλι ως υποκείμενος σε όρους), γεγονός δια του οποίου πράγματι εκπίπτουν καθ' ολοκληρίαν κάθε Απόλυτο και κάθε Απόλυτη αναγκαιότητα». ¹¹⁸

Στην τέταρτη Αντινομία, παρουσιάζεται κάτι Αντιφατικό ως κάτι σχεδόν συμβιβάσιμο, πράγμα το οποίο εξαρτάται από την σκοπιά που θα το δει κανείς. Στις δύο αυτές περιπτώσεις, αναφέρονται σε μία ολότητα πραγμάτων στη σειρά των όρων. Στη πρώτη, καταφεύγουμε σε μία Απόλυτη αιτία που ορίζει την αλληλουχία των αιτιών μέσα και έξω από τον χρόνο. Στη δεύτερη, παραπέμπουμε σε μία ολότητα, η οποία και πάλι αφορά το σύνολο της σειράς των όρων που προσδιορίζεται μέσα στον χρόνο, αλλά αυτή την φορά περιορίζεται μόνο μέσα στο πεδίο των φαινομένων, άρα, σύμφωνα με τον Kant, μέσα στον χρόνο και τον χώρο.

Κατά συνέπεια, θα μπορούσαμε να πούμε πώς στη θέση, ο Απόλυτος όρος προσδιορίζει μία σειρά συνθηκών, ενώ στην Αντίθεση, η τυχαία ακολουθία των όρων αυτό-προσδιορίζεται μόνο ως ολότητα όλου αυτού. Κάτω από αυτή την προϋπόθεση, το αντιφατικό εντοπίζεται, αν συλλάβουμε και τις δύο περιπτώσεις ολότητας μέσα στον χρόνο. Ενώ, το συμβιβάσιμο συνίσταται στον περιορισμό της Απόλυτης

¹¹⁶ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 151-153

¹¹⁷ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 153

¹¹⁸ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 153

ολότητας έξω από τον κόσμο των φαινομένων και στην ένταξη της μέσα στον κόσμο των νοουμένων. Κατά τον Kant, για τους εμπειριστές ισχύει το ότι δεν μπορείς να θέσεις ένα Απόλυτο όριο ή φραγμούς σε όλο αυτό που ονομάζεται φύση και χρόνος. Ταυτόχρονα, θεωρούν πως το μεταβλητό μέσα στα φαινόμενα, προκύπτει από όλη αυτή την τυχαία διαδοχή των όρων μέσα στη φύση, χωρίς να είμαστε σε θέση να σταματάμε σε κάτι Απόλυτα εξωπραγματικό.

Σύμφωνα με την ερμηνεία του Guyer, «ο ίδιος ο Kant προτείνει ότι μαζί και η θέση και η Αντίθεση μπορούν να γίνουν αληθινές, αν κατανοηθούν η καθεμία καθώς πρέπει, με λίγα λόγια, αν οριοθετηθούν όπως πρέπει. Δηλαδή, αν συλλάβουμε μία αναγκαία αιτία των εξαρτημένων πραγμάτων ως αιτία έξω από τον χρόνο, τότε μπορούμε να συλλάβουμε ένα Απόλυτα αναγκαίο όν ως την αιτία αυτού του κόσμου, αλλά όχι ως μέρος αυτού. Αντίστροφα, αν συλλάβουμε τις αιτίες των εξαρτημένων μέσα στον χρόνο, τότε δεν μπορούμε να συλλάβουμε μία απόλυτα αναγκαία ύπαρξη ως υφιστάμενη οπουδήποτε μέσα στον κόσμο, αλλά δεν μπορούμε να αρνηθούμε την πιθανότητα ενός τέτοιου όντος να υπάρχει έξω από τον κόσμο, δηλαδή, την σειρά των παραστάσεων μέσα στον χρόνο. Φυσικά το συμπέρασμα του Kant είναι ότι δεν δυνάμεθα να έχουμε οποιαδήποτε γνώση μίας μη-υποκείμενης αναγκαιότητας...διότι δεν έχουμε καθόλου γνώση για οτιδήποτε βρίσκεται έξω από τον κόσμο. Κατά τον ίδιο τρόπο, δεν μπορούμε πραγματικά να έχουμε γνώση μίας μη-υποκείμενης εξάρτησης, δηλαδή της ολότητας των υποκείμενων αιτιών (όρων), για οτιδήποτε βρίσκεται μέσα στον κόσμο, λόγω του ότι δεν είμαστε σε θέση να ολοκληρώσουμε μία άπειρη σύνθεση».¹¹⁹

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ-ΔΥΝΑΜΙΚΩΝ ΑΝΤΙΝΟΜΙΩΝ

Σε όλες τις Αντινομίες, το Απόλυτο των φαινομένων (το μη-υποκείμενο) θεωρείται εξίσου δεδομένο όπως και το υποκείμενο σε όρους, με βάση το οποίο ξεκινάμε διά συλλογισμού αυτού του είδους την αναγωγή. Όμως, από τη θέση μέχρι την Αντίθεση, σε καθεμία Αντινομία, διαφοροποιείται ο τρόπος με τον οποίο μπορεί κανείς να εννοήσει την ιδέα του Απόλυτου.

---

¹¹⁹ KANT, GUYER, 2006, σ. 143

Σύμφωνα με τον Kant, «το Απόλυτο αυτό μπορεί τώρα κανείς να το εννοήσει, είτε ως απλώς συνιστάμενο στη σειρά ολόκληρη, στην οποία, κατά συνέπεια, όλα τα μέλη χωρίς εξαίρεση εξαρτώνται από όρους και μόνο το όλο σε αυτήν θα ήταν καθ' ολοκληρίαν απόλυτο-και τότε η αναγωγή (regressus) καλείται άπειρη, ή το απολύτως μη υποκείμενο σε όρους αποτελεί μέρος μόνον της σειράς, εις το οποίο είναι υποτεταγμένα τα υπόλοιπα μέλη της αυτής σειράς, το ίδιο όμως το μέρος δεν υπόκειται σε κανέναν άλλο όρο. Στην πρώτη περίπτωση η σειρά είναι a parte priori χωρίς όρια, δηλ. άπειρη, και, παρά ταύτα, ολοκληρωτικά δεδομένη, όμως δεν είναι ποτέ ολοκληρωμένη....Στη δεύτερη περίπτωση υπάρχει ένα πρώτο της σειράς, είτε αυτό ονομάζεται αρχή του κόσμου εν αναφορά προς τον διαρρέυσαντα χρόνο, είτε εν αναφορά προς τις αιτίες, η απόλυτη αυτενέργεια (ελευθερία)».¹²⁰

Εν συντομία, από την πλευρά των εμπειριστών, γίνεται επέκταση των εμπειρικών δεδομένων και άρα, της βεβαιότητας που τα διακατέχει, προς το πράγμα καθαυτό, μόνο που οι ίδιοι δεν το αναγνωρίζουν όπως οι ορθολογιστές. Αντιθέτως, θεωρούν πως η ολότητα όλης αυτής της εμπειρικής ενότητας προσεγγίζει το Απόλυτο των φαινομένων, όχι όμως και τον κόσμο των νοουμένων. Από την άλλη πλευρά των ορθολογιστών, υπολογίζεται πώς το Απόλυτο των φαινομένων είναι ένα πράγμα καθαυτό που άμεσα επιδρά πάνω στο πεδίο των φαινομένων.

Όλες οι Αντινομίες καταπιάνονται με τις λεγόμενες κοσμολογικές ιδέες, διότι ασχολούνται με την ιδέα του κόσμου στην ολότητα του ως φαινόμενο, αλλά και ως πράγμα καθαυτό. Δηλαδή, έχουν ως βάση τα εμπειρικά δεδομένα και καταλήγουν στα αντικείμενα εν γένει. Για τον Kant, «από την άποψη ότι οι ιδέες αυτές, είναι, εκτός των άλλων, στο σύνολό τους υπερβατικές και, μολονότι, βέβαια, δεν υπερβαίνουν, ως προς το είδος, το αντικείμενο, δηλ. τα φαινόμενα, αλλά έχουν να κάνουν αποκλειστικά με τον αισθητό κόσμο (όχι με τα Νοούμενα), τη σύνθεση ωστόσο την ωθούν μέχρι ενός βαθμού, που υπερβαίνει κάθε δυνατή εμπειρία».¹²¹

Υπάρχουν τέσσερις Αντινομίες του καθαρού λόγου, σύμφωνα με την κατασκευή που έχει κάνει ο Kant, τις οποίες διακρίνει σε δύο τάξεις (κατηγορίες). Οι δύο πρώτες που αφορούν τις διαδικασίες σύνθεσης και διαίρεσης του κόσμου, τις ονομάζει Μαθηματικές και τις ταυτίζει με την έννοια του κόσμου. Οι δύο τελευταίες,

---

¹²⁰ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 116

¹²¹ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 117-118

οι οποίες αφορούν τις αιτίες γένεσης και του μεταβλητού εν τω φαινομένω, αποκαλούνται δυναμικές και εξισώνονται με την έννοια της φύσης.

Σύμφωνα με τον Kant, «έχουμε δύο εκφράσεις: κόσμος και φύση, οι οποίες μερικές φορές συγχέονται. Η πρώτη σημαίνει το μαθηματικόν όλο όλων των φαινομένων και την ολότητα της συνθέσεώς των σε μέγεθος όσο και σε μικρότητα, δηλαδή τόσο στην προοδευτική πορεία της διά συνθέσεως όσο και διά μερισμού (διαίρέσεως). Αλλά ο ίδιος αυτός κόσμος ονομάζεται φύση, καθ' όσον αυτός θεωρείται ως ένα δυναμικόν όλο και δεν αποβλέπει κανείς στη συνάθροιση εν χώρω ή εν χρόνω, για να τον πραγματώσει ως ένα μέγεθος, αλλά στην ενότητα εν τη υπάρξει των φαινομένων. Στην περίπτωση, λοιπόν, αυτή ο όρος γι' αυτό που συμβαίνει, ονομάζεται η αιτία, και η απόλυτη αιτιότης της αιτίας εν τω φαινομένω η ελευθερία, ενώ, αντίθετα, η υποκείμενη σε όρους ονομάζεται υπό την στενότερη της έννοια φυσική αιτία. Το υποκείμενο σε όρους, στην ύπαρξη εν γένει ονομάζεται τυχαίο και το Απόλυτο αναγκαίο. Η απόλυτη αναγκαιότης των φαινομένων μπορεί να ονομασθεί φυσική αναγκαιότης».¹²²

Στα Προλεγόμενα, ο Kant αναφέρει ότι «στη μαθηματική τάξη το λάθος της προϋπόθεσης συνίσταται στο ότι παριστάνεται κάτι αντιφατικό (δηλαδή παριστάνεται το φαινόμενο ως πράγμα καθαυτό) ως συμβιβάσιμο με μία έννοια. Αλλά στη δεύτερη τάξη των αντινομιών, δηλαδή στη δυναμική τάξη, το λάθος της προϋπόθεσης συνίσταται στο ότι παριστάνεται ως αντιφατικό κάτι που είναι συμβιβάσιμο. Επομένως, ενώ στην πρώτη περίπτωση και οι δύο αντιτιθέμενοι ισχυρισμοί ήταν λαθεμένοι, εδώ και οι δύο ισχυρισμοί, που από σκέτη παρερμηνεία θεωρήθηκαν αντίθετοι, μπορούν να είναι αληθινοί. Η μαθηματική σύνδεση προϋποθέτει αναγκαία την ομοιογένεια των συνδεδεμένων στοιχείων (μέσα στην έννοια του μεγέθους). Η δυναμική σύνδεση δεν την απαιτεί κατά κανένα τρόπο. Αν πρόκειται για το μέγεθος των εκτεταμένων όντων, όλα τα μέρη οφείλουν να είναι ομοιογενή μεταξύ τους και προς το όλο. Ενώ στη σύνδεση αιτίας αποτελέσματος μπορεί βέβαια να βρεθεί και ομοιογένεια, αλλά αυτή δεν είναι αναγκαία, και τουλάχιστον η έννοια της αιτιότητας (μέσω της οποίας εγκαθιδρύεται από κάτι ένα άλλο όν εντελώς διαφορετικό από αυτό) δεν την απαιτεί».¹²³

---

¹²² Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 117

¹²³ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 150-151

Σύμφωνα με την ερμηνεία του Allison, «δεδομένης αυτής της διάκρισης, ακολουθεί ότι οι αντινομίες που δημιουργούνται από αυτά τα δύο είδη της κοσμολογικής ιδέας, υπόκεινται σημαντικά σε διαφορετικές αναλύσεις και λύσεις. Η λύση των δύο πρώτων Μαθηματικών Αντινομιών, οι οποίες αφορούν, αντιστοίχως, το εκτεταμένο μέγεθος του κόσμου (η ηλικία του και το μέγεθός του) και την διαιρετότητα της ύλης (που καταλαμβάνει χώρο), καταλήγει στο να αποδεικνύει ότι και η θέση και η Αντίθεση μαζί είναι λαθεμένες, αφού βασίζονται πάνω σε μία βαθύτερη και αντιφατική με τον εαυτό της έννοια του αισθητού κόσμου ως ένα όλο υφιστάμενο καθαυτό. Αντίστροφα, αφού οι Δυναμικές Αντινομίες, οι οποίες έχουν να κάνουν με την σύνθεση ετερογενών στοιχείων, δεν στηρίζονται πάνω σε μία τέτοια αντιφατική έννοια, αφήνουν χώρο για μία πιθανότητα ότι και οι δύο πλευρές μπορούν να είναι ορθές: η θέση με το να επιβεβαιώνει την αναγκαιότητα μίας μη-υποκείμενης συνθήκης των φαινομένων που βρίσκεται έξω από τις παραστάσεις, η Αντίθεση με το να απορρίπτει οτιδήποτε μη-υποκείμενο ενδέχεται να εντοπιστεί εντός του κβαντικού κόσμου». ¹²⁴

Κατά τον Strawson, «στη περίπτωση των Μαθηματικών Αντινομιών, υπάρχουν έγκυρα (ισχυρά) επιχειρήματα που εμφανίζονται να έχουν αυτό τον χαρακτήρα, δηλαδή της αντιφατικότητας, και παρουσιάζονται ότι αποτελούν μία πλάγια (έμμεση) απόδειξη της θεωρίας του Υπερβατολογικού Ιδεαλισμού (ότι δηλ. ο χώρος και ο χρόνος είναι απλά μορφές της αισθητικότητας μας και ότι όλα τα πράγματα στον χώρο και στον χρόνο είναι απλές παραστάσεις)...Στην περίπτωση των Μαθηματικών Αντινομιών ήταν απίθανο να επικαλεσθούμε το καθαρό νοητικό έδαφος των παραστάσεων ως μία πιθανή πηγή ικανοποίησης των απαιτήσεων του Λόγου. Όταν αντιμετωπίζουμε ερωτήματα του μεγέθους, της έκτασης στον χρόνο και στον χώρο, το μη-υποκείμενο, αν εντοπιστεί οπουδήποτε, πρέπει να βρεθεί μέσα στην σφαίρα του αισθητού, μέσα στον χώρο και στον χρόνο. Αλλά, όταν ερχόμαστε αντιμέτωποι με την επαρκή ή αναγκαία συνθήκη της μεταβολής μέσα στον αισθητό κόσμο, ο Kant προτείνει μία ύπαρξη, η οποία δεν εξαρτάται από καμία άσχετη αναγκαία συνθήκη-μία αιτία που δρα ελεύθερα-που ίσως υφίσταται έξω από την σφαίρα του αισθητού από μόνη της. Τιοιουτοτρόπως, η απαίτηση για το μη-υποκείμενο, η οποία αποτυπώνεται στη θέση των δυναμικών αντινομιών, δεν είναι

---

¹²⁴ K. T. I. Allison, 2004, σ. 365

τουλάχιστον ασύμβατη με την επιμονή της αντίθεσης πάνω σε έναν εξ' ολοκλήρου εξαρτώμενο χαρακτήρα όλων αυτών που ανήκουν στο πεδίο του αισθητού».¹²⁵

Στην ερμηνεία του Guyer, «αφού ο Kant ισχυρίζεται κατηγορηματικά ότι η έμμεση απόδειξη του Υπερβατολογικού Ιδεαλισμού παράγεται μόνο από τις Μαθηματικές Αντινομίες, ίσως θα ήταν πιο ασφαλές να αφήσουμε προς το παρόν το ζήτημα της πλάγιας απόδειξης του Υπερβατολογικού Ιδεαλισμού. Όμως, αφού η διαδικασία (επεξεργασία) του Kant στην τρίτη και τέταρτη αντινομία, παρέχει περισσότερα στοιχεία της τάσης του μέσα σ' αυτά τα επιχειρήματα, να συνάγει οντολογία άμεσα μέσα από την επιστημολογία, κάποιο είδος ερμηνείας ή ανάλυσης επ' αυτού του θέματος βρίσκεται εν τάξει».¹²⁶

Όντως, είναι γεγονός πως ο ίδιος ο Kant αναθεωρώντας την σημασία του Υπερβατολογικού Ιδεαλισμού στις δυναμικές Αντινομίες, τείνει να αναπαράγει το οντολογικό πρόβλημα μέσα από το επιστημολογικό, αν και η επιστημολογία περιορίζεται στο κεφάλαιο της Υπερβατολογικής Αναλυτικής, όπου προσδιορίζει τον ρόλο του Λόγου εν σχέση προς την εμπειρία. Σε αντίθεση με τις μαθηματικές αντινομίες στις οποίες ο Υπερβατολογικός Ιδεαλισμός παίρνει σάρκα και οστά ως το έμμεσο επιχείρημα για την επίλυση τους, καθώς στο πεδίο των παραστάσεων, η ολότητα δεν μπορεί ποτέ να μας δοθεί, διότι η εμπειρία μας δεν μπορεί ποτέ να την φθάσει και οι έννοιες του χώρου και του χρόνου αποτελούν απλά μορφές της εξωτερικής εποπτείας, στις δυναμικές, το επιχείρημα του ιδεαλισμού φαίνεται να αποκτάει κάποια οντολογική διάσταση. Αυτό συμβαίνει, επειδή σ' αυτή την περίπτωση και οι δύο πλευρές της κοσμολογικής διαμάχης καταλήγουν να είναι ορθές, για τον λόγο ότι στη μία το αντικείμενο ανήκει στον κόσμο των φαινομένων, ενώ στην άλλη ανήκει στον κόσμο των νοουμένων. Με αυτό τον τρόπο, ο Kant πιθανόν αποδίδει ρεαλισμό ή φαινομενική πραγματικότητα σε αντικείμενα που δεν βρίσκονται μέσα στην εμπειρία.

Ο ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΟΣ ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ

¹²⁵ T. B. S. P. F. STRAWSON, 1993, σ. 211-212

¹²⁶ K. C. K. GUYER, 2003, σ. 411

Ο Kant, τόσο στο κεφάλαιο της Υπερβατολογικής Αναλυτικής όσο και στο κεφάλαιο της Υπερβατολογικής Διαλεκτικής, επιχειρεί να επαναπροσδιορίσει τις επιστημολογικές αρχές του εμπειρισμού και του ορθολογισμού, καθιστώντας τις θεμιτές στο ζήτημα της γνωσιολογίας, αφ' ενός μέσα από τον συνδυασμό τους, αφ' ετέρου μέσα από την καθιέρωση του Υπερβατολογικού Ιδεαλισμού ως μέσο μίας κατά κάποιον τρόπο μεταφυσικής συμπληρωματικής γνώσεως προς το εμπειρικό.

Το λάθος που εντόπισε και στις δύο πλευρές ήταν το γεγονός ότι μεταβίβαζαν τον ρεαλισμό και την πραγματικότητα των εμπειρικών αντικειμένων προς το καθαρά Υπερβατολογικό, δηλ. το πράγμα καθαυτό, δημιουργώντας μία σύγχυση μεταξύ τους. Γι' αυτό τον λόγο, αντιτάσσει προς τον Υπερβατολογικό Ρεαλισμό τον Υπερβατολογικό Ιδεαλισμό ως το κλειδί για την λύση της κοσμολογικής Διαλεκτικής.

Το επιχείρημα του Ιδεαλισμού, σύμφωνα με τον Kant έχει ως εξής: «κάθε τι που εποπτεύεται στον χώρο ή τον χρόνο, κατά συνέπεια όλα τα αντικείμενα μίας δυνατής για μας εμπειρίας, δεν είναι τίποτε άλλο από φαινόμενα, δηλ. απλές παραστάσεις, οι οποίες, έτσι όπως παριστάνονται, ως όντα εκτεταμένα ή ως σειρές μεταβολών, δεν έχουν έξω από τις σκέψεις μας, καμιάν καθαυτό θεμελιωμένη ύπαρξη. Αυτή τη διαδικασία την ονομάζω Υπερβατικόν Ιδεαλισμό». ¹²⁷

Σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα, το οποίο ισχύει για όλες τις Αντινομίες, εννοείται πώς κάθε πράγμα, έννοια ή ιδέα που βρίσκεται έξω από τον κόσμο και υπερβαίνει την εμπειρία, δεν μπορεί να έχει ύπαρξη ή πραγματική εμπειρική υπόσταση. Βέβαια, εντός όλου αυτού εξαιρείται η πρόοδος της ανθρώπινης εμπειρίας, η οποία αποτελεί την εμπειρική έκταση των παραστάσεων μας.

Στη Κ-Κ-Λ. ο Kant αναφέρει ότι «τα αντικείμενα, κατά ταύτα, της εμπειρίας, δεν είναι ποτέ αυτά καθαυτά, αλλά μονάχα δεδομένα στην εμπειρία και έξω από αυτήν δεν υπάρχουν καθόλου. Ότι μπορούν να υπάρχουν κάτοικοι στη σελήνη, μολονότι ποτέ κανένας άνθρωπος δεν τους έχει αντιληφθεί, πρέπει ασφαλώς να ομολογηθεί, αλλά αυτό σημαίνει τούτο: ότι εμείς στη δυνατή πρόοδο της εμπειρίας θα μπορούσαμε να τους συναντήσουμε, γιατί πραγματικό είναι κάθε τι που διατελεί σε

---

¹²⁷ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 183

συνάφεια (συνοχή) με μίαν κατ' αίσθηση αντίληψη σύμφωνα με νόμους της εμπειρικής προόδου (πορείας)». ¹²⁸

Εμείς, σε αυτό που δεν μπορούμε να έχουμε πρόσβαση, σύμφωνα με τον Kant, είναι η αρχή γένεσης και μεταβολής, η οποία οδήγησε στη διαμόρφωση των αιτιών (όρων), ώστε να υπάρχουν άνθρωποι στον Άρη, στη σελήνη και τα λοιπά. Στην ουσία αυτή η αρχή προσιδιάζει στα πράγματα εν γένει.

Στις Μαθηματικές Αντινομίες γνωρίζουμε, κατά τον Kant, ότι ο χώρος και ο χρόνος για παράδειγμα, εκτός από το ότι αποτελούν μορφές (προϋποθέσεις) της εποπτείας μας, προσδιορίζουν συνάμα τα φαινόμενα αλλά και την πρόοδο της εμπειρίας μας, η οποία, όσο και αν προχωράει μέσω της αναγωγής (είτε αυτό λέγεται regressus, είτε progressus), δεν μπορεί ποτέ να ολοκληρωθεί και να φθάσει στο άπειρο ή στο πεπερασμένο. Δηλαδή, δεν μπορούμε ποτέ να γνωρίσουμε ποια είναι η αιτία που καθόρισε, κατά τον ένα ή άλλο τρόπο, το σύμπαν σε άπειρο ή πεπερασμένο. Πρόκειται καθαρά για ένα πράγμα καθαυτό στο οποίο δεν θα έχουμε ποτέ πρόσβαση (προσέγγιση), όπως γίνεται στα φαινόμενα. Για τον Kant, άρα, εμπειρικά τουλάχιστον και οι δύο θέσεις είναι λανθασμένες.

Όμως, μέσω του Ιδεαλισμού παρέχεται μία πλάγια απόδειξη και της θέσης και της Αντίθεσης. Σε ιδεαλιστικό επίπεδο μπορούμε να πιθανολογούμε ότι ο κόσμος είναι και άπειρος και πεπερασμένος, γιατί συγχρόνως δεν θα υπάρχει κάτι εμπειρικό που να αντιστοιχεί και να το ακυρώνει ή να το επιβεβαιώνει. Δηλαδή, και στις δύο περιπτώσεις οι προτάσεις είναι ορθές.

Η ίδια απόδειξη ισχύει και στις Δυναμικές Αντινομίες, μόνο που εδώ, η ετερογένεια των όρων τις καθιστά συμβιβάσιμες κατά κάποιον τρόπο, σε αντίθεση με την ομοιογένεια που χαρακτηρίζει τις Μαθηματικές. Η θέση αφορά την αιτία των φαινομένων, ενώ η Αντίθεση το σύνολο των αιτιών που προσδιορίζεται και δρα μέσα στα φαινόμενα. Το πρώτο αντιστοιχεί στα καθαρά ενεργήματα του Λόγου (νου) και το δεύτερο ανήκει στο εμπειρικό πεδίο. Συνεπώς, σύμφωνα με τον Kant, και οι δύο πλευρές μπορούν να συμβαδίζουν. Ο Υπερβατολογικός Ιδεαλισμός μας δίνει την δυνατότητα να ορίσουμε μία σαφή διάκριση ανάμεσα στην αιτία (συνθήκη, αρχή) ως έννοια (κατηγορία) στην καθαρή της μορφή και στην ολότητα των αιτιών που

---

¹²⁸ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 185

επιδρούν, εφαρμόζονται πάνω στα φαινόμενα και τα προσδιορίζουν στο σύνολο τους, με λίγα λόγια στην αιτία ως φαινόμενο.

Κατά τον Kant, «η μη αισθητή αιτία αυτών των παραστάσεων μας είναι καθ' ολοκληρίαν άγνωστη και αυτή δεν μπορούμε, ως εκ τούτου, να την εποπτεύσουμε ως αντικείμενο. Γιατί ένα τέτοιου είδους αντικείμενο θα έπρεπε αναγκαστικά να μην παριστάνεται ούτε στον χώρο, ούτε στον χρόνο, όροι, χωρίς τους οποίους δεν μπορούμε να νοούμε καμμία απολύτως εποπτεία. Ωστόσο μπορούμε να ονομάζουμε την καθαρή νοητή αιτία των φαινόμενων καθόλου, το υπερβατικό αντικείμενο».¹²⁹

Επίσης, «τα φαινόμενα όμως δεν είναι, σύμφωνα με αυτό, καθ' εαυτά δεδομένα, αλλά μονάχα μέσα σ' αυτή την εμπειρία, γιατί αυτά αποτελούν απλές παραστάσεις, οι οποίες μόνον ως κατ' αίσθηση αντιλήψεις σημαίνουν ένα πραγματικό αντικείμενο... Έτσι μπορεί κανείς να πει: ότι τα πραγματικά όντα του παρωχημένου χρόνου είναι δεδομένα στο υπερβατικό αντικείμενο της εμπειρίας... και ότι αυτό είναι δεδομένο αυτό καθ' εαυτό πριν από κάθε εμπειρία».¹³⁰

Όταν όμως, αναφερόμαστε σε μία κατάσταση εμπειρικής προόδου, ο Kant διασαφηνίζει ότι τα εμπειρικά αντικείμενα που βρίσκονταν σε έναν παρωχημένο χρόνο και σε έναν δυνατό χώρο πριν από την δική μας εμπειρία, είναι σίγουρο πώς συνιστούν και αυτά απλώς παραστάσεις μέσα σε μία διαδικασία εμπειρικής αναγωγής.

«Το ότι όμως λέει κανείς, πως αυτά υπάρχουν πριν από κάθε δική μου εμπειρία, σημαίνει μόνον ότι πρέπει να απαντούν στο μέρος της εμπειρίας, προς το οποίο είμαι πρωτίστως υποχρεωμένος, ξεκινώντας από την κατ' αίσθηση αντίληψη, να προχωρήσω. Η αιτία των εμπειρικών όρων αυτής της προόδου (προσβάσεως)... είναι υπερβατική και σε μένα, ως εκ τούτου, αναγκαστικώς άγνωστη. Αλλά δεν έχουμε, οσαύτως, να κάνουμε με την αιτία αυτή, αλλά με τον κανόνα μόνον της προόδου της εμπειρίας, εις την οποία μου δίδονται τα αντικείμενα, δηλ. φαινόμενα».¹³¹

Ο Kant διευκρινίζει ότι ο ρεαλιστής σε αντίθεση με τον ιδεαλιστή διατυπώνει λάθος κρίσεις όσον αφορά τους προσδιορισμούς και τα συμπεράσματα που απορρέουν από τον υποθετικό συλλογισμό της τυπικής λογικής, συγχύζοντας έτσι τα αντικείμενα εν

¹²⁹ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 187

¹³⁰ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 187

¹³¹ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 188

γένει με τα εμπειρικά αντικείμενα. Για τον Kant, το να μεταβαίνεις από το ένα πεδίο στο άλλο είναι τελείως αθέμιτο, επειδή καταλήγεις πολλές φορές σε ανύπαρκτα οντολογικά συμπεράσματα. Για αυτόν τον λόγο, ο ίδιος καθιερώνει την Αναλυτική ως τον συνδυασμό εμπειρίας και λόγου για την παραγωγή ασφαλών και έγκυρων αποτελεσμάτων και την Διαλεκτική ως την οριοθέτηση και διάκριση του λόγου σε σχέση με την εμπειρία, κάτι με το οποίο λειτουργεί ο ιδεαλιστής.

Στη Κ-Κ-Λ αναφέρεται ότι «ο ρεαλιστής στην υπερβατική σημασία του όρου, κατασκευάζει από αυτές τις τροποποιήσεις της αισθητικότητας μας πράγματα καθαυτά υφιστάμενα και μετατρέπει ως εκ τούτου απλές παραστάσεις σε πράγματα αυτά καθαυτά...Ο υπερβατικός μας ιδεαλισμός, αντίθετα, δέχεται ότι τα αντικείμενα εξωτερικής εποπτείας, έτσι ακριβώς όπως αυτά εποπτεύονται στον χώρο, είναι και πραγματικά επίσης, και όλες οι μεταβολές στον χρόνο είναι έτσι όπως τις παριστά η εσωτερική αίσθηση...και ακόμα και αυτή η εσωτερική και αισθητή εποπτεία του πνεύματος μας (ως ενός αντικειμένου της συνειδήσεως), ο προσδιορισμός του οποίου παρίσταται διά της διαδοχής διάφορων καταστάσεων μέσα στον χρόνο, δεν είναι επίσης το αυτούσιο (καθαυτό)...Η ύπαρξη αυτού του εσωτερικού φαινόμενου, ως ενός καθαυτού υπάρχοντος πράγματος, δεν μπορεί να γίνει δεκτή, γιατί ο όρος της είναι ο χρόνος, ο οποίος δεν μπορεί να είναι κανένας προσδιορισμός οποιουδήποτε πράγματος αυτό καθ' εαυτό».¹³²

Για παράδειγμα, ο εμπειριστής ρεαλιστής προσπαθώντας να ορίσει μέσα από ειδικούς προσδιορισμούς την έννοια της αιτιότητας, θεωρεί πώς όλα είναι φύση, πράγμα το οποίο αποτελεί ταυτόχρονα κάτι που παρατηρείται στην εμπειρία. Όμως, ακούσια ο ίδιος επεκτείνει το εμπειρικό προς ένα υπερβατολογικό αντικείμενο, διότι η πληρότητα όλου αυτού που ονομάζεται φύση είναι συγχρόνως και ένα πράγμα καθαυτό, με αποτέλεσμα να αποδίδει την ίδια πραγματικότητα που απέδιδε και στα εμπειρικά αντικείμενα.

Το ίδιο συμβαίνει και στους ορθολογιστές ρεαλιστές, οι οποίοι καθιστούν ως πραγματικό έναν πλήρη όρο των φαινομένων, όπως είναι η έννοια της ελευθερίας, ενώ παράλληλα τον εφαρμόζουν μέσα σε αυτά. Το να κρίνεις πάνω σε δεδομένα και να κάνεις υποθετικούς συλλογισμούς, αναζητώντας την πληρότητα των όρων τους, δεν θεωρείται από τον Kant ως κάτι ασύμβατο και αντιφατικό. Η Αντινομία και η

---

¹³² Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 184-185

αντίφαση έγκειται στην σύγχυση που επικρατεί μεταξύ του πράγματος καθαυτό και του εμπειρικού δεδομένου, διότι δεν είναι δυνατόν να ταυτίζεις κάτι που βρίσκεται έξω από τον χρόνο με κάτι που υπάρχει μέσα στον χρόνο, δηλαδή την βασική μορφή εποπτείας και συγκρότησης των φαινομένων. Αυτό βέβαια, συμβαίνει, όταν λαμβάνεις μονόπλευρα την ολότητα των όρων, είτε γίνεται από τους εμπειριστές είτε από τους ορθολογιστές.

Εν συντομία, ο Υπερβατολογικός Ιδεαλισμός σε αντίθεση με τον Υπερβατολογικό Ρεαλισμό δεν παράγει τα πράγματα μονοδιάστατα, ειδικά όταν συνδυάζεται με τον εμπειρικό ρεαλισμό, αλλά και ταυτόχρονα διαχωρίζεται από αυτόν. Για τον Kant, ο υποθετικός συλλογισμός λειτουργεί ορθά, είναι ορθός, βάσει των κανόνων της τυπικής λογικής. Όμως, δεν μπορείς να ειδικεύεις μία γενική έννοια, απόρροια του Καθαρού Λόγου. Δηλαδή, δεν μπορείς να μετατρέπεις σε μία υποκατηγορία, μία κατηγορία καθόλου. Αυτό λαμβάνει χώρα όταν το ανεπίλυτο επιστημολογικό πρόβλημα μονοπωλεί την έννοια της αιτιότητας στο πεδίο των φαινομένων. Για παράδειγμα, κανείς δεν είναι σε θέση να θεωρεί και να πιστοποιεί ότι όλες οι μεμονωμένες αιτίες των φαινομένων είναι μόνο φύση ή μόνο ελευθερία.

Αντιθέτως, μία υποκατηγορία μπορεί να εμπρικλείεται σε μία κατηγορία καθολική, καθώς είναι γνωστό πώς υποδιαιρείται. Το λάθος στο οποίο περιπίπτει τόσο ο εμπειριστής όσο και ο ορθολογιστής είναι ότι αποδίδει την αλήθεια της σειράς των όρων, δηλαδή το πράγμα καθαυτό, στην αλήθεια ενός εμπειρικά δεδομένου όρου και τείνουν να αποφανθούν για αυτό με σιγουριά μέσα από ειδικούς προσδιορισμούς (ιδέες), στηριζόμενοι αποκλειστικά στον δογματισμό. Γενικά, εντάσσουν όλη την σειρά των όρων σε ένα δεδομένο όρο, αν και αυτό θα έπρεπε να μας ζητηθεί ως πρόβλημα.

Το ερώτημα που τίθεται από τον Υπερβατολογικό Ιδεαλισμό του Kant, δεν αφορά την αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα στους ειδικούς προσδιορισμούς, είτε αυτό είναι φύση είτε ελευθερία, αλλά αφορά την αντίφαση που υπόκειται στην ταύτιση ανάμεσα στην καθολικότητα και στους εμπειρικούς όρους.

Ο ρόλος του ιδεαλισμού προς την εμπειρική γνώση είναι καθαρά επικουρικός, ενώ δεν πρέπει να θεωρείται ολωσδιόλου έκταση της εμπειρικής χρήσης του λόγου προς την καθαρή του μορφή. Στα Προλεγόμενα αναφέρεται το εξής: «Αν τα αντικείμενα του αισθητού κόσμου εκλαμβάνονταν ως πράγματα καθ' εαυτά και οι παραπάνω

αναφερόμενοι φυσικοί νόμοι εκλαμβάνονταν ως νόμοι των πραγμάτων ιδωμένων καθ' εαυτά, η αντίφαση θα ήταν αναπόφευκτη. Όμοια, εάν το υποκείμενο της ελευθερίας, όπως και τα άλλα αντικείμενα, παριστάνονταν ως σκέτο φαινόμενο, η αντίφαση θα ήταν επίσης αναπόφευκτη, γιατί θα παρεχόταν συνάμα κατάφαση και άρνηση στο ίδιο πράγμα για το ίδιο αντικείμενο στην ίδια σημασία». ¹³³

Κατά τον Gardner, «ο Υπερβατολογικός ρεαλισμός ισχυρίζεται ότι η ανθρώπινη γνώση μπορεί να λογοδοτήσει για τον εαυτό της, και κατά αυτόν τον τρόπο γνωρίζει την πραγματικότητα: θεωρεί πως οι θεμελιώδεις συνθήκες της ανθρώπινης γνώσης ταυτίζονται με τα συστατικά της πραγματικότητας, και ότι δεν υπάρχει τίποτε αναγκαίο για την αντίληψη που να μην μπορεί από μόνο του να αναγνωριστεί....Αντίθετα, ο Υπερβατολογικός Ιδεαλισμός, ισχυρίζεται ότι η αντίληψη υπόκειται σε συνθήκες που δεν μπορούν από μόνες τους να αναγνωριστούν με την ίδια αίσθηση στην οποία τα αντικείμενα αναγνωρίζονται, και έτσι η ανθρώπινη γνώση μπορεί να λογοδοτήσει για τον εαυτό της, μόνο με το να αναφέρεται έξω από την σφαίρα της». ¹³⁴

Σύμφωνα με το δόγμα του Υπερβατολογικού Ιδεαλισμού, εμπειρικά τουλάχιστον είμαστε δεσμευμένοι, Υπερβατολογικά όμως όχι, διότι ούτως ή άλλως τα εμπειρικά αντικείμενα δεν υφίστανται έξω από τις σκέψεις μας ως υποστάσεις αλλά μόνο ως ουσίες, καθ' όσον συνιστούν τα άγνωστα προς εμάς Υπερβατολογικά αντικείμενα. Αυτό σημαίνει πως η υπόσταση ως έννοια, για τον Kant, είναι συνυφασμένη με κάτι το υπαρκτό, το πραγματικό, ενώ η κατηγορία της ουσίας ταυτίζεται με την καθολικότητα των πραγμάτων, αν και ενυπάρχει μέσα στον κόσμο των φαινομένων ως υπόσταση.

Κατά την ερμηνεία του Strawson, «το ερώτημα, αν τα σώματα υπάρχουν ανεξάρτητα από τις αντιλήψεις μας πρέπει συγχρόνως να συνδυάζεται με το ερώτημα, αν τα σώματα προκαλούν τις αντιλήψεις μας για αυτά. Από την άποψη αυτού του σχήματος στο οποίο παίρνουμε εμπειρική θέση, η απάντηση πρέπει να είναι θετική. Ερευνούμε εμπειρικά τους φυσικούς και φυσιολογικούς μηχανισμούς αυτής της αιτιότητας. Αλλά από την πλευρά του κριτικού σχήματος, η απάντηση πρέπει να

---

¹³³ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 151

¹³⁴ K. C. P. R, Gardner, 1999, σ. 304

αντιστοιχεί στο εξής: ότι τα σώματα δεν είναι τίποτα έξω από τις αντιλήψεις μας και ότι η αληθινή αιτία αυτού είναι το άγνωστο Υπερβατολογικό αντικείμενο». ¹³⁵

ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΜΑΧΗΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΤΟΥ

Κανείς δεν έχει την δυνατότητα, για τον Kant, να απορρίψει ή να ανατρέψει τους κανόνες λειτουργίας του Λόγου. Διά μέσου του υποθετικού συλλογισμού, πάνω στον οποίο στηρίζεται όλη η διαμάχη της Αντινομίας, ικανοποιείται η ανάγκη του λόγου να επεκτείνει τις κατηγορίες προς το Απόλυτο.

Σύμφωνα με την Κριτική, «ολόκληρη η Αντινομία του καθαρού λόγου βασίζεται στο διαλεκτικό επιχείρημα: Εάν είναι δεδομένο το υποκείμενο σε όρους, τότε είναι επίσης δεδομένη ολόκληρη η σειρά πάντων των όρων αυτού.....Διά του συλλογισμού αυτού του λόγου, η προκείμενη του οποίου φαίνεται τόσο φυσική και προφανής, εισάγονται, τώρα, ανάλογα με την διαφορότητα των όρων (στη σύνθεση των φαινομένων), καθ' όσον αυτοί αποτελούν μία σειρά, εξ' ίσου τόσες κοσμολογικές ιδέες, οι οποίες απαιτούν την απόλυτη ολότητα των σειρών αυτών και μ' αυτό ακριβώς μεταθέτουν τον λόγο αναπόφευκτα σ' αντιμαχία με τον ίδιο τον εαυτό του». ¹³⁶

Το να υπάγεις έναν εμπειρικά δεδομένο όρο στην πληρότητα των όρων, τότε αφήνεις ανοιχτό το ενδεχόμενο, η σύνθεση των φαινομένων, να προσδιορίζεται κατά τον ένα ή άλλο τρόπο. Αυτό γίνεται με βάση τον Υπερβατολογικό Ιδεαλισμό. Δηλαδή, ο ιδεαλιστής υπάγει κάτι ειδικό σε κάτι γενικό, κάνοντας ταυτόχρονα την διάκριση ανάμεσα στο εμπειρικό και στο εν γένει αντικείμενο. Το ειδικό είναι δεδομένο, γιατί είναι εφαρμόσιμο πάνω στην εμπειρία. Το γενικό δεν είναι δεδομένο, γιατί συνιστά μία καθολικά εν γένει έννοια.

Αντίθετα, ο Υπερβατολογικός ρεαλισμός κάνει την αντίστροφη κίνηση, υπάγοντας την ολότητα των όρων σε έναν δεδομένο όρο, καθώς μόνο αν το υποκείμενο σε όρους είναι δεδομένο, τότε όλη η σειρά των όρων είναι εξίσου δεδομένη. Κατά την Υπερβατολογική Αναλυτική, όταν διατυπώσεις την κρίση ότι 'όλοι οι άνθρωποι είναι

¹³⁵ T. B. S, P. F STRAWSON, 1993, σ. 260

¹³⁶ K. K. A. KANT, 1985, Β', σ. 189

σπονδυλωτά', βάσει των κανόνων της διανοίας, αυτό εφάπτεται της εμπειρικής εγκυρότητας, διότι κατόπιν συλλογισμού, αυτό το γενικό συμπέρασμα συνάγεται από εμπειρικά εφαρμοσμένα αντικείμενα. Στην Υπερβατολογική Διαλεκτική όμως, ο λόγος βοηθάει το υποκείμενο εν γένει να κρίνει πάνω στα ίδια τα προϊόντα του, δηλαδή, κρίνει υποθετικά πάνω σε καθολικά πράγματα, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Αντινομίας.

Στην Αναλυτική μπορούμε να δούμε ότι, εφαρμόζοντας τις κατηγορίες που είναι a priori δεδομένες, πάνω στα εμπειρικά αντικείμενα, κρίνεις υποθετικά για την έννοια της αιτιότητας, αλλά η κρίση σου αντιστοιχεί σε αυτά. Στη Διαλεκτική, επειδή ο λόγος επιτάσσει την ανάγκη για επέκταση της γνώσης, υπερβαίνει την εμπειρία και κρίνοντας υποθετικά, στην ουσία κρίνεις για τα πράγματα εν γένει, όμως δεν υπάρχει κάτι το αισθητό που να επικυρώνει αυτή την γνώση. Έτσι, αυτό ενέχει τον κίνδυνο να επικρατεί ένα είδος εξίσωσης και σύγχυσης ανάμεσα στα πράγματα καθαυτά και στα κατ' αίσθηση αντικείμενα.

Κατά τον Allison, «έχουμε επίσης κατανοήσει γιατί ο Kant ισχυρίζεται ότι ο υποθετικός συλλογισμός, στον οποίο αυτό σχηματίζει την μείζονα πρόταση και η οποία υπογραμμίζει όλη την αντινομιακή διαμάχη, διαπράττει την πλάνη μίας εξίσωσης». ¹³⁷ Επίσης, «ο Kant θα πρότεινε ακόμα ότι ο Υπερβατολογικός Ιδεαλισμός παρέχει μία νέα οπτική σε αυτή την κατάσταση, σύμφωνα με την οποία η διαμάχη ανάμεσα στους δύο αντιτιθέμενους ισχυρισμούς, οι οποίοι από την πλευρά του Υπερβατολογικού Ρεαλισμού φαίνονται μη συμβιβάσιμοι, μπορούν να ιδωθούν ως απλά φαινομενικοί, επειδή προκύπτουν από αυτή την παραίσθηση». ¹³⁸

Ο Kant διατείνεται «ότι, όταν είναι δεδομένο το υπαγόμενο σε όρους, μ' αυτό ακριβώς μας είναι ως πρόβλημα δεδομένη μία αναγωγή στη σειρά όλων των όρων για το ίδιο... Η πρόταση, άρα, αυτή είναι αναλυτική και αίρεται πάνω από κάθε φόβο μίας υπερβατικής κριτικής». ¹³⁹

Για τον Kant, λοιπόν, πρέπει να γίνει μία σαφής διάκριση ανάμεσα στο υποκείμενο σε όρους που είναι δεδομένο και στους όρους του που προηγούνται, οι οποίοι μας δίδονται ως 'ζήτημα προς αναζήτηση', δηλαδή ως πρόβλημα. Δικαίως, αυτή η

---

¹³⁷ K. T. I. Allison, 2004, σ. 384

¹³⁸ K. T. I. Allison, 2004, σ. 385

¹³⁹ K. K. A. KANT, 1985, Β', σ. 189-190

διαδικασία αποκαλείται αναλυτική, διότι κανένας όρος για οποιοδήποτε εμπειρικό αντικείμενο δεν θεωρείται δεδομένος χωρίς έναν άλλο επαρκή όρο που συντελεί μέσα σε μία χωροχρονική διαδοχή, καθώς συνδέονται μεταξύ τους τοιουτοτρόπως. Αυτό λαμβάνει χώρα, όταν εννοούμε το υποκείμενο σε όρους ως φαινόμενο ή ως παράσταση μέσα στις μορφές της εποπτείας μας που είναι ο χώρος και ο χρόνος.

«Γιατί τα φαινόμενα στην ίδια την πρόσληψή τους δεν είναι τίποτε άλλο από μίαν εμπειρική σύνθεση (στον χώρο και τον χρόνο) και είναι, άρα, μόνο μέσα σ' αυτήν (τη σύνθεση) δεδομένα». ¹⁴⁰ Όταν όμως, αναζητούμε το Απόλυτο των όρων ενός υποκείμενου, τότε εννοούμε το ίδιο ως πράγμα καθαυτό, παρά το γεγονός ότι είναι δεδομένο, ενώ όλη η σειρά των όρων του ως πρόβλημα δεδομένη. Δηλαδή, «όταν τόσο το υποκείμενο σε όρους, όσο και ο όρος του, είναι πράγματα αυτά καθ' εαυτά, τότε, όταν το πρώτο είναι δεδομένο, όχι μόνον η αναγωγή προς το δεύτερο είναι ως πρόβλημα δεδομένη, αλλά τούτο είναι ήδη μ' αυτό πραγματικά συνδεδεμένο». ¹⁴¹

Για τον Allison, «το θέμα της αναζήτησης των όρων για κάθε υποκείμενο σε όρους απορρέει από την λογική αυταπάτη που προστάζει ο ίδιος ο λόγος». ¹⁴² Στην Υπερβατολογική Αναλυτική, μπορούμε να δούμε ότι σε μία υποθετική κρίση υπάρχει μία σχέση ανάμεσα στον λόγο και στην συνέπεια ενός πράγματος. Κατά τον Hartnack, για παράδειγμα, «σε μία κρίση 'αν υπάρχει αστραπή, τότε θα υπάρξει και κεραυνός', αυτό που διατυπώνεται είναι ότι ο κεραυνός θα είναι η συνέπεια του όρου ότι υπάρχει αστραπή». ¹⁴³

Όμως, στην Υπερβατολογική Διαλεκτική, επικρατεί το εξής παράδοξο: ο λόγος αρχικά, στον υποθετικό συλλογισμό, λαμβάνει το υποκείμενο σε όρους που είναι ο 'κεραυνός', στην υπερβατολογική του σημασία, αν και είναι δεδομένο, κάτω από την ανάγκη εύρεσης της ολότητας των όρων του. Στη συνέχεια το υποβάλλει ή το εφαρμόζει πάνω σε απλά φαινόμενα, μεταφέροντας έτσι τον ρεαλισμό του φαινομένου στο πράγμα καθαυτό. Αυτό αποτελεί την «φυσική αυταπάτη του κοινού λόγου». ¹⁴⁴

---

¹⁴⁰ K. K. A. KANT, 1985, Β', σ. 191

¹⁴¹ K. K. A. KANT, 1985, Β', σ. 190

¹⁴² K. T. I. Allison, 2004, σ. 385

¹⁴³ K. T. K, Hartnack, 2001, σ. 34

¹⁴⁴ K. K. A. KANT, 1985, Β', σ. 191

Όπως αναφέρει ο Kant στη Κ-Κ-Λ. «η σύνθεση του υποκειμένου σε όρους με τον όρο του και η σειρά των τελευταίων (στη μείζονα προκειμένη) δεν συνεπαγόταν κανέναν απολύτως περιορισμό διά του χρόνου και καμμίαν έννοια διαδοχής. Απεναντίας, η εμπειρική σύνθεση και η σειρά των όρων στο φαινόμενο (που είναι υπαγμένη στην ελάσσονα προκειμένη) είναι κατ' ανάγκην διαδοχικές και μονάχα μέσα στον χρόνο η μία μετά την άλλη δεδομένες».¹⁴⁵

Ο υποθετικός συλλογισμός της Υπερβατολογικής Διαλεκτικής αποτελεί την διατύπωση των αρχών του λόγου, οι οποίες είναι η συνέχεια των κανόνων της διανοίας, σύμφωνα με την Κριτική του Καθαρού Λόγου. Ο λόγος υπερβαίνει την εμπειρία πάνω στην ανάγκη του να αναζητήσει την πληρότητα των φαινομένων, όταν στην μείζονα πρόταση θέτει το υποκείμενο σε όρους έξω από κάθε χρονικό προσδιορισμό, ενώ στην ελάσσονα το εντοπίζει μέσα στην χρονική αλληλουχία. Γίνεται μετάβαση από το ένα πεδίο στο άλλο και αυτό δεν είναι θεμιτό, διότι η ολότητα των όρων που ζητείται δεν μπορεί ποτέ να ολοκληρωθεί μέσα στην εμπειρία, καθώς επίσης δεν μπορούμε να την συναντήσουμε και έξω από αυτήν.

Πρόκειται για την λεγόμενη αυταπάτη του καθαρού λόγου που πηγάζει μέσα από τις αρχές του λόγου, όπου η απόλυτη ολότητα της συνθέσεως δεν μπορεί να προϋποτίθεται κατά αυτόν τον τρόπο. Βέβαια, οι κοσμολογικές ιδέες παράγονται από την νόηση και κατατάσσονται στο σύστημα των κατηγοριών, ενώ ο λόγος απελευθερώνει από τα όρια μίας πιθανής εμπειρίας την ίδια την διάνοια. Αυτό σημαίνει, για τον Kant, ότι ο λόγος αυτός καθ' εαυτόν προσδιορίζει την Μεταφυσική εν γένει και την καθιστά δυνατή, χωρίς όμως να προσδίδει εγκυρότητα στη γνώση, όσον αφορά τα καθαρά προϊόντα του.

Ο υποθετικός συλλογισμός ή αλλιώς το διαλεκτικό επιχείρημα είναι αναπόφευκτο, άρα αποδεκτό σύμφωνα με τις αρχές λειτουργίας του λόγου. Αθέμιτη ορίζεται από τον Kant η διαδικασία εφαρμογής του εξ' επιστημολογικής απόψεως. Ο δογματισμός επέρχεται, διότι τόσο ο εμπειριστής όσο και ο ορθολογιστής ταυτίζει την ίδια στιγμή, μέσα από τον υποθετικό συλλογισμό, το φαινόμενο με το πράγμα καθαυτό, προσδιορίζοντας το κατά ένα συγκεκριμένο τρόπο. Επίσης μεταφέρει το δεδομένο περιεχόμενο του φαινομένου στο καθολικό αντικείμενο. Όμως, η βάση όλου αυτού βρίσκεται είτε στις αρχές του εμπειρισμού είτε στις αρχές του καθαρού λόγου.

---

¹⁴⁵ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 192

Η Αντινομία ούσα το αποτέλεσμα αυτής της αυταπάτης του λόγου, αποτελεί στην ουσία την μονόπλευρη διαχείριση των αρχών του λόγου από τις αντίστοιχες επιστημολογικές αρχές του εμπειρισμού και του ορθολογισμού. Ασφαλώς, ο Kant ισχυρίζεται ότι η Αντινομία βασίζεται πάνω σε αυτή την ταύτιση μεταξύ ενός αισθητού αντικειμένου και ενός υπέρ-αισθητού, πράγμα το οποίο διαπραγματεύεται το διαλεκτικό επιχείρημα, όμως για τον ίδιο, το επιστημολογικό πρόβλημα καθιστά μονομερώς αυτή την εξίσωση μέσα από την χρήση των κοσμολογικών ιδεών, δηλαδή τα καθαρά προϊόντα του Λόγου.

Σύμφωνα με την Michelle Grier, «αυτό συμβαίνει ακριβώς, διότι η ιδέα και των δύο πλευρών εμφανίζεται να αναφέρεται σε ένα αισθητό αντικείμενο και αυτό συνεπάγεται την σκέψη ότι το αντικείμενο μας δίδεται ήδη στην ολότητα του, δηλαδή δημιουργεί αυτές τις αντιτιθέμενες θέσεις των επιχειρημάτων». ¹⁴⁶

Επίσης, «υπάρχουν, για τον Kant, πολλά προβλήματα εν σχέσει προς αυτό τον συλλογισμό, ένα από τα οποία είναι ότι επιβάλλει την αυταπάτη μίας εξίσωσης. Θέτοντας το απλά, ο Kant υποστηρίζει ότι υφίσταται μία εξίσωση στην χρήση του όρου 'υποκείμενο'. Ενώ η μείζων πρόταση αναπτύσσει τον όρο υπερβατολογικά, η ελάσσων πρόταση παραπέμπει σε αντικείμενα, ειδικά κάτω από τους αισθητούς όρους της γνώσης.....έχουμε ήδη παρατηρήσει ότι ο Kant λαμβάνει τον υποθετικό συλλογισμό να είναι ένα αναπόφευκτο προϊόν του λόγου μας. Αντί να απορρίψει την μείζονα πρόταση, ο Kant ασκεί κριτική στην μη ορθή (κατάλληλη) χρήση του ως μία αρχή της υλιστικής γνώσης. Συγκεκριμένα, στις Αντινομίες, το πρόβλημα επικεντρώνεται πάνω στην διαλεκτική προσπάθεια να παράγουμε γνώση για τις παραστάσεις (αντικείμενα της εμπειρίας) από την υπερβατολογική και απατηλή αρχή του λόγου». ¹⁴⁷

Ο Kant στη K-K-Λ. ασκεί κριτική πάνω στην πηγή της γνώσης, οριοθετώντας τον λόγο με την εμπειρία. Στην Υπερβατολογική Αναλυτική διασαφηνίζει το γεγονός ότι η γνώση της εξωτερικής πραγματικότητας εκπηγάει μέσα από τον συνδυασμό λόγου (νόησης) και εμπειρίας. Όμως, στην Υπερβατολογική Διαλεκτική τονίζει πώς η γνώση εκ λόγου και η γνώση εν τω φαινομένω διαφοροποιείται. Το ίδιο συμβαίνει και με τα αντικείμενα. Ένα υπερβατολογικό αντικείμενο στην καθαρότητα του δεν

¹⁴⁶ Companion to Kant, Graham Bird, Michelle Grier, 2006, σ. 199

¹⁴⁷ Companion to Kant, Graham Bird, Michelle Grier, 2006, σ. 198

μπορεί να έχει την ίδια μορφή ή υπόσταση με ένα αισθητό αντικείμενο, δηλαδή δεν μπορούν να είναι το ίδιο. Επομένως, κάποιος διατελεί σφάλμα όταν εξισώνει τα πράγματα καθαυτά με τα φαινόμενα. Όταν γίνεται αυτή η εξίσωση διά μέσου του διαλεκτικού επιχειρήματος, δεν σημαίνει πως η γνώση μας ολοκληρώνεται, αλλά παραμένει ελλιπής, διότι η γνώση στη Διαλεκτική του Kant παράγεται διά του Λόγου αποκλειστικά και δεν πρέπει να θεωρείται επέκταση της Νόησης.

Ένα τέτοιο σφάλμα διαπράττει και ο Υπερβατολογικός ρεαλιστής, ο οποίος μετατρέπει το πράγμα καθαυτό σε παράσταση (μέσα στον χρόνο και τον χώρο) και το φαινόμενο σε πράγμα καθαυτό. Σύμφωνα με τον Allison, «συνεπώς ο Υπερβατολογικός Ιδεαλισμός όχι μόνο επιτρέπει αλλά απαιτεί ακριβώς αυτό που ο Υπερβατολογικός Ρεαλισμός φαίνεται ότι αναγκάζεται να αρνηθεί, δηλαδή μία εξ' αρχών διάκριση ανάμεσα στην συνθήκη που μας δίδεται και στην αναζήτηση της, απλά θέτοντας το ως πρόβλημα δεδομένο».¹⁴⁸

Για τον Kant ισχύει πως και οι δύο επιστημολογικές αρχές ανάλυσης είναι ανυπέρβλητες. Αυτό που αμφισβητεί είναι ο τρόπος διαχείρισης του λόγου από τις δύο πλευρές. Δηλαδή, η εφαρμογή των κανόνων της τυπικής λογικής στην υπερβατολογική τους σημασία, με αποτέλεσμα να επικρατεί αυτή η σύγχυση ανάμεσα στα εν γένει πράγματα και στα φαινόμενα.

Ο Δογματισμός καθίσταται φυσική συνέπεια όλης αυτής της κατάστασης, καθώς οι εμπειριστές και οι ορθολογιστές μεταχειρίζονται τον λόγο, στηριζόμενοι στην αποκλειστικότητα των αρχών τους. Με λίγα λόγια, οι εμπειριστές: επέκταση των εμπειρικών όρων προς το όλον. Οι ορθολογιστές: εφαρμογή του όλου προς τα φαινόμενα.

Ο Kant δεν στηρίζεται στην αποκλειστικότητα καμίας πλευράς. Άλλωστε, στην Υπερβατολογική Αναλυτική έχει αναδείξει την σημασία του συνδυασμού νόησης και εμπειρίας προκειμένου να παραχθεί ασφαλής και έγκυρη γνώση, θεμελιώνοντας έτσι στην επιστήμη αυτό το προνόμιο. Αυτό σημαίνει πως ο ρόλος της επιστήμης έγκειται στην λύση πρακτικών, αισθητών, φυσικών ζητημάτων και όχι άγνωστων μεταφυσικών. Αντίθετα, στην Υπερβατολογική Διαλεκτική οριοθετεί και περιορίζει τις εμπειρικές αρχές στη διαδικασία αναζήτησης του Απόλυτου, ενώ συγχρόνως

---

¹⁴⁸ K. T. I. Allison, 2004, σ. 386

επιδεικνύει τον βοηθητικό, συμπληρωματικό ρόλο του Λόγου προς τις έννοιες της διανοίας και την επιστημονική γνώση μέσα από την απομόνωση των καθαρών προϊόντων του που είναι οι ιδέες.

Αυτού του είδους η απομόνωση μας βοηθάει να αντιληφθούμε ότι δεν υπάρχει κάτι το αντιφατικό στα αντικείμενα εν γένει. Η αντίφαση υπόκειται στη μετάβαση από το πεδίο των ιδεών στο πεδίο των φαινομένων. Για τον Kant, αν εκλάβουμε τις Αντινομίες ως πράγματα καθαυτά, τότε έχουμε να κάνουμε με δύο διαμετρικά αντίθετες έννοιες. Αν όμως γίνει το αντίστροφο, τότε έχουμε Διαλεκτική. Δηλαδή, έχουμε σύνθεση εννοιών και επομένως καμία θέση δεν ισχύει.

Σύμφωνα με την Κριτική, «εάν δηλ. ο κόσμος θα έπρεπε να μην είναι καθόλου ως ένα πράγμα καθαυτό δεδομένος, κατά συνέπεια επίσης ούτε ως άπειρος, ούτε ως πεπερασμένος κατά το μέγεθός του. Ας μου επιτρέψει κανείς να μπορώ να ονομάσω την αντίθεση αυτού του είδους διαλεκτική, εκείνη όμως της αντιφάσεως αναλυτική εναντιότητα. Από δύο διαλεκτικά αντιτιθέμενες αναμεταξύ τους κρίσεις μπορούν, άρα, και οι δύο να είναι ψευδείς, γιατί η μία δεν αντιφάσκει απλώς προς την άλλη, αλλά λέγει κάτι περισσότερο απ' αυτό που είναι αναγκαίο για την αντίφαση».¹⁴⁹

Στη περίπτωση των Μαθηματικών Αντινομιών λόγω της ομοιογένειας που προσιδιάζει σε αυτές, παρατηρούμε ότι έχουμε Διαλεκτική στο πεδίο των φαινομένων, καθώς οι ίδιες εντάσσονται σε αυτό, δηλαδή υπέρβαση των αντιθέτων, συναίρεση και τελική σύνθεση. Αν αντιθέτως, συλλάβουμε τις παραστάσεις ως πράγματα καθαυτά, τότε έχουμε μία Αναλυτική αντίθεση, κατά λέξη του Kant. Το ίδιο ισχύει και στις δυναμικές Αντινομίες, μόνο που εδώ η ετερογένεια στην αλληλουχία των αιτιών αναιρεί κατά κάποιον τρόπο μία κατάσταση Διαλεκτικής στο εύρος των φαινομένων. Ο Kant υποστηρίζει ότι ο ένας όρος μπορεί να ιδωθεί ως φαινόμενο καθαρά και ο άλλος ως πράγμα καθαυτό. Υπάρχει πιθανότητα να υπάρξει μία σύνθεση των όρων στα φαινόμενα, αλλά αυτό δεν είναι απαραίτητο.

Στα Προλεγόμενα ο Kant προτείνει πώς, «αν η φυσική αναγκαιότητα αναφέρεται μόνο στα φαινόμενα και η ελευθερία μόνο στα πράγματα καθαυτά, δεν προκύπτει

---

¹⁴⁹ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 195

καμία αντίφαση, αν υποθέσουμε ή παραδεχτούμε και τα δύο αυτά είδη αιτιότητας, όσο δύσκολο ή αδύνατο και αν είναι να γίνει κατανοητή».¹⁵⁰

Εν συντομία, η ανάγκη που επιτάσσει ο Λόγος για την εύρεση των όρων ενός φαινομένου μέσα από μία αέναη αναγωγή κατά την ρυθμιστική του αρχή στο πεδίο της γνωσιοθεωρίας, θεωρείται κάτι το αποδεκτό και εντελώς φυσιολογικό. Το παράλογο εντοπίζεται, όταν προσπαθεί κανείς να προσαρμόσει μονόπλευρα το επιστημολογικό πρόβλημα στους κανόνες λειτουργίας του Λόγου και να το εφαρμόσει στα φαινόμενα μονοδιάστατα μέσα από αντιτιθέμενους ειδικούς προσδιορισμούς, όπως συμβαίνει στις Αντινομίες.

Δηλαδή, κατά την διαδικασία εφαρμογής των κανόνων της νόησης στην υπερβατολογική τους μορφή, υλοποιούνται συγχρόνως οι αντίστοιχες επιστημολογικές αρχές και μόνο τότε διαπλέκονται τα πράγματα. Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με την θεωρία του Kant, γνωρίζουμε ότι η Γενική Λογική κάνει χρήση των κανόνων της Τυπικής Λογικής σε δύο μορφές. Η πρώτη αφορά την εμπειρική διαχείριση των εννοιών, ενώ η δεύτερη την υπερβατολογική παραγωγή των ιδεών, δηλαδή οι κατηγορίες στην καθαρή τους μορφή.

Στη προκειμένη περίπτωση της Αντινομίας μας απασχολεί ο υποθετικός συλλογισμός, ο οποίος επιφέρει το διαλεκτικό επιχείρημα, όπου και οι εμπειριστές και οι ορθολογιστές ανασκευάζουν την κατηγορία της αιτιότητας βάσει των δικών τους αρχών ανάλυσης, στηριζόμενοι στην αποκλειστικότητα τους. Για τους ίδιους, ο λόγος δεν διαχωρίζεται από την διάνοια σε όρια, αρχές και λειτουργία, όπως επικρατεί αντίστοιχα στη θεωρία του Kant, και η έννοια της αιτιότητας, είτε είναι εμμενής είτε είναι υπερβατολογική, παραμένει ένα και το αυτό, ενώ συνάμα ο εμπειρικός ρεαλισμός κινδυνεύει να μετατραπεί σε Υπερβατολογικό Ρεαλισμό.

Η ΣΚΕΠΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

Η σκεπτική μέθοδος που επικαλείται ο Kant προκειμένου να επιλύσει το ζήτημα της Αντινομίας, δεν πρέπει επ' ουδενί να παρερμηνευτεί ως σκεπτικισμός, δηλαδή ως

---

¹⁵⁰ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 152

μέσο αναίρεσης, αμφισβήτησης και απόρριψης κάθε είδους γνωστικής διαδικασίας ή πηγή γνώσης. Κατά τον ίδιο, «η μέθοδος αυτή είναι εντελώς διαφορετική από τον σκεπτικισμό, τη βασική δηλ. αρχή μίας έντεχνης και επιστημονικής άγνοιας, η οποία υποσκάπτει τα θεμέλια κάθε γνώσεως, για να μην της αφήσει, όσο γίνεται, πουθενά καμμιάν αξιοπιστία και βεβαιότητα να υπολείπεται».¹⁵¹

Η μέθοδος αυτή αποκαλείται σκεπτική, διότι στόχος της είναι να επανεξετάσει την βάση της Αντινομίας, η οποία δομείται κατά την διαδικασία εφαρμογής των νόμων του Λόγου. Η χρήση αυτής της μεθόδου βοηθά (συμβάλει) στο να απομονώσει κανείς τις αρχές του Λόγου από τις επιστημολογικές αρχές και να τις επανεντάξει στον χώρο της Μεταφυσικής σε σχέση με το πεδίο των φαινομένων. Για τον Kant, μέσα σ' αυτή την διαμάχη των ισχυρισμών, η σκεπτική μέθοδος καθιστά το επιστημολογικό πρόβλημα ως μεθοδολογικό και η πηγή της γνώσης ανευρίσκεται μέσα σε έναν συμβιβασμό αρχών.

Στην Κ-Κ-Λ, η σκεπτική μέθοδος «είναι ιδιάζουσα (προσφυής) ουσιαστικά μόνο στην Υπερβατική Φιλοσοφία και μπορεί ίσως σε κάθε άλλο πεδίο ερευνών, όχι όμως σ' αυτό να θεωρηθεί μη αναγκαία. Στα Μαθηματικά η χρήση της θα ήταν αταίριαστη, αφού σ' αυτά δεν είναι δυνατόν καθόλου να κρύπτονται και να καθίστανται αόρατοι ψευδείς ισχυρισμοί, δεδομένου ότι οι αποδείξεις πρέπει πάντοτε να προχωρούν με βάση το νήμα της καθαρής εποπτείας, και μάλιστα διά μέσου μίας εναργούς πάντοτε συνθέσεως».¹⁵²

Κυριολεκτικά, μέσα από τον Υπερβατολογικό Ιδεαλισμό ως μεθοδολογικό μέσο διάκρισης των αμιγώς καθαρών ενεργημάτων από τα φαινομενικά, καθώς και μέσα από έναν σκεπτικό τρόπο αναπαράστασης όλων αυτών, ο Kant επαναδιαπραγματεύεται τον ρόλο του Λόγου και στο πεδίο της Φυσικής αλλά και στο πεδίο της Μεταφυσικής. Δηλαδή, οριοθετεί και χειραφετεί την επιστήμη από την Μεταφυσική. Σκοπός του είναι να μάθουμε μέχρι που φθάνουν και ποιες είναι οι δυνατότητες της επιστήμης στη γνώση. Η επιστήμη οφείλει να περιορίζεται μόνο στον συνδυασμό εμπειρίας και λόγου, όπου η εμπειρία δίδει το υλικό και η νόηση το μορφοποιεί ή το συγκροτεί. Όμως, ο Λόγος, επειδή από μόνος του αποτελεί την ενότητα της γνώσης που υπερβαίνει την εμπειρία αλλά και της αντικειμενικής

---

¹⁵¹ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 121

¹⁵² Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 121-122

εξωτερικής πραγματικότητας, στην ουσία καθιστά τον συμπληρωματικό αλλά όχι αναγκαίο (απαραίτητο) ρόλο της Μεταφυσικής σε όλη αυτή την γνωστική διαδικασία.

Αν ο Kant απέρριπτε ολωσδιόλου την Μεταφυσική ως πεδίο γνώσης, τότε είναι σίγουρο πώς θα παρέκαμπε τον ορθολογισμό, υποστηρίζοντας θερμά τον εμπειρισμό. Δυστυχώς, όμως για τον Kant, όλη η Αντινομία εδράζεται σε αυτή την διαμάχη μεταξύ εμπειρίας και Λόγου για την αποκλειστικότητα στο προνόμιο της γνώσης. Ο ίδιος ασκεί κριτική στον τρόπο με τον οποίο η επιστημολογία μονοπωλεί το μεθοδολογικό πρόβλημα διαχωρισμού του Λόγου από την εμπειρία, χωρίς στην πραγματικότητα, να είναι σε θέση να το επιλύσει.

Για τον Kant, η Μεταφυσική δεν μπορεί να διαγραφεί ή να αφαιρεθεί από την φιλοσοφική σκέψη, διότι περιλαμβάνει την έννοια της καθολικότητας και της ολοκλήρωσης, ενώ το πεδίο της αισθητικότητας που είναι η εμπειρία, την έννοια της μερικότητας. Ωστόσο, πρέπει να παραμένουν διακριτά σε λειτουργία ή δυνατότητες ως προς την παραγωγή γνώσης. Άλλωστε, ο Λόγος διαιρείται σε έννοιες (νόηση) και ιδέες (λόγος).

Σύμφωνα με την ρυθμιστική αρχή του λόγου στο πεδίο της γνωσιοθεωρίας και τους κανόνες της συλλογιστικής πορείας κατά την τυπική λογική, ο λόγος πάνω στη διαδικασία εύρεσης του Απόλυτου δεν ικανοποιείται ποτέ σε μία παντελώς τελική αρχή ή σε ένα τελικό αίτιο. Ο ένας όρος ακολουθεί τον άλλο χωρίς ολοκλήρωση. Για τον Kant, η οποιαδήποτε κοσμολογική ιδέα, η οποία απευθύνεται στον καθαρό λόγο και επιφέρει την Αντινομία, καθώς συνιστά την Απόλυτη αιτία, δεν προσαρμόζεται εύκολα στην εμπειρική αναγωγή. Αν και η Αντινομία είναι αποτέλεσμα μίας επιστημολογικής και Υπερβατολογικής εφαρμογής των αρχών της νοήσεως, οι ιδέες του λόγου που συγκροτούν τον κόσμο στην ολότητα του, δεν βρίσκουν καμία ανταπόκριση στις εμπειρικές έννοιες και συνεπώς δεν ισχύουν ως πραγματικές, δηλαδή, δεν παραπέμπουν σε κανένα αντικείμενο. Ο Kant κάνοντας σκεπτική εξέταση όλου του ζητήματος, διατυπώνει σαφώς αυτή την διάκριση.

Στην Κ-Κ-Λ, «η ιδέα του κόσμου είναι για την εμπειρική αναγωγή, κατά συνέπεια για κάθε δυνατή έννοια της νοήσεως, είτε πάρα πολύ μεγάλη, είτε επίσης πάρα πολύ μικρή γι' αυτή την ίδια.....Δυνατή εμπειρία είναι αυτό που μπορεί μόνο να δώσει

πραγματικότητα στις έννοιες μας, χωρίς αυτό κάθε έννοια είναι μόνον ιδέα, χωρίς αλήθεια και αναφορά προς ένα αντικείμενο».¹⁵³

Για να λυθεί όμως αυτή η παρεξήγηση, θα λέγαμε πώς ο Kant δεν διαγράφει εντελώς την Μεταφυσική ως ανύπαρκτο πεδίο γνώσης. Αυτό στο οποίο προβαίνει είναι η διαφοροποίηση ανάμεσα στα προϊόντα της που είναι οι ιδέες και στις εμπειρικά εφαρμοσμένες έννοιες της νοήσεως. Συγκεκριμένα, οι ιδέες παρέχουν γνώση και αποτελούν γνωσιοθεωρητικά μέσα, αλλά δεν μπορούν ποτέ να επαληθευτούν εμπειρικά, όπως και αντίστροφα, η εμπειρία δεν είναι σε θέση ποτέ να φθάσει το παντελώς Απόλυτο. Για τον ίδιο, οι ιδέες συνιστούν το έπακρο και την απόλυτη πληρότητα του Λόγου σε αρχές, κανόνες και λειτουργία, όμως δεν πρέπει και δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπίζονται με αληθοφάνεια και ρεαλισμό. Η Μεταφυσική συμπληρώνει σε γνώση το πεδίο της εμπειρίας, αλλά μόνο θεωρητικά και ιδεαλιστικά.

ΟΙ ΛΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΝΟΜΙΩΝ

Η ΛΥΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ:

Στην Κ.Κ.Λ, ο Kant αναφέρει ότι «η λύση της κοσμολογικής ιδέας της ολότητας της συνθέσεως των φαινομένων σε ένα κοσμικόν όλο»¹⁵⁴, σύμφωνα πάντα με την εμπειρική βάση, δυνατότητα ή τους εμπειρικούς όρους, έγκειται στο εξής επιχείρημα: «Αν, στην αναγωγή προς το απόλυτο μέγεθος του κοσμικού όλου (ως προς τον χρόνο και τον χώρο), αυτό το ουδέποτε περικλεισμένο σε όρια ανιέναι (άνοδος) μπορεί να ονομασθεί μία αναγωγή επ' άπειρον, ή μία μονάχα ακαθόριστα (αόριστα) συνεχισμένη αναγωγή (in indefinitum).....Αυτός ο κανών όμως δεν λέγει τίποτε περισσότερο ει μη ότι, όσο μακριά και αν μπορούμε να έχουμε φθάσει στη σειρά των εμπειρικών όρων, δεν οφείλουμε πουθενά να δεχώμεθα ένα απόλυτο όριο, αλλά να υποτάσσουμε κάθε φαινόμενο, ως υποκείμενο σε όρους, σε ένα άλλο όρο του, πράγμα που είναι ο regressus in indefinitum, ο οποίος, επειδή δεν προσδιορίζει

---

¹⁵³ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 182

¹⁵⁴ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 206

κανένα μέγεθος εν τω αντικειμένω, πρέπει με αρκετή σαφήνεια να διακρίνεται από το regressus in infinitum». ¹⁵⁵

Κατά συνέπεια, ο Kant δεν εξαλείφει εντελώς την διαδικασία της εμπειρικής αναγωγής, όπου ο ένας όρος ακολουθεί τον άλλο, καθώς αποτελεί το φυσικό αποτέλεσμα των αρχών του Λόγου που έχει ως βάση την εμπειρική γνώση και την υπερβαίνει επ' αόριστον, επιτάσσοντας την ανάγκη να την ολοκληρώσει. Αυτό που θέτει υπό αμφισβήτηση ο Kant είναι ο άμεσος προσδιορισμός του υπερβατολογικού αντικειμένου του μεγέθους του κόσμου κατά τον ένα ή άλλο τρόπο, δηλαδή είτε ως άπειρο είτε ως πεπερασμένο, διότι φαίνεται ότι παράδοξα έχει ολοκληρώσει την εμπειρική αναγωγή και προσδίδει εμπειρική εγκυρότητα στα πράγματα εν γένει που προϋπάρχουν της εμπειρίας. Άλλωστε, για τον Kant, οι ιδέες αυτές είναι αντιφατικές μεταξύ τους, επειδή εφαρμόζονται πάνω στα φαινόμενα ως σαν να ήταν φαινόμενα κατά την καθορισμένη εμπειρική αναγωγή.

Βέβαια, θα μπορούσαν να είναι μόνο ενάντιες, αν υφίσταντο ξέχωρα από κάθε εμπειρία, αλλά για τον λόγο ότι ο χώρος και ο χρόνος είναι από μόνες τους δύο έννοιες που συνθέτουν την εμπειρία και συμβάλλουν στην προϋπόθεση της, θεωρείται αδύνατο να προσδιοριστεί το μέγεθός τους υπερβατολογικά και εμπειρικά, αφού οι ίδιες είναι οι μορφές της εμπειρίας. Επίσης, η έννοια του μεγέθους έξω από τον αισθητικό κόσμο θεωρείται αδύνατη.

Σύμφωνα με την Κριτική, «δεν μπορώ, κατά ταύτα, να είπω: ότι ο κόσμος ως προς τον παρωχημένο χρόνο, ή ως προς τον χώρο είναι άπειρος. Γιατί τέτοιου είδους έννοια για το μέγεθος, ως μίας δεδομένης απειρίας, είναι, εμπειρικά, κατά συνέπεια και εν αναφορά επίσης προς τον κόσμο, ως αντικειμένου των αισθήσεων, καθ' ολοκληρίαν αδύνατη.....ούτε επίσης θα πω: ότι η αναγωγή είναι πεπερασμένη, γιατί το απόλυτο πέρασ (όριο) είναι ωσαύτως, εμπειρικά, αδύνατο». ¹⁵⁶

Ο Kant ως λύση προτείνει ότι «πάσα αρχή είναι στον χρόνο και παν όριο του εκτεταμένου είναι στον χώρο. Χώρος και χρόνος όμως είναι μόνο μέσα στον αισθητό κόσμο. Κατά συνέπεια μόνον φαινόμενα στον κόσμο είναι περιορισμένα κατά τρόπον εξαρτώμενο από όρους, ο κόσμος ό ίδιος όμως δεν είναι πεπερασμένος, ούτε κατά τρόπον εξαρτώμενο από όρους, ούτε κατά τρόπον απόλυτο (μη υποκείμενο σε

¹⁵⁵ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 206-207-208

¹⁵⁶ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 208

όρους). Δεδομένου ότι ο κόσμος δεν μπορεί να δίδεται ολόκληρος, και ούτε και η ίδια η σειρά των όρων για ένα δεδομένο που υπόκειται σε όρους, μπορεί να δίδεται, ως κοσμική σειρά, ολόκληρη, η έννοια του μεγέθους του κόσμου είναι μόνο διά της αναγωγής και όχι πριν απ' αυτήν μέσα σε μία συλλογική εποπτεία δεδομένη». ¹⁵⁷

Η εμπειρική αναγωγή, η οποία στηρίζεται στη ρυθμιστική αρχή του Λόγου, έχει ως βάση τα εμπειρικά δεδομένα αλλά κατά το *regressus* δεν θεωρείται επιτρεπτό να σταματάει σε μία απόλυτη αρχή, σε ένα απόλυτο όριο. Άρα, σε γενικές γραμμές, δεν είναι σε θέση να αποδώσει κάτι ορισμένο και συγκεκριμένο, παρά μόνο κάτι ακαθόριστο σε ένα ευρύ φάσμα πιθανοτήτων ως προς την έννοια του μεγέθους στην πρώτη Αντινομία. Δηλαδή, ο εμπειρικός κόσμος δεν μπορεί να είναι συνυφασμένος με την ύπαρξη ενός απόλυτου ορίου, αλλά ούτε και ενός απόλυτα άπειρου μεγέθους. Επίσης, κάθε όριο στον χρόνο και στον χώρο μέσα στον κόσμο των παραστάσεων συνιστά την αρχή σύνθεσης ενός φαινομένου, οπότε για τον Kant, κανένα φαινόμενο δεν συγκροτείται από ένα αρχικό νοητό όριο, ειδάλλως θα χανόταν από την σκέψη μας η έννοια της σύνθεσης του πολλαπλού, αλλά και αντίστροφα κάθε όριο αναπαράγει την έννοια της ολοκλήρωσης ενός φαινομένου.

Σύμφωνα με τον Kant, «εκείνη η αναγωγή όμως συνίσταται πάντοτε εις το προσδιορίζειν μόνον του μεγέθους και δεν δίδει επομένως, καμμίαν ωρισμένη έννοια, όπως επίσης και καμμίαν έννοια ενός μεγέθους, που εν αναφορά προς ένα ωρισμένο μέτρο θα ήταν άπειρο, άρα αυτή δεν χωρεί επ' άπειρον (τρόπον τινά ως δεδομένο), αλλά σε αόριστη έκταση, για να δώσει στην εμπειρία ένα μέγεθος, που γίνεται πρωτίστως διά της αναγωγής αυτής πραγματικό». ¹⁵⁸

Κατά την ερμηνεία του Hartnack, «μία απόλυτη αρχή ή ένα απόλυτο όριο δεν μπορεί ποτέ να παρουσιαστεί στην εμπειρία. Βάσει της ρυθμιστικής αρχής του Λόγου δεν υπάρχει τίποτα που να μπορεί να λογισθεί ως το απόλυτο τελικό αίτιο. Κάθε τι εμπειρικό οδηγεί στο ακριβώς επόμενο, όπου η αλληλουχία πιθανών εμπειριών (π. χ. αίσθηση στον χώρο και στον χρόνο) δεν έχουν κανένα τελικό σύνδεσμο... Δεν θα ήμασταν ικανοί να έχουμε χρησιμοποιήσει την ρυθμιστική αρχή αν ο χώρος και ο χρόνος δεν ήταν μορφές αίσθησης, αλλά ήταν πράγματα καθαυτά». ¹⁵⁹

---

¹⁵⁷ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 210

¹⁵⁸ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 210

¹⁵⁹ Κ. Τ. Κ. HARTNACK, 2001, σ. 123-124

Πράγματι, για τον Kant, αυτό σημαίνει πώς, αν ο χώρος και ο χρόνος ήταν καθαρές a priori έννοιες, η ρυθμιστική αρχή δεν θα είχε κανένα λόγο ύπαρξης, καθώς η ίδια έχει να κάνει περισσότερο με την εμπειρική αναγωγή. Από την άλλη πλευρά ο Λόγος καθεαυτός παράγει τα υπερβατολογικά του αντικείμενα, τα αποκαλούμενα πράγματα εν γένει ή τις ιδέες ως γνωσιοθεωρητικά μέσα προσέγγισης της Απόλυτης πραγματικότητας, οι οποίες δεν έχουν αντίστοιχα αποδεικτικά στοιχεία στο πεδίο της εμπειρίας. Διαφορετικά, η εμπειρία δεν θα είναι ποτέ ικανή να δώσει μία απόλυτη αρχή σε όλη αυτή την ατέρμονη ακολουθία όρων της αναγωγής, όπως κάνει ο Λόγος, γι' αυτό και παρουσιάζεται από τον Kant στο κεφάλαιο της Διαλεκτικής, ως κάτι σημαντικό ο υποβοηθητικός ρόλος του στην εκάστοτε διαδικασία. Αν οι παραστάσεις ήσαν πράγματα καθαυτά, η γνώση θα ήταν ίσως το μοναδικό προνόμιο του Λόγου και όχι της εμπειρίας. Όμως, επειδή συμβαίνει το αντίθετο, η εμπειρία μας δεν μπορεί ποτέ να φθάσει ένα απόλυτο νοητό όριο, όπως αποφαίνονται οι ορθολογιστές ή ένα συνολικό άπειρο μέγεθος κατά τους εμπειριστές.

Επίσης, κατά τα ερμηνευτικά σχόλια του ίδιου, «ο κόσμος δεν είναι ούτε πεπερασμένος, ούτε άπειρος. Δεν πρόκειται για ένα άπειρο μέγεθος. Αλλά, μπορούμε να προχωρήσουμε από το ένα σημείο στο άλλο ατελείωτα, πράγμα το οποίο αποτελεί κάτι παραπάνω από το να είναι άπειρο. Καμία ευθεία γραμμή δεν εκτείνεται απείρως, αλλά κάθε ευθεία γραμμή μπορεί να επεκταθεί απείρως».¹⁶⁰

Πάνω σε αυτή την παρατήρηση, η διαφορά κυρίως έγκειται στο ρήμα 'μπορεί', καθώς ενέχει την έννοια του δυνατού σε αντίθεση με την πρώτη περίπτωση, όπου, αν θεωρείς ως δεδομένο το άπειρο μέγεθος του κόσμου, θεωρείς ταυτόχρονα όλα τα χωροχρονικά όρια που εμπειρικλείονται μέσα σ' αυτό το μέγεθος ως δεδομένα και όχι ως πιθανά ή δυνατά, άρα αφαιρείς κάθε έννοια σύνθεσης. Με βάση την εγκυκλοπαίδεια του Stanford, «τα επιχειρήματα της θέσης και της Αντίθεσης είναι απαγωγικά, παραδείγματος χάριν, ότι αυτά συνιστούν αντιτιθέμενες αποδείξεις. Μία αντίθετη απόδειξη καθιερώνει το συμπέρασμα του με το να παρουσιάζει την αδυναμία της αντίθετης πλευράς».¹⁶¹ Εν ολίγοις, ο ένας όρος αναιρεί τον άλλο ή συγχρόνως τον ορίζει, αλλά ως νοούμενο.

---

¹⁶⁰ K. T. K. HARTNACK, 2001, σ. 124

¹⁶¹ Plato. Stanford.edu

Η ΛΥΣΗ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ:

Λαμβάνοντας και πάλι υπ' όψιν την διαδικασία της εμπειρικής αναγωγής και την ρυθμιστική αρχή του Λόγου, η λύση της δεύτερης Αντινομίας για τον Kant, έγκειται στο εξής επιχείρημα: «Η απόλυτη ολότητα της σειράς αυτής θα ήταν ευθύς τότε μόνο δεδομένη, όταν η αναγωγή θα μπορούσε να φθάσει μέχρι σε απλά μέρη, εάν όμως όλα τα μέρη σε μίαν συνεχώς προϊούσα αποσύνθεση είναι με την σειρά τους πάντοτε διαιρετά, τότε η διαίρεση δηλ. η αναγωγή από το υπό όρους προς τους όρους του χωρεί in infinitum.... Η αναγωγή, άρα, δεν επιτρέπεται να ονομάζεται απλώς μία παλινδρόμηση in indefinitum, όπως το επέτρεπε η προηγούμενη μόνον κοσμολογική ιδέα, αφού ώφειλα να προχωρώ από το υπό όρους προς τους όρους του, που ως δεδομένοι έξω από αυτό, δεν ήσαν κατά συνέπεια δ' αυτού συνδεδομένοι ταυτοχρόνως, αλλά προσετίθεντο πρωτίστως στην εμπειρική αναγωγή».¹⁶²

Όντως, είναι γεγονός πως στην πρώτη Αντινομία, το οποιοδήποτε τωρινό χρονικό σημείο θεωρείται ότι είναι δεδομένο σε σχέση με το προηγούμενο ή το επόμενο ως μία αλληλουχία, διαδοχή όρων, αλλά δεν δίδονται ταυτοχρόνως όλοι οι όροι του υπό όρους σε μία συγκεκριμένη εποπτεία, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της ύλης και του διαιρεμένου όλου. Στη πρώτη κοσμολογική ιδέα, οι όροι απλά προστίθενται, αλλά βρίσκονται συγχρόνως δυνατοί έξω από το υποκείμενο σε όρους, ενώ στη δεύτερη, οι όροι λογίζονται ως αθροίσματα μίας ολότητας εποπτικής στην οποία όλοι οι συντιθέμενοι όροι του υποκείμενου σε όρους υφίστανται συνδεδομένοι. Αν όμως, καθετί διαιρετό αποτελείται από άπειρα απλά μέρη, όπως προστάζει η ρυθμιστική αρχή του λόγου, είναι σχεδόν απίθανο να εποπτευθεί ολόκληρη η διαίρεση των όρων.

Συνεπώς, σύμφωνα με την Κριτική, «για ένα τέτοιο όλο, που είναι επ' άπειρον διαιρετό, δεν είναι εν τούτοις με κανέναν τρόπο επιτετραμμένο να πούμε: ότι συνίσταται από απείρως πολλά μέρη. Γιατί μολονότι όλα τα μέρη περιέχονται στην εποπτεία του όλου, μέσα σ' αυτήν ωστόσο δεν περιέχεται ολόκληρη η διαίρεση, η οποία συνίσταται στη συνεχώς προϊούσα μόνον αποσύνθεση, ή στην ίδια την αναγωγή, που καθιστά πρωτίστως τη σειρά πραγματικήν. Επειδή τώρα η αναγωγή αυτή είναι άπειρη, έτσι όλα τα μέλη, προς τα οποία αυτή φθάνει, περιέχονται βέβαια

---

¹⁶² Κ. Κ. Α. ΚΑΝΤ, 1985, Β', σ. 211

μέσα στο δεδομένο όλον ως συναθροίσματα, αλλά όχι ολόκληρη η σειρά της διαιρέσεως, που είναι διαδοχικώς άπειρη και ποτέ ολόκληρη». ¹⁶³

Κατά την ερμηνεία του Hartnack, «τίποτε στην εμπειρία δεν μπορεί να είναι απόλυτα απλό. Επίσης, εδώ η ρυθμιστική αρχή βρίσκεται εν δυνάμει, και πρόκειται για παραβίαση της ίδιας της αρχής αν δούμε οτιδήποτε ως ένα απόλυτο όριο. Αλλά ο ισχυρισμός της Αντίθεσης, ότι καθετί σύνθετο δεν αποτελείται από απλά μέρη, δεν είναι επίσης ορθός, για τον λόγο ότι κανένα σύνθετο πράγμα είναι σε οποιαδήποτε στιγμή διαιρεμένο σε έναν άπειρο αριθμό μελών, αλλά μόνο σε έναν ορισμένο αριθμό. Ένας άπειρος αριθμός δεν είναι καν αριθμός. Μία πίτα είναι, στη θεωρία, απείρως διαιρετή, αλλά σε μία δεδομένη στιγμή διαιρείται σε έναν περιορισμένο αριθμό κομματιών. Δεν έχει νόημα αν πούμε ότι κάτι έχει διαιρεθεί σε έναν άπειρο αριθμό κομματιών». ¹⁶⁴

Εφόσον, για τον Kant, η ολότητα της διαιρετότητας στην ύλη δεν μπορεί ποτέ να ολοκληρωθεί ή να εμποτευθεί κατά την εμπειρική αναγωγή και την ρυθμιστική αρχή του λόγου, είναι γεγονός πως η άπειρη αποσύνθεση, τουλάχιστον ως ιδέα, δεν μπορεί να άρει την έννοια μίας ολοκληρωμένης σύνθεσης. Αν είχαμε άπειρη διαίρεση στην ύλη, η σύνθεση των φαινομένων θα ήταν αδύνατη. Το σώμα ως φαινόμενο εκτείνεται ή συνδέεται στον χώρο και βασίζεται στην διαιρετότητα του, αφού ο ίδιος ο χώρος αποτελεί την δυνατότητα του σώματος ως ένα δεδομένο όλο. Όμως, η άπειρη διαίρεση του χώρου δεν μπορεί να αφαιρέσει κάθε είδους σύνθεσης, όπως επίσης και η ίδια η διαδικασία της σύνθεσης δεν είναι δυνατή χωρίς να νοείται η απειρία της διαίρεσης. Ακόμα, το σώμα ως ουσία, ως υποκείμενο σε όρους μέσα στο φαινόμενο δεν πρέπει να ιδωθεί διακεκριμένο από την συντεταγμένη έκταση του χώρου.

Στην Κ-Κ-Λ, αυτό συμβαίνει, «γιατί μπορεί κανείς εν πάση περιπτώσει να δεχθεί ορθώς ότι η αποσύνθεση στον τελευταίο δεν μπορεί ποτέ να αφανίσει κάθε σύνθεση, αφού τότε μάλιστα κάθε χώρος, θα έπαυε να υπάρχει (πράγμα που είναι αδύνατο)». ¹⁶⁵

Για τον Kant, η διάκριση ύλης και χώρου θεωρείται ανυπόστατη, καθώς και οι δύο έννοιες ενυπάρχουν μέσα στο φαινόμενο και είναι εμμενείς. Αυτό το οποίο διαχωρίζει

---

¹⁶³ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 211

¹⁶⁴ Κ. Τ. Κ. HARTNACK, 2001, σ. 124-125

¹⁶⁵ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 212

με σαφήνεια είναι η άπειρη διαίρεση ως πράγμα καθαυτό, αλλά όχι ως δυνατό (δεδομένο) ή πραγματικό, και το υποδιαιρεμένο όλο εν τω φαινομένω. Η πρώτη περίπτωση είναι συνυφασμένη με την ρυθμιστική αρχή του λόγου που δεν σταματάει σε κανένα όριο και αφορά τον κόσμο των νοουμένων, ενώ η δεύτερη προσεγγίζει κατά κάποιον τρόπο το σημείο όπου φθάνει η ίδια η εμπειρία μας και το προσδιορίζει.

Βάσει της Κριτικής, «η απειρία της διαιρέσεως ενός δεδομένου φαινομένου μέσα στον χώρο βασίζεται πάνω σ' αυτό μονάχα, πάνω στο ότι δι' αυτής είναι δεδομένη απλώς η διαιρετότης, δηλ. ένα καθ' εαυτό απολύτως ακαθόριστο πλήθος μερών, τα ίδια όμως τα μέρη δίδονται και προσδιορίζονται μονάχα διά μέσου της υποδιαιρέσεως, με λίγα λόγια, ότι το όλο δεν είναι ήδη αυτό καθ' εαυτό διηρημένο».

166

Επίσης, «η άπειρη διαίρεση χαρακτηρίζει μονάχα το φαινόμενο ως quantum continuum και είναι από την πλήρωση του χώρου αζεχώριστη, γιατί ακριβώς μέσα σ' αυτήν υπάρχει ο αιτιώδης λόγος (αρχή) της απείρου διαιρετότητας. Ευθύς όμως ως γίνει δεκτό ως quantum discretum, το πλήθος τότε των ενοτήτων μέσα σ' αυτό είναι προσδιορισμένο».¹⁶⁷

Κατά την εγκυκλοπαίδεια του Stanford, η λύση των μαθηματικών Αντινομιών έγκειται στην εξής πρόταση: «ο κόσμος δεν είναι, για τον Kant, ούτε πεπερασμένος, ούτε άπειρος. Η αντίθεση ανάμεσα σ' αυτές τις δύο εναλλακτικές θέσεις είναι απλά Διαλεκτική».¹⁶⁸ Επίσης, όταν αναφερόμαστε στο μέγεθος του κόσμου, δεν μπορούμε να το νοούμε ως ένα πράγμα καθαυτό, καθώς η ίδια η έννοια του μεγέθους χρίζεται ανύπαρκτη έξω από τον κόσμο της εμπειρίας.

ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΕΣ:

Η ΛΥΣΗ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ:

Στη Κ.Κ.Λ, «εν αναφορά προς ό, τι συμβαίνει δύο μόνων ειδών αιτιότητες μπορεί να νοήσει κανείς μέσα του, ή την αιτιότητα σύμφωνα με την φύση, ή την αιτιότητα

---

¹⁶⁶ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 213

¹⁶⁷ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 213

¹⁶⁸ Plato. Stanford.edu

εξ' ελευθερίας». ¹⁶⁹ Δυνάμει της ρυθμιστικής αρχής του λόγου, όπου γίνεται η ανεύρεση των όρων του υποκειμένου σε όρους, αλλά και σύμφωνα με τους νόμους της φυσικής αναγκαιότητας, κατά τους οποίους ο ένας όρος ακολουθεί τον επόμενο, χωρίς να σταματάει σε ένα απόλυτο όριο, η έννοια της αιτιότητας των φαινομένων συνδέεται απαραίτητα με την έννοια του χρόνου, όμως δεν πρέπει να ταυτίζεται με ένα απόλυτο νοητό χρονικό όριο. Αν συνέβαινε αυτό, τότε η γένεση του αποτελέσματος μέσα στον χρόνο δεν θα ήταν δυνατή, καθώς η μετάβαση από το ένα πεδίο στο άλλο είναι ανέφικτη. Για τους εμπειριστές κάθε αιτία σε κάθε χρόνο οφείλει να είναι υπαρκτή, πραγματική ως φαινόμενο.

Συγκεκριμένα, στη Κριτική, «επειδή, τώρα, η αιτιότης των φαινομένων βασίζεται σε όρους του χρόνου, και η προηγούμενη κατάσταση εάν είχε υπάρξει πάντοτε, δεν θα είχε προκαλέσει κανένα αποτέλεσμα, (αποτέλεσμα) που αναφαίνεται για πρώτη ολότελα φορά μέσα στον χρόνο: γι' αυτό η αιτιότης της αιτίας αυτού που συμβαίνει ή γίνεται, έχει επίσης γεννηθεί, και χρειάζεται, σύμφωνα με την θεμελιώδη αρχή της διανοίας, και η ίδια με την σειρά της μίαν αιτία». ¹⁷⁰

Αντιθέτως, για τον Kant, επειδή μέσα στην αλληλουχία των αιτιών που τελεί κάτω από την αρχή της φύσεως και προσδιορίζεται μέσα στον χρόνο, δεν είμαστε σε θέση να αποκαλύψουμε μία απόλυτη ολότητα των όρων ως προς την αιτιότητα της αιτίας, ορίζουμε την ιδέα της ελευθερίας ως την αιτία που ξεκινά από μόνη της μία νέα σειρά αιτιών μέσα στην λειτουργικότητα της φύσης και επιδρά πάνω στα φαινόμενα. Βέβαια, αυτού του είδους την αιτία που υφίσταται ως ανεξάρτητος, απόλυτος όρος, δεν πρέπει να την εξισώνουμε με την πρώτη αρχή του χρόνου, για τον λόγο ότι κάθε χρόνος είναι και η αρχή γενέσεως ενός νέου φαινομένου. Επίσης, είναι σαφές πως η ελευθερία δεν μπορεί να νοηθεί ως αιτία που αρμόζει σε κάτι εμπειρικό, αλλά πρέπει να ιδωθεί ως κάτι καθαρά νοητό που προσδιορίζει τα φαινόμενα και δεν επιδρά πάνω τους ως πράξη. Πρόκειται για ένα πράγμα καθαυτό που ορίζει την ικανότητα του φαινομένου να ξεκινάει κάτι καινούργιο αφ' εαυτού.

Εν ολίγοις, η ελευθερία αποτελεί τον απόλυτο όρο μέσα στις σειρές των αιτιών που γίνονται στον χρόνο και όχι μέσα στην σειρά των αιτιών ως προς τον χρόνο. Σύμφωνα με την λύση της πρώτης Αντινομίας που διατυπώνει ο Kant, κάθε χρονικό

---

¹⁶⁹ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 217

¹⁷⁰ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 217-218

όριο συνιστά την αρχή σύνθεσης ενός φαινομένου. Άρα, οι αιτίες που δρουν στον χρόνο, προσδιορίζονται μέσα σ' αυτόν, αλλά ο ίδιος ο χρόνος από μόνος του δεν προσδιορίζει τις αιτίες. Ο χρόνος είναι μορφή σύνθεσης, όχι όμως και μορφή γένεσης. Γενικά, διαμορφώνει την συνθήκη για μία αρχή όσον αφορά τις αιτίες. Επίσης, η διαδοχή του χρόνου συνθέτει και συσχετίζει τις αιτίες. Η έννοια της αιτίας με την έννοια του χρόνου πρέπει να είναι διακεκριμένες και αν μία αιτία ξεκινάει εξ' ελευθερίας, οφείλει να μην ταυτίζεται με την απαρχή του χρόνου, πράγμα το οποίο υφίσταται στο πεδίο των νοουμένων ως την ιδέα της μονάδας σε αντίθεση με την ιδέα του απείρου.

Το πρόβλημα έγκειται στο γεγονός ότι η έννοια της ελευθερίας ορισμένη ως αρχή γένεσης αιτιών μέσα στα φαινόμενα, δεν έχει την δυνατότητα να είναι ταυτόχρονα πραγματική ως ιδέα και ως φαινόμενο. Σε περίπτωση που συνέβαινε αυτό, η αρχή της ελευθερίας δεσμεύεται υποχρεωτικά από χρονικούς περιορισμούς, όπου η προηγούμενη αιτία καθιστά δεδομένη την επόμενη κατά τους νόμους της φυσικής αναγκαιότητας και συνεπώς, αυτόματα εξαλείφεται η έννοια της. Γι' αυτό τον λόγο, ο Kant διαχωρίζει την αιτιότητα της αιτίας από την ίδια την αιτία που δρα μέσα στον χρόνο και τοιουτοτρόπως μέσα στα φαινόμενα.

Στην Κριτική, «με ελευθερία στην υπερβατική σημασία, εννοώ, αντίθετα, τη δύναμη ν' αρχίζει κανείς από μόνος του μίαν κατάσταση, η αιτιότης της οποίας, άρα, δεν τελεί σύμφωνα με τον νόμο της φύσεως κάτω από μίαν άλλη αιτία πάλι, που θα την προσδιόριζε ως προς τον χρόνο.....Ότι κάθε τι που συμβαίνει, πρέπει να έχει μίαν αιτία, κατά συνέπεια και η αιτιότης επίσης της αιτίας, που έχει και η ίδια συμβεί ή γίνει, οφείλει με την σειρά της να έχει αναγκαστικά μίαν αιτία, αποτελεί έναν γενικό νόμο της ίδιας της δυνατότητας κάθε εμπειρίας.....Αλλά καθώς με τέτοιον τρόπο δεν είναι δυνατόν κανείς να επιτύχει καμμίαν απόλυτη στην αιτιώδη σχέση ολότητα των όρων, ο λόγος έτσι δημιουργεί στον εαυτό του την ιδέα μίας αυτενέργειας, η οποία μπορεί ν' αρχίσει να ενεργεί από μόνη της, χωρίς να χρειάζεται να προηγηθεί μία άλλη αιτία, για να την προσδιορίζει, σύμφωνα με τον νόμο της αιτιώδους συνδέσεως για την πράξη».¹⁷¹

Σύμφωνα με τον Kant, «οι δυναμικές όμως έννοιες του λόγου, με τις οποίες έχουμε να κάνουμε σ' αυτή και στην επόμενη παράγραφο, έχουν τούτο το ιδιαίτερο: ότι,

---

¹⁷¹ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 218

επειδή αυτές δεν έχουν να κάνουν μ' ένα αντικείμενο, (θεωρούμενο) ως μέγεθος, αλλά με την ύπαρξή του μόνον, μπορεί κανείς επίσης να κάνει αφαίρεση από το μέγεθος της σειράς των όρων, και το ζήτημα σ' αυτές είναι η δυναμική απλώς σχέση του όρου προς το υπό όρον».¹⁷²

Επίσης, στα Προλεγόμενα, «αυτή η ελευθερία σε σχέση προς τα φαινόμενα ως συμβάντα πρέπει να είναι μία ικανότητα τους ν' αρχίζουν αφ' εαυτών, δηλαδή χωρίς να πρέπει η αιτιότητα να κάνει το ξεκίνημα και επομένως χωρίς να χρειάζεται κάποια άλλη αιτία που να καθορίζει το ξεκίνημα της. Αλλά τότε η αιτία ως προς την αιτιότητα της δεν θα έπρεπε να στέκεται κάτω από χρονικούς προσδιορισμούς, δηλαδή δεν θα έπρεπε διόλου να είναι φαινόμενο. Η αιτία θα έπρεπε να θεωρηθεί ως πράγμα καθαυτό και μόνο τα αποτελέσματα της να θεωρηθούν ως φαινόμενα».¹⁷³

Για τον Kant, η έννοια της ελευθερίας έρχεται σε συμφωνία με τον καθολικό νόμο της φυσικής αναγκαιότητας, μόνο όταν θεωρήσουμε ότι η αιτιότητα της αιτίας έχει δύο χαρακτήρες, δηλαδή έναν εμπειρικό και έναν νοητό, υπό την προϋπόθεση ότι και οι δύο συνυπάρχουν σε μία πράξη. Η νοητή μορφή αντιστοιχεί στην κατάσταση της επιλογής, ενώ η εμπειρική ισοδυναμεί με τα αποτελέσματα της εκάστοτε επιλογής. Αν, για παράδειγμα κάποιος επιλέξει να πράξει με το α' ή β' τρόπο, τότε η ίδια η πράξη ή κίνηση υφίσταται ταυτόχρονα ως πράγμα καθαυτό και ως φαινόμενο, κατά συνέπεια δεν γίνεται αυτή η αθέμιτη άμεση μετάβαση από το ένα πεδίο στο άλλο. Η ίδια η πράξη υπόκειται στον δυναμικό προσδιορισμό της φυσικής αναγκαιότητας και του χρόνου, ενώ συνάμα ως προς την αιτιότητα της και την εκκίνηση της στηρίζεται πάνω στην ελεύθερη επιλογή, που είναι κάτι καθαρά νοητό, διότι το υποκείμενο προτού πράξει, νοεί.

Σύμφωνα με την Κριτική, «τότε την αιτιότητα αυτού του όντος μπορεί κανείς να την θεωρήσει, από δύο πλευρές, ως νοητή, όσον αφορά την πράξη της, ως ενός πράγματος αυτού καθ' εαυτό, και ως αισθητή, όσον αφορά τα αποτελέσματα της, ως ενός φαινομένου στον αισθητό κόσμο...Αλλά κάθε ποιητική αιτία πρέπει αναγκαστικά να έχει έναν χαρακτήρα, δηλ, έναν νόμο της αιτιότητας της, χωρίς τον οποίο αυτή δεν θα ήταν καθόλου αιτία. Και τότε πάνω σε ένα υποκείμενο του αισθητού κόσμου, θα είχαμε, πρώτον, έναν εμπειρικό χαρακτήρα, διά του οποίου οι

---

¹⁷² Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 220

¹⁷³ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 152

πράξεις του, ως φαινόμενα, θα ετέλουν (ευρίσκοντο) σε συνεκτικήν πέρα για πέρα ενότητα με άλλα φαινόμενα σύμφωνα με σταθερούς νόμους της φύσεως... Δεύτερον, θα έπρεπε κανείς να του αναγνωρίσει ακόμη έναν νοητό χαρακτήρα, διά του οποίου αυτό, βεβαίως, είναι η αιτία εκείνων των πράξεων, ως φαινομένων, αυτό όμως το ίδιο δεν υπόκειται καθόλου σε όρους της αισθητικότητας και δεν είναι το ίδιο φαινόμενο». ¹⁷⁴

Συνεπώς, θα μπορούσαμε να πούμε πώς τα αποτελέσματα μίας αιτίας βρίσκονται σε συνάρτηση με τους νόμους της φύσης και τελούν κάτω από μία ακολουθία αιτιών, όμως η ίδια η πράξη ως αιτία δεν υφίσταται και δεν αρχίζει μέσα στον ίδιο της τον εαυτό, πράγμα το οποίο συνιστά κάτι καθαρό. Συγκεκριμένα, ο Kant αναφέρει: «Περί αυτού θα έλεγε κανείς ορθότατα ότι αρχίζει τα αποτελέσματα του μέσα στον αισθητό κόσμο από τον εαυτό του τον ίδιο, χωρίς η πράξη ν' αρχίζει μέσα σ' αυτό το ίδιο». ¹⁷⁵ Δηλαδή, η αιτία ως πράξη υπάρχει μέσα στον κόσμο των φαινομένων, αλλά δεν ξεκινάει από μόνη της την επίδρασή της εκ του πεδίου των νοουμένων, ως πράγμα καθαυτό, επειδή και τα δύο συντελούν παράλληλα.

Τώρα, όσον αφορά την αιτία εξ' ελευθερίας, το να πράττει κανείς ελεύθερα, σύμφωνα με την βούληση του, ταυτίζεται άμεσα με την ικανότητα της λογικής, την ιδιότητα του λόγου, σε αντίθεση με την πράξη που υποκινείται από κριτήρια ή γνώμονα την αισθητικότητα και τις φυσικές ροπές.

Όταν πράττεις με βάση τον λόγο, είσαι συγχρόνως ελεύθερος και ηθικός, κατά τον Kant, διότι ο λόγος ορίζει το δέον ή το πρέπει και σε αποδεσμεύει από κάθε είδους αισθητικές ανάγκες. Σαφώς, σύμφωνα με την λύση της τρίτης Αντινομίας, κάθε αιτία έχει την ικανότητα να ξεκινάει αφ' εαυτού εν τω φαινομένω, ενώ η φύση απλώς αποτελεί ένα σύστημα αιτιών και αρχών. Γι' αυτό τον λόγο, η έννοια της ελευθερίας είναι εκ διαμέτρου αντίθετη με την έννοια της φύσης, διότι ενέχει την σημασία του διαφορετικού και όχι της ομοιομορφίας, όπως συμβαίνει στο φυσικά αναγκαίο.

Εκτός όμως από αυτό, η ελευθερία εξισώνεται με την νόηση, γιατί όταν το υποκείμενο εν γένει πράττει ελεύθερα, η πράξη του πέραν της ύλης έχει και μορφή, κάτι το οποίο δίδει ο λόγος. Επίσης, το υποκείμενο πριν πράξει, νοεί και όταν γίνεται αυτό, η πράξη του δεν συμπορεύεται με την αισθητικότητα του. Αν από κάθε πράξη

¹⁷⁴ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 222-223

¹⁷⁵ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 225

αφαιρέσουμε τον νοητό της χαρακτήρα, τότε το υποκείμενο είναι παθολογικά δέσμιο των φυσικών του ορμών και αυτό δεν συμβαδίζει με την έννοια της ηθικότητας. Άρα, σε γενικές γραμμές, ελευθερία και λογική, συνιστούν ένα και το αυτό.

Κατά τον Kant, «πάνω σ' αυτή την υπερβατική ιδέα της ελευθερίας θεμελιώνεται η πρακτική έννοια της ίδιας της ελευθερίας». ¹⁷⁶ Η ίδια η έννοια της ελευθερίας, πραγματικά, αντιστοιχεί στην έννοια της βούλησης, η οποία προκαθορίζεται από την ίδια την λογική και ξεκινάει σειρές αιτιών από μόνη της μέσα στα φαινόμενα, ειδάλλως διαμορφώνεται από τις φυσικές ανάγκες και αποτελεί έρμαιο της φύσης. Η πρακτική ελευθερία διασώζεται, μόνο όταν ο λόγος ή η νόηση προσδιορίζει τα φαινόμενα ως αποτελέσματα του, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει (υποδηλώνει) πώς η φυσική αναγκαιότητα ως προς τα φαινόμενα διακόπτεται.

Στα Προλεγόμενα, ο Kant αναφέρει: «Ο φυσικός νόμος υφίσταται, είτε το λογικό υποκείμενο καθορίζει τα αποτελέσματα του αισθητού κόσμου βάσει λογικής, επομένως ελεύθερα, είτε δεν τα καθορίζει βάσει λογικών αρχών. Γιατί αν συμβαίνει το πρώτο, τότε η πράξη γίνεται σύμφωνα με γνώμονες.....αν συμβαίνει το δεύτερο, τότε η πράξη στέκεται κάτω από τους εμπειρικούς νόμους της αισθητήριας ικανότητας». ¹⁷⁷ Άλλωστε, αν το δει κανείς από την ίδια σκοπιά, η φύση και ο λόγος λειτουργούν και εδράζονται πάνω σε αρχές και σταθερούς νόμους. Άρα, είτε πράξεις ελεύθερα, είτε όχι, το ένα δεν αποκλείει το άλλο.

Για τον Kant, η δυνατότητα της πρακτικής ελευθερίας είναι αμφιλεγόμενη, αλλά μπορούμε να περιοριστούμε στο εξής γεγονός: Αν ο λόγος προσδιορίζει τα αποτελέσματα των πράξεων εν τω φαινομένω, αυτό γίνεται μέσω της πρακτικής ελευθερίας που συνιστά το γεφύρωμα ανάμεσα στο πράγμα καθαυτό και στο φαινόμενο, διότι αποτελεί την ελεύθερη βούληση από κάθε αισθητικό κίνητρο, εφαρμοσμένη. Στα Προλεγόμενα αναφέρεται ότι «έτσι σώζεται η πρακτική ελευθερία, δηλαδή εκείνη στην οποία η λογική έχει μία αιτιότητα, σύμφωνα με αντικειμενικά καθοριστικές αρχές.....Γιατί όσον αφορά την υπερβασιακή ελευθερία, κάθε ξεκίνημα της πράξης ενός όντος βάσει αντικειμενικών αιτιών είναι πάντα ένα πρώτο ξεκίνημα, μολονότι η ίδια η πράξη μέσα στην τάξη των φαινομένων είναι μόνο υπάλληλο ξεκίνημα...Έτσι η πράξη μπορεί όσον αφορά τη λογική αιτιότητα να

---

¹⁷⁶ Κ. Κ. Α. KANT, 1985, Β', σ. 218

¹⁷⁷ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 155

θεωρηθεί ως ένα πρώτο ξεκίνημα, αλλά συνάμα όσον αφορά την τάξη των φαινομένων ως απλώς και μόνο εξαρτημένο ξεκίνημα». ¹⁷⁸

Ο ηθικός νόμος, ο οποίος θεωρείται απόρροια ή προϊόν του λόγου, θεμελιώνεται πάνω στην πρακτική ελευθερία, σύμφωνα με τον Kant και εφαρμόζεται πάνω στα φαινόμενα μέσω της ίδιας. Βέβαια, κατά την εφαρμογή του, το ηθικό καθίσταται σχετικό, διότι στην τάξη των φαινομένων επικρατεί σύνθεση δύο αντίθετων εννοιών, όπου το πρώτο είναι ταυτόχρονα δεσμευτικό, όσον αφορά την ικανοποίηση της αισθητικής μας ικανότητας και απελευθερωτικό σε σχέση προς την πνευματική υπόσταση του υποκειμένου εν γένει.

Παραπέμποντας στα Προλεγόμενα, «έχουμε μέσα μας μία ικανότητα, που συνδέεται μόνο με αρχές που την καθορίζουν υποκειμενικά ως φυσικές αιτίες των πράξεων της-και κατ' αυτό το μέτρο πρόκειται για την ικανότητα ενός όντος που ανήκει στα φαινόμενα, αλλά σχετίζεται και με αντικειμενικές αρχές, οι οποίες είναι απλώς ιδέες και κατ' αυτό το μέτρο μπορούν να καθορίσουν αυτή την ικανότητα. Αυτή η σύνδεση εκφράζεται με το πρέπει (δέον). Αυτή η ικανότητα ονομάζεται λογική». ¹⁷⁹

Κατά τον Kant, αν υποθέσουμε πώς η βούληση του υποκειμένου εξαρτάται μόνο από την αισθητική του ικανότητα, τότε η ελευθερία ως κίνητρο δεν θα είχε κανένα λόγο ύπαρξης, εφόσον η λογική δεν διαμορφώνει το δικαίωμα της προαίρεσης (επιλογής). Σύμφωνα με την Κριτική, «η ελευθερία στην πρακτική της σημασία είναι η ανεξαρτησία της ελευθέρας αιρέσεως (επιλογής) από τον καταναγκασμό διά κινήτρων της αισθητικότητας. Γιατί μία ελεύθερη βούληση είναι αισθητή, καθ' όσον προσβάλλεται παθολογικά. Η ίδια ονομάζεται ζωική (*arbitrium brutum*), όταν μπορεί να καταναγκάζεται παθολογικώς». ¹⁸⁰

Η σημασία της τρίτης Αντινομίας συνίσταται στο γεγονός ότι πάνω στην έννοια της ελευθερίας ως βασική προϋπόθεση γένεσης αιτιών, θεμελιώνεται όλη η ηθική φιλοσοφία του Kant και ο ίδιος ο πρακτικός λόγος. Αυτό συμβαίνει γιατί, σύμφωνα με τον Kant, το ηθικό είναι κάτι *a priori* δεδομένο στο υποκείμενο εν γένει και γίνεται πράξη μέσα από την αυτενέργεια μίας αιτίας εξ' ελευθερίας, διαφορετικά θα ήταν και

¹⁷⁸ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 155-156

¹⁷⁹ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 153

¹⁸⁰ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 219

αυτό υποκείμενο στην αναγκαιότητα της φυσικής νομοτέλειας. Αυτό, όμως για τον Kant, θεωρείται αδύνατο, διότι η ηθική γενικά, προσήκει στην ελευθερία ως μοτίβο και όχι στις φυσικές ορμές ή ροπές, όπως τις αποκαλεί ο ίδιος. Πρόκειται για το δίπτυχο φύση, λόγος, όσον αφορά την λειτουργία τους στην παραγωγή φαινομένων.

Ο Kant διατείνεται ότι ο ηθικός νόμος, αν αντιστοιχεί στο 'δέον' που προσδιορίζεται από τον λόγο, χρειάζεται μία αιτιότητα προκειμένου να δράσει μέσα στα φαινόμενα, αυτού του είδους η αιτιότητα είναι η πρακτική ελευθερία. Όμως, η έννοια της ελευθερίας, για τον Kant, ταυτίζεται άμεσα με τον λόγο. Άρα, ο ηθικός νόμος, δηλ. το 'δέον', αποτελεί ένα πράγμα καθαυτό που εφαρμόζεται στο πεδίο των φαινομένων μέσω της ελευθερίας.

Στα Προλεγόμενα, «πώς δηλαδή το πρέπει, που είναι κάτι το οποίο δεν έχει συμβεί ποτέ μέχρι τώρα, καθορίζει την δραστηριότητα αυτού του πράγματος και μπορεί να είναι η αιτία πράξεων, των οποίων το αποτέλεσμα είναι φαινόμενο του αισθητού κόσμου. Εν τούτοις η αιτιότητα της λογικής ως προς τα αποτελέσματα μέσα στον αισθητό κόσμο είναι ελευθερία, εφόσον αντικειμενικές αρχές, που είναι αυτές τούτες ιδέες, θεωρούνται καθοριστικές ως προς αυτά τα αποτελέσματα.....γιατί τα λογικά κίνητρα παρέχουν στις πράξεις το γενικό κανόνα βάσει αρχών, χωρίς επίδραση των χρονικών ή τοπικών περιστάσεων». ¹⁸¹

Η ελευθερία και ο ηθικός νόμος συνυπάρχουν, για τον Kant, διότι, όταν το άτομο είναι απελευθερωμένο από αισθητικά κίνητρα, πράττει ηθικά. Αυτό σημαίνει πώς ο Kant αναφέρεται σε αντικειμενικές αρχές και σε μία καθολική ηθική, αφαιρώντας κάθε είδους κοινωνικού ή φυσικού καταναγκασμού. Σύμφωνα με το εισαγωγικό σημείωμα του Δημητρακόπουλου στην Κ-Κ-Λ., «πέραν αυτού, την αιτιότητα εξ' ελευθερίας είμαστε υποχρεωμένοι να τη δεχθούμε ως ένα factum (όπως factum είναι του καθαρού λόγου η συνείδηση του Καντιανού ηθικού νόμου).....εφ' όσον προϋποθέτουμε, παράλληλα με την αναγκαιότητα του φυσικού νόμου, την ύπαρξη του Δέοντος (οφείλιν), που προσδίδει αξιολογικό νόημα στις πράξεις». ¹⁸²

Η λύση που δίδει ο Kant στη Τρίτη αντινομία, στηρίζεται πάνω στην ετερογένεια των στοιχείων, η οποία ισχύει στην τάξη των δυναμικών αντινομιών. Σύμφωνα με αυτήν, η θέση μπορεί να ιδωθεί ως πράγμα καθαυτό και η Αντίθεση ως φαινόμενο.

¹⁸¹ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 153-154

¹⁸² Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 6

Άλλωστε, ο Kant είχε προβεί στην διάκριση ανάμεσα στην αιτιότητα και στην αιτία ή τα αποτελέσματα της μέσα στον κόσμο των φαινομένων. Κατά συνέπεια, η ελευθερία και η φυσική αναγκαιότητα υφίστανται ταυτόχρονα. Αυτό όμως, δεν υποδηλώνει την ‘μετάβαση εις άλλο γένος’, κατά το οποίο η τελευταία υπόκειται στην πρώτη.

Στη Κ-Κ-Λ. αναφέρεται ότι «μία τέτοια νοητή αιτία όμως δεν προσδιορίζεται αναφορικά προς την αιτιότητα της διά φαινομένων, μολονότι τα αποτελέσματα της φαίνονται (εμφανίζονται), και έτσι μπορούν να προσδιορισθούν διά μέσου άλλων φαινομένων.....Το αποτέλεσμα, λοιπόν, μπορεί, αναφορικά προς τη νοητή αιτία, να θεωρείται ως ελεύθερο και, παρ’ όλα αυτά συγχρόνως (να θεωρείται), εν αναφορά προς τα φαινόμενα, ως συνέπεια απ’ αυτά τα ίδια σύμφωνα με την αναγκαιότητα της φύσης».¹⁸³

Παραπέμποντας στη θεωρία του Υπερβατολογικού Ιδεαλισμού, τόσο στις Μαθηματικές όσο και στις Δυναμικές Αντινομίες, το πρόβλημα εντοπίζεται στην αντιστροφή ή και ταύτιση των όρων. Σύμφωνα με την εγκυκλοπαίδεια του Stanford, «εδώ, η διαμάχη φαίνεται να μην επιδέχεται λύση, μόνο πάνω στην προϋπόθεση ότι τα φαινόμενα είναι πράγματα αυτά καθ’αυτά».¹⁸⁴ Αν συνέβαινε αυτό, τότε τα πάντα θα ήταν φυσική νομοτέλεια και η ελευθερία ως αιτιότητα της αιτίας μέσα στην σειρά των εμπειρικών όρων δεν θα υπήρχε καν.

Σύμφωνα με την Κ-Κ-Λ. αυτό δεν υφίσταται πραγματικά, «γιατί, αν φαινόμενα είναι πράγματα αυτά καθ’εαυτά, την ελευθερία τότε δεν μπορεί να την σώσει κανείς. Η φύση αυτομάτως τότε είναι η πλήρης και καθ’εαυτήν ικανώς προσδιορίζουσα αιτία κάθε γεγονότος.....Αν, αντίθετα τα φαινόμενα δεν ισχύουν για τίποτε περισσότερο απ’ ότι αυτά είναι στην πραγματικότητα, δηλ. όχι για πράγματα καθ’εαυτά αλλά για απλές (ψιλές) παραστάσεις, που συνεχονται σε ενότητα σύμφωνα με εμπειρικούς νόμους, τότε αυτά τα ίδια, πρέπει αναγκαστικά να έχουν αιτιώδεις ακόμη λόγους, που δεν είναι φαινόμενα».¹⁸⁵

Αυτό σημαίνει, για τον Kant, πώς, αν κάθε αιτία ή αποτέλεσμα μέσα στην συνεκτική εμπειρική ενότητα αποδίδεται στην φύση, δεν υπάρχει αντίλογος προς τον ορισμό μίας θεμελιώδους αρχής έξω από τον κόσμο των φαινομένων, όπως η έννοια της

---

¹⁸³ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β’, σ. 221-222

¹⁸⁴ Plato.Stanford.edu.

¹⁸⁵ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β’, σ. 221

ελευθερίας, η οποία συνυπάρχει με την αρχή της φυσικής αναγκαιότητας, καθώς την συμπληρώνει και φέρει εις πέρας το Απόλυτο. Σε περίπτωση που δεν συνέβαινε αυτό, τότε τα φαινόμενα θα ήταν ιδωμένα ως πράγματα καθαυτά.

Σε γενικές γραμμές, για τον Kant, οι Δυναμικές Αντινομίες αναφέρονται στην έννοια του υπαρκτού, του πραγματικού που υπάγεται σε αρχές και αιτίες, σε αντίθεση με τις Μαθηματικές, οι οποίες έχουν να κάνουν κυρίως με το μέγεθος και την έκταση των όρων μέσα στην εμπειρία. Δηλαδή, στις πρώτες, η αιτία είναι δεδομένη σε σχέση με την προηγούμενη και την επόμενη μέσα σε μία σειρά αιτιών, αλλά η ίδια η αιτία μπορεί να είναι συγχρόνως και ένα αποτέλεσμα, ένα ολοκληρωμένο φαινόμενο ή αντίστροφα μία πρώτη αρχή γένεσης στην φυσική αλληλουχία. Αντιθέτως, στις Μαθηματικές, μπορεί κάθε συντεταγμένο ή υποτεταγμένο όριο να είναι δεδομένο, αλλά και η αρχή σύνθεσης ενός φαινομένου, όμως δεν συνιστά κάτι ολοκληρωτικό, όπως η αιτία, καθώς η διαδικασία σύνθεσης απαιτεί δεδομένους, διαδοχικούς, εκτεταμένους, εμπειρικούς όρους. Η ετερογένεια των στοιχείων στις Δυναμικές Αντινομίες αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο, το φαινόμενο να συμπορεύεται με το νοητό.

Η ΛΥΣΗ ΤΗΣ ΤΕΤΑΡΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ:

Στη Κ-Κ-Λ. ο Kant αναφέρει ότι «στην προηγούμενη ενότητα θεωρήσαμε τις μεταβολές του αισθητού κόσμου στη δυναμική αυτήν σειρά, όπου κάθε μία τελεί κάτω από μίαν άλλη, ως αιτίαν της. Τώρα, η σειρά αυτή των καταστάσεων μας χρησιμεύει ως οδηγός για να φθάσουμε στο αναγκαίο ον. Εδώ, δεν πρόκειται για την απόλυτη αιτιότητα, αλλά για την απόλυτη ύπαρξη της ίδιας της ουσίας. Η σειρά, συνεπώς, είναι ουσιαστικά η σειρά εννοιών μόνον και όχι εποπτειών, καθ' όσον η μία είναι όρος της άλλης».¹⁸⁶

Ο Kant στην Κ-Κ-Λ. υπενθυμίζει ότι κατά την Μαθηματική αναγωγή, εξετάζαμε το όλο διά των μερών του, όπου τα στοιχεία ήταν ομοιογενή και άρα, επρόκειτο για φαινόμενα. Συνεπώς, δεν μπορούσε να προβεί στην διάκριση ανάμεσα στα πράγματα καθαυτά και στα φαινόμενα, καθώς επίσης και στην συνύπαρξή τους, όπως επικρατεί στις Δυναμικές Αντινομίες με την θέση και την Αντίθεση αντίστοιχα.

---

¹⁸⁶ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 240

Συγκεκριμένα, «αντίθετα, στην αναγωγή εκείνη, επειδή δεν πρόκειται για τη δυνατότητα ενός απόλυτου όλου από δεδομένα μέρη, αλλά για την παραγωγή μίας καταστάσεως από την αιτία της ή της τυχαίας υπάρξεως της ίδια της ουσίας από την αναγκαία ουσία, ο όρος με το υπό όρους δεν οφείλουν να αποτελούν (απαρτίζουν) εξ' ίσου αναγκαία μίαν εμπειρική σειρά».¹⁸⁷

Κατά τον ίδιο τρόπο, σύμφωνα με τον Kant, θα μπορούσαμε να πούμε ότι και στην τέταρτη Αντινομία, η θέση με την Αντίθεση υφίστανται συγχρόνως και συμβάλλουν στη γνώση τόσο της εμπειρικής όσο και της Απόλυτης πραγματικότητας. Στη Κ-Κ-Λ. «εφ' όσον δηλαδή και οι δύο αντιμαχόμενες μεταξύ τους προτάσεις μπορούν υπό διαφορετική σκοπιά να είναι συγχρόνως αληθείς, έτσι ώστε όλα τα πράγματα του αισθητού κόσμου να είναι ολοσχερώς τυχαία, κατά συνέπεια να έχουν επίσης πάντοτε μίαν εμπειρικός εξαρτώμενη μονάχα ύπαρξη, μολονότι για την όλη σειρά λαμβάνει επίσης ένας μη εμπειρικός, δηλ. ένα απολύτως αναγκαίο ον χώρα».¹⁸⁸

Ο Kant, στην Κ-Κ-Λ. δεν καθορίζει με σαφήνεια τι είναι το τυχαίο, αλλά τουλάχιστον, σε σχέση προς τα αναγκαίο ον, το ορίζει ως κάτι που αυτό-προσδιορίζεται, δηλαδή κάτι που παράγεται από μόνο του και εναπόκειται μέσα στη σειρά των εμπειρικών όρων του μεταβλητού. Με λίγα λόγια, πρόκειται για κάτι που παρατηρείται εμπειρικά αλλά δεν έχει την ιδιότητα να ορίζει ή να προσδιορίζει, όπως συμβαίνει με το αναγκαίο ον, υπό την προϋπόθεση ότι βρίσκεται έξω από τον κόσμο, διότι, αν ισχύει το αντίθετο, υποβάλλεται και αυτό στην αλληλεξάρτηση των εμπειρικών αιτιών. Εν ολίγοις, για τον Kant, το τυχαίο είναι η ύπαρξη του μεταβλητού εν τω φαινομένω, ενώ το αναγκαίο ον είναι η νοητή ύπαρξη του μεταβλητού εν τω όλω.

Επίσης, ο Kant δεν ταυτίζει ακριβώς την έννοια της ελευθερίας με την έννοια της τυχειότητας, αλλά μάλλον την θεωρεί ως απότοκο της. Αν υπάρχουν αιτίες που μεταβάλλουν τα φαινόμενα, ορίζονται από τον Kant ως τυχαίες, οι οποίες όμως, με την σειρά τους έχουν ως κίνητρο την ελευθερία και υπάγονται στην δυναμική της εμπειρίας. Δηλαδή, αν η ελευθερία ως νοητή αρχή είναι η αιτιότητα της αιτίας, τότε το τυχαίο αντιστοιχεί στην αιτία ως πράξη μέσα στα φαινόμενα.

---

¹⁸⁷ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 240-241

¹⁸⁸ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ.241

Πέραν όμως της έννοιας του τυχαίου, ο Kant διακρίνει την απόλυτη αιτιότητα ως ελευθερία, η οποία δρα και εμφανίζεται μέσα στα φαινόμενα με την μορφή ενός αποτελέσματος, από την απόλυτη αιτία των φαινομένων ως αναγκαίο ον. Η πρώτη περίπτωση αφορά την μερικότητα των αιτιών που ωστόσο φαίνονται, ενώ η δεύτερη αφορά την γενικότητα, την ολότητα των αιτιών, η οποία βρίσκεται έξω από τον αισθητό κόσμο και δεν υπόκειται στην τάξη των φαινομένων.

Σύμφωνα με την Κ-Κ-Λ. «σε τούτο, λοιπόν, αυτός ο τρόπος, το να θέτει κανείς μίαν απόλυτη ύπαρξη ως υπόβαθρο των φαινομένων, θα διεκρίνετο από την εμπειρικός απόλυτη αιτιότητα της ελευθερίας, στο ότι δηλ. εν τη ελευθερία το ίδιο πράγμα, ως αιτία, ανήκε μολαταύτα στη σειρά των όρων και μόνον η αιτιότης του συνελαμβάνετο ως νοητή, εδώ όμως το αναγκαίο ον θα έπρεπε να νοηθεί εντελώς έξω από τη σειρά του αισθητού κόσμου ως καθαρά νοητό....ώστε να μην υποβάλλεται και το ίδιο στον νόμο της τυχειότητας και εξαρτήσεως όλων των φαινομένων». ¹⁸⁹

Όσον αφορά την έννοια της ουσίας, ο Kant θεωρεί ότι, ενόσω ενυπάρχει μέσα στη σειρά των φαινομένων και υπόκειται σε αυτά, ορίζεται (χρίζεται) ως κάτι τυχαίο, αλλά, όταν βρίσκεται στη σειρά των φαινομένων ως απόλυτος όρος, τότε ταυτίζεται με το αναγκαίο ον. Επειδή, όμως, για τον ίδιο, η ίδια η γνώση περιορίζεται στους δυνατούς εμπειρικούς όρους και προσκτάται μέσα από την εμπειρική αναγωγή, εντός της οποίας δεν μπορεί ποτέ να βρεθεί κανένα υπέρτατο μέλος και τίποτα το Απόλυτο, το να αποφανθούμε για το αναγκαίο ον με βεβαιότητα, θεωρείται τελείως κενό, αλλά όχι εντελώς αδύνατο ως προς την νοητή του φύση. Για τον Kant, «κατά συνέπεια αυτοί οι ισχυρισμοί μπορούν και από τις δύο πλευρές να είναι αληθινούς». ¹⁹⁰

Στη Κ-Κ-Λ. κατά την ρυθμιστική αρχή του λόγου, «καθ' όσον δύναται κανείς, να ζητεί-τον εμπειρικό όρο σε μία δυνατή εμπειρία, και ότι τίποτε δεν μας δίνει το δικαίωμα να παράγουμε οποιανδήποτε ύπαρξη από έναν έξω από την εμπειρική σειρά όρο, ή ακόμη και να την θεωρούμε, μέσα στην ίδια τη σειρά, ως απολύτως ανεξάρτητη και αυτοτελή (αυθυπόστατη), αλλά χωρίς εν τούτοις με αυτό να θέτουμε καθόλου υπό αμφισβήτηση (αρνούμεθα) ότι ολόκληρη η σειρά μπορεί να είναι θεμελιωμένη μέσα σε κάποιο νοητό ον (που γι' αυτόν τον λόγο είναι από κάθε

---

¹⁸⁹ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 241

¹⁹⁰ Κ. Κ. Λ. KANT, 1985, Β', σ. 242

εμπειρικών όρων ελεύθερο και, απεναντίας, μάλλον, περιέχει την αιτιώδη αρχή της δυνατότητας όλων αυτών των φαινόμενων)». ¹⁹¹

Η λύση της τέταρτης Αντινομίας που δίδεται στα Προλεγόμενα, συνοψίζεται στην εξής πρόταση: «Όσον αφορά την τέταρτη Αντινομία, αυτή αναιρείται με τον τρόπο που αναιρέθηκε και η διαφωνία της λογικής προς τον εαυτό της στην Τρίτη Αντινομία. Γιατί αν η αιτία μέσα στο φαινόμενο διακριθεί από την αιτία των φαινόμενων, κατά το μέτρο που αυτή μπορεί να νοηθεί ως πράγμα καθ' εαυτό, μπορούν και οι δύο προτάσεις να υφίστανται η μία πλάι στην άλλη». ¹⁹²

Επίσης, ο Kant εξηγεί αυτού του είδους τον συμβιβασμό, «δηλαδή ότι αφενός δεν υπάρχει πουθενά μία αιτία του αισθητού κόσμου (σύμφωνα με τους ίδιους νόμους της αιτιότητας), της οποίας η ύπαρξη να είναι απόλυτα αναγκαία, και ότι αφετέρου αυτός ο κόσμος είναι συνδεδεμένος με ένα αναγκαίο ον ως αιτία του (αλλά αιτία άλλου είδους και σύμφωνα με άλλο νόμο)». ¹⁹³

Σύμφωνα με τον Kant, το πρόβλημα των δυναμικών Αντινομιών εντοπίζεται στο εξής γεγονός, ήτοι «το ασυμβίβαστο αυτών των δύο προτάσεων έγκειται μόνο στην παρερμηνεία του ότι επεκτείνεται στα πράγματα καθ' εαυτά εκείνο που ισχύει μόνο για τα φαινόμενα, και εν γένει συγχέονται αυτά τα δύο σε μία και μόνο έννοια». ¹⁹⁴

Κατά την ερμηνεία του Hartnack, «ο Kant πιστεύει ότι η τέταρτη Αντινομία μπορεί να επιλυθεί με τον ίδιο τρόπο όπως και η Τρίτη. Η θέση και η Αντίθεση δεν είναι αντιφατικές μεταξύ τους. Η εγκυρότητα της Αντίθεσης δεν ακολουθεί απαραίτητα την ακυρότητα της θέσης. Μπορούν και οι δύο εξίσου να ισχύουν. Η Αντίθεση είναι έγκυρη, όταν αφορά τον εμπειρικό κόσμο, αλλά όχι η θέση. Αν τα αντικείμενα του εμπειρικού κόσμου, τα οποία είναι αντικείμενα μέσα στον χώρο και στον χρόνο, ήσαν, αντιθέτως, πράγματα αυτά καθ' εαυτά, τότε η θέση θα ήταν άκυρη». ¹⁹⁵

Στην ουσία, ο Kant προτού προβεί σε οντολογικό επιχείρημα περί θεού στο ακριβώς επόμενο κεφάλαιο της Υπερβατολογικής Διαλεκτικής που είναι η Υπερβατολογική θεολογία, στο συγκεκριμένο κεφάλαιο της Αντινομίας διαχωρίζει με πολύ λεπτό τρόπο την έννοια του υπαρκτού από την έννοια του πράγματος καθαυτού. Το υπαρκτό

¹⁹¹ K. K. A. KANT, 1985, Β', σ. 242

¹⁹² ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 156

¹⁹³ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 156

¹⁹⁴ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ, KANT, 1982, σ. 156

¹⁹⁵ K. T. K. Hartnack, 2001, σ. 129-130

εξισώνεται με το πραγματικό, το υλικό, το φαινομενικό, δηλαδή κάτι που παρατηρείται αισθητικώς άμεσα και αναγνωρίζεται έμμεσα από την διάνοια. Επίσης, υπάγεται σε αρχές και επ' άπειρον αιτίες. Τουναντίον, το πράγμα καθαυτό ανέρχεται σε κάτι ουσιώδες έξω από την υλική υπόσταση των πραγμάτων και δεν υπόκειται σε ανώτερες αρχές, όπως είναι η έννοια του Θεού. Αν ο Θεός ταυτίζεται με την ουσία των πραγμάτων και συνιστά την απόλυτη αιτία των αιτιών, δεν υπάρχει αλλά 'είναι'. Η ίδια η ουσία όμως, συνυπολογίζεται και στον κόσμο των φαινομένων αλλά και στον κόσμο των νοουμένων, καθώς προϋπάρχει όλων αυτών. Επειδή, η γνώση βασίζεται, κατά κύριον λόγο του Kant, πάνω στη συνεργασία αισθήσεων και νόησης, η έννοια του Θεού είναι κάτι στο οποίο δεν θα φθάσει ποτέ. Κατά αυτόν τον τρόπο, το φαινόμενο με το αντικείμενο εν γένει συνυπάρχουν παράλληλα αλλά δεν συγχέονται.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Για τον Kant, όλη η Υπερβατολογική Διαλεκτική και η Αντινομία του Καθαρού Λόγου στηρίζεται στο γεγονός ότι εκλαμβάνουμε ως πραγματικό αντικείμενο, την ολότητα των όρων του αισθητού κόσμου. Ο ίδιος ο λόγος παράγει ιδέες που βρίσκονται σε συνάρτηση με τις εμπειρικά εφαρμοσμένες έννοιες, αλλά ο ίδιος ο Kant τις αποκαλεί Υπερβατολογικές, διότι υπερβαίνουν την εμπειρία ή διαφορετικά, κοσμολογικές για τον λόγο ότι αφορούν την απόλυτη πληρότητα του κόσμου, πράγμα το οποίο δεν προσαρμόζεται σε εμπειρικά δεδομένα.

Οι κοσμολογικές ιδέες, όπως τις ονομάζει ο Kant, δεν επιφέρουν, δεν παράγουν αναγκαία την Αντινομία του Καθαρού Λόγου, συμβάλλουν όμως στο να σχηματιστούν αντιφατικοί ισχυρισμοί ως προς την έννοια του κόσμου, διότι παραπέμπουν στις διαδικασίες της συνθέσεως, τη διαιρέσεως, της γενέσεως και του μεταβλητού εν τω φαινόμενο. Τοιουτοτρόπως, πρόκειται για τέσσερις διαφορετικές Αντινομίες που αναφέρονται σε τέσσερις διαφορετικές κατηγορίες.

Ο Kant θεωρεί πως ό, τι νοείται δεν συνάγει συνάμα και την ύπαρξη του, αλλά και η ίδια η ύπαρξη δεν μπορεί να νοηθεί ως το μοναδικό χαρακτηριστικό που αποδίδεται σε ένα ον. Για τον ίδιο όμως, η γνώση προσιδιάζει σε κάτι το υπαρκτό. Τίποτα δεν

παράγει γνώση, χωρίς τον συνδυασμό νόησης και εμπειρίας. Σαφώς, για ό, τι υπερβαίνει την εμπειρία, η γνώση αυτού καθίσταται ελλιπής. Όλη η αντιμεταφυσική στάση του Kant ήταν υποθηκευμένη στον Υπερβατολογικό του Ιδεαλισμό, με τον οποίο ωστόσο, κατάφερε να διασώσει τον επικουρικό ρόλο και σημασία του Λόγου αυτού καθεαυτού στο ζήτημα της γνωσιολογίας, όπως και της Μεταφυσικής εν γένει.

Πέραν αυτού, ο Kant υποστηρίζει στη Κ-Κ-Λ. ότι η Αντινομία του Καθαρού Λόγου στην Υπερβατολογική Διαλεκτική προκαλείται άμεσα από την υλιστική εφαρμογή των αρχών του λόγου και την σύγχυση των φαινομένων με τα πράγματα καθαυτά, όπως επίσης και μέσα από την προσαρμογή του επιστημολογικού προβλήματος στους κανόνες της νόησης και του λόγου. Συνεπώς, ο Kant καθιστά το επιστημολογικό πρόβλημα ως μεθοδολογικό και η κριτική που ασκεί, ανοίγει έναν τρίτο δρόμο στον τρόπο επανεξέτασης για το πώς μπορούμε να γνωρίσουμε την εξωτερική αλλά και υπεραισθητή πραγματικότητα.

Άμεσος στόχος του Kant στο έργο Κ-Κ-Λ. ήταν να προάγει το αίτημα χειραφέτησης της επιστήμης από την φιλοσοφία και την Μεταφυσική εν γένει. Αυτό θα είχε ως συνέπεια την εξέλιξη της και την αποδέσμευση της από τον δογματισμό και την στασιμότητα σε θέματα γνώσης. Δυστυχώς, για τον Kant, η αναζήτηση μεταφυσικών αντικειμένων δεν έφερνε καρπούς γνώσεως στο πεδίο της επιστήμης, οπότε έπρεπε να περιοριστούν μόνο στον τομέα της φιλοσοφίας, η οποία με την σειρά της όφειλε να έχει επέκταση και αναβάθμιση στην μεταφυσική των ηθών, της ηθικής γενικότερα. Εν τέλει, έμμεσος στόχος του Kant στο κεφάλαιο Υπερβατολογική Διαλεκτική και ειδικότερα στην Αντινομία, ήταν να θέσει τα θεμέλια, ώστε να αναπτύξει την ηθική του φιλοσοφία και το έργο Κριτική του Πρακτικού Λόγου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ:

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. Immanuel Kant, Μιχαήλ Φ. Δημητρακόπουλου, Κριτική του Καθαρού Λόγου (Η Υπερβατική Διαλεκτική), Τεύχος Α', ΑΘΗΝΑΙ 1986.
2. Immanuel Kant, Μιχαήλ Φ. Δημητρακόπουλου, Κριτική του Καθαρού Λόγου (Η Υπερβατική Διαλεκτική), Τεύχος Β', ΑΘΗΝΑΙ 1985.
3. Immanuel Kant, Γιάννη Τζαβάρα, ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ σε κάθε μελλοντική Μεταφυσική, ΔΩΔΩΝΗ, ΑΘΗΝΑ 1982.

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. Henry E. Allison, Kant's Transcendental Idealism, Yale University Press, 2004
2. Paul Guyer, Kant and the claims of Knowledge, Cambridge University Press, 2003
3. Norman Kemp smith, A Commentary to Kant's Critique of Pure Reason, Palgrave, 2003
4. Justus Hartnack, M. Holmes Hartshorne, Kant's Theory of knowledge, Hackett, 2001
5. Sebastian Gardner, Kant and the Critique of Pure Reason, Routledge, 1999
6. Jonathan Bennett, Kant's Dialectic, Cambridge University Press, 1974
7. Graham Bird, Michelle Grier, A Companion to Kant, Blackwell, 2006
8. Paul Guyer, Kant, Routledge, 2006
9. P. F. Strawson, The Bounds of Sense, Routledge, 1993
10. Paul Guyer, Kant's system of Nature and Freedom, Oxford, 2005
11. Νίκος Αυγέλης, Εισαγωγή στη Φιλοσοφία, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2001